

Remember LAURENȚIU ULICI

UNIUNEA SCRITORILOR din România amintește cu profundă tristețe că s-au împlinit șapte ani de la dispariția tragică a criticului literar Laurențiu Ulici. Personalitate de excepție a lumii literare românești, Laurențiu Ulici a condus revista *Luceafărul* între 1990 și 2000, precum și Uniunea Scriitorilor din România, ca președinte între 1994 și 2000. Între anii 1996 și 2000 a fost membru al Senatului României. Dotat cu un mare talent literar și cu o inteligență excepțională, Laurențiu Ulici s-a dedicat criticii literare, în special celei de întâmpinare, fiind autorul a sute de cronici de carte și cronicarul debutului pentru un număr enorm de autori din toate generațiile. A realizat și antologii de referință, precum *Nobel contra Nobel* sau *1001 de poezii românești*. În cei șapte ani care au trecut de la moartea lui Laurențiu Ulici, scriitorii români și iubitorii de literatură au resimțit mereu, cu regret, absența lui din viața culturală. Opera scrisă a lui Laurențiu Ulici și cea nescrisă, sprijinul generos acordat confrăților, în special tinerilor debutanți, vor rămâne în memoria tuturor scriitorilor și cititorilor. Să ne rugăm încă o dată pentru odihna sufletului său.

Filosofie și Cabală

LA ÎNCEPUTUL lunii octombrie, Universitatea „Babeș-Bolyai” a găzduit un spectaculos colocviu *Filosofie și Cabală*, cu participanți de pe trei continente și din mai multe țări; comunicări docte, spectaculoase, cea mai spectaculoasă fiind datorată lui Moshe Idel, specialistul numărul unu în Cabală din lume: *Cabala ca filosofie în gândirea lui Johann Reuchlin*. Mi-ar fi plăcut să o public imediat în *Apostrof* – nu ar fi avut nevoie de traducere, Moshe Idel a vorbit românește –, dar din păcate nu a fost înregistrată. Cu ocazia colocviului, Facultatea de Studii Europene și Institutul de Iudaistică și Istorie Evreiască „Dr. Moshe Carmilly” au inaugurat Centrul Audiovizual al institutului și au lansat mai multe volume nou-apărute.

Comunicat

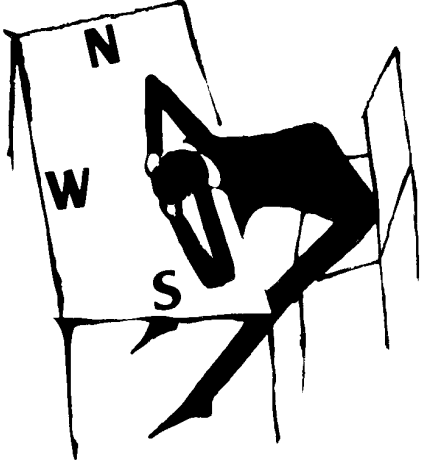
COMITETUL DIRECTOR al Uniunii Scriitorilor din România s-a reunit în ședință de lucru marți, 6 noiembrie 2007. Întrunirea a fost prezidată de dl Nicolae Manolescu, președinteleUSR. Comitetul Director a ascultat informații privind: stadiul derulării unor proiecte finanțate deUSR în cadrul concursului propriu de proiecte, începerea proiectului comun ICR-USR: *Caravane literare în țările cu comunități românești*, *Maratonul de Poezie de la Sibiu*, promovarea literaturii române în spațiul francofon. Informările au fost prezentate de domnii Nicolae Manolescu și Gabriel Chifu. Dl Gabriel Chifu a mai informat comitetul despre continuarea proiectului *Postere în autobuze* și a proiectului *27 de poeți ai Bucureștiului* (partea de videoclipuri). Dna Irina Horea a prezentat informații privind participarea la forumul *Mare Nostrum* de la Trieste și la reuniunile *Consiliului European al Artiștilor*. Dl Alexandru Istrate a prezentat comitetului situația încasării timbrului literar pe anul în curs, ofertele primite de la firmele de construcții pentru renovarea casei de la Neptun, ce au fost discutate cu acest prilej, și extinderea contractului de asociere pentru imobilele aleUSR. S-a discutat de asemenea programul de sărbătorire a centenarului *Societății Scriitorilor Români* (1908 – aprilie-mai 2008). Comitetul Director alUSR a rezolvat și diferite cereri curente ale membrilor și filialelor. Comitetul Director a hotărât să reamintească membrilor Uniunii Scriitorilor că neplata la timp a cotizației atrage, în conformitate cu statutul, suspendarea acordării unor drepturi (inclusiv a unora materiale).

Centenar Sebastian la Ierusalim

ÎN 24-25 octombrie, Universitatea Ebraică din Ierusalim (prin Centrul pentru Studiul Istoriei Evreilor din România), în colaborare cu Institutul Cultural Român, a organizat o conferință internațională *Mihail Sebastian, scriitor român – scriitor evreu*. Au participat: Moshe Idel, Israel Bartal, Edward Iosiper (ambasadorul român în Israel), Madeea Axinciuc, Robert Wistrich, Edward Kanterian, Leon Volovici, Paul Cornea, Michael Finkenthal, Camelia Crăciun, Lya Benjamin, Marta Petreu, George Voicu, Andrei Oișteanu, Florin Țurcanu, Ion Vartic, Costel Safirman, Andrei Strihan, Virgil Duda, Liviu Rotman, B. Elvin, Bazil Shafferman. De la încadrarea lui Sebastian în cultura româna la analiza operei lui literare, de la descrierea cîmpului cultural și politic intebelic la analiza – simbolică, politică, psihologică – a operei lui literare, comunicările au acoperit un spectru larg, fără să epuizeze subiectul Sebastian. Mulți dintre vorbitori s-au referit obsesiv la *Jurnalul* scriitorului, tradus, pînă în acest moment, în 8 limbi. Comunicările au fost urmate de o masă rotundă, la care dl Shafferman a povestit cum a fost scos *Jurnalul* lui Sebastian din România, iar dl Leon Volovici a dat informații foarte interesante despre iluziile, supărările și așteptările familiei lui Sebastian în legătură cu *Jurnalul*. Un cadou frumos a fost proiectarea, de către dl Costel Safirman, a unor secvențe din piesele lui Sebastian, jucate de mari actori. Sala rezervată conferinței pe muntele Scopus a fost permanent arhiplină, unii ascultători fiind veniți din Tel Aviv sau din Haifa. La poalele muntelui Scopus se întindea, alb și strălucitor, unic, Ierusalimul. Cu toate ale sale.

PUNCTE DE REPER

ODATĂ CU apariția romanului *De două mii de ani...* (1934), urmat la scurt timp de eseu *Cum am devenit huligan* (1935), Mihail Sebastian a fost mereu în centrul debaterilor privind dubla identitate culturală a scriitorilor evrei afirmați și integrați, în grade diferite, în literatura română în perioada cea mai dificilă din istoria prezenței evreilor în cultura română. Chestiunea a revenit inevitabil, cu vigoare și cu semnificații noi, după apariția *Jurnalului* (1996).

Pe aceeași temă, dar dintr-un alt unghi, propun aici câteva ipoteze și puncte de vedere. Pornesc mai întâi de la constatarea unui paradox care nu încetează să mă intrige: scriitorul care a fost – poate și mai este – acuzat că e asimilist, că a întors spatele lumii evreiești din care provine, că n-a vrut să fie evreu etc. este – în literatura română – scriitorul cel mai preocupat de identitatea evreiască, respinge sarcastic „comedia asimilistă”, cum o numește el, propune una dintre cele mai profunde meditații despre esența iudaismului și condiția de a fi evreu în Europa modernă și în România, în particular. Tot el include chiar în opera lui de ficțiune – în romanul *De două mii de ani...* – mediul sionist din România, figuri de sioniști veniți din Palestina, printre ei și Zeev Jabotinski. În sfârșit, tot Sebastian schițează, cu evidentă simpatie, lumea evreiască tradițională, legată de cultura idiș.

Iată ce declara chiar Sebastian într-un dialog cu Camil Baltazar în iunie 1934 – și cu asta ajung la subiectul meu – despre romanul *De două mii de ani...*:

Știam că voi scrie într-o zi această carte. Într-un fel, a fost poate *unica mea rațiune de „a mă face scriitor”* [s.n.] (lucru pe care nu l-am dorit și pe care nici azi nu-l doresc). Aveam de spus anumite lucruri, care mă sufocaseră în cele mai vechi amintiri ale mele de copilărie și adolescență. Credeam că spunându-le mă voi simți mai liber. Iată că le-am spus¹.

Pentru că Baltazar e surprins de confesiune, tocmai într-o perioadă când publiciști din presa evreiască și alți comentatori îl acuză de renegare sau de recentă reconvertire la iudaism, Sebastian precizează:

Nu te poți converti la o tragedie. Nu e o convertire și nici măcar o întoarcere nu e. Am rămas mereu evreu, fără simulare, fără echivoc. Dar am crezut și cred că e posibil, evreu fiind, să iubești cultura românească și să crezi în cadrul ei.

Nu mai puțin surprinzătoare, pe aceeași temă, e o însemnare din *Jurnal*, la o relectură a romanului, în 27 mai 1936. De altfel, cum știm, de-a lungul *Jurnalului*, mai ales în anii războiului, Sebastian va reveni cu reflecții semnificative asupra cărții sale:

Recitesc întâmplător câteva capitole din *De două mii de ani...* [...] Am avut o adevărată

• Sebastian văzut de Margareta Sterian

surpriză. Cu excepția câtorva pasaje, *care au un prea accentuat aer de evreu* [s.n.], restul mi se pare excepțional².

Contradicția dintre cele două afirmații e numai aparentă. Ne amintim că unul din focarele polemicilor aprinse în jurul romanului a fost și insistența lui Sebastian, exprimată cu deosebire în eseu *Cum am devenit huligan*, dar și de eroul său, evident un alter ego al autorului, că e interesat de „problema evreiască” sau drama evreiască numai ca o trăire individuală; drama este explorată și asumată ca o experiență existențială.

Cunoscându-și foarte bine predispoziția și aptitudinile lui pentru o literatură de intro-

specție, având în Marcel Proust poate modelul suprem, Sebastian nu e deloc înclinat să devină un scriitor al lumii evreiești – de tipul Ion Călugăru sau I. Peltz (ambii scriitori prețuiți de Sebastian). El e obsedat de *esența chestiunii*, de condiția de evreu, mai ales în împrejurări dramatice, cu care să se confrunte *de unul singur*.

După experiența dură a receptării romanului, Sebastian nu renunță la „tema scriitorului”, cum ar fi spus Marin Preda, dar – înainte de această ipoteză – încearcă să-i găsească alte forme de expresie, mai camuflaate așa zice. E o strategie literară adusă la desăvârșire de Franz Kafka, în opera căruia nu există nicio „tematică evreiască”, iar cuvântul „evreu” nu apare niciodată. Nici Sebastian nu mai scrie după 1935 despre evrei, decât atunci când scrie despre cărți și spectacole cu temă evreiască, dar preocuparea de a reveni la temă este evidentă. Poate și un anumit tip de caractere din piesele sale sugerează *alteritatea* lor. Ei sunt, în ochii celorlalți, puțin bizari, diferiți, ciudați, parcă de pe altă lume. Există în scrisul lui Sebastian o preocupare constantă, tot mai accentuată în anii războiului, de a vedea în condiția de evreu o dramatică experiență umană, cu semnificații care depășesc dilemele iudaismului și ale prezenței evreilor în lumea creștină. Preocuparea mi se pare evidentă cu deosebire în piesa neterminată *Insula* – o încercare, poate eșuată, de a reveni într-un mod mai transparent la tema considerată, cum îi declarase lui Camil Baltazar, „unica mea rațiune de a mă face scriitor”.

Motivul *insulei* apare frecvent în scrisul lui Sebastian și are o evoluție semnificativă, reflectând și mutațiile care au loc în felul lui de a se raporta la chestiunea pe care o discutăm. *Insula*, ca și așezările izolate la munte – pensiunea Weber, de pildă, puntea unui vapor navigând pe ocean sau planeta necunoscută din *Steaua fără nume* –, este un teritoriu privilegiat pentru cei care caută o izolare temporară, o regăsire a sine-lui și a elementelor esențiale ale vieții. *Insula* e teritoriul reveriei și al singurătății dorite, pentru că e sinonimă cu libertatea, crede și eroul romanului *De două mii de ani...* N-aș spune, cum se afirmă frecvent, că e un spațiu al evaziunii din realitate, ci mai curând aspirația spre un univers alternativ, mai autentic și mai armonios decât realitatea cotidiană, cu alienările și risipirea ei haotică. Farmecul pieselor lui Sebastian se află și în aceste tărâmurile ale libertății și fanteziei, create nu pen-

→

→

tru a fugi de realitate, ci pentru a o confrunta mai bine pregătit prin energia afectivă și spirituală pe care eroii o primesc prin contactul, inevitabil temporar, cu acea „insulă“.

Dar insula poate fi și o metaforă cu semnificație ideologică, ea sugerează o utopie sortită eșecului. Într-un comentariu pe marginea volumului *Noi (breviar iudaic)* (1932) al ideologului mesianic-sionist A. L. Zissu, Sebastian notează:

D-l Zissu crede a fi găsit insula spirituală pe care neamul lui Israel să poată poposi calm și constructiv. Mă tem că este, în această credință a d-sale, mai multă deznădejde decât liniște³.

„... mai multă deznădejde decât liniște“ – foarte curând, Sebastian va ajunge la aceeași încheiere și în privința propriei sale „insule spirituale“.

Insula este și metafora izolării și imposibilității de a transmite celuilalt o imagine veridică despre tine:

Ce greu e să comunici cu oamenii [notează el în *Jurnal*]. Circulă tot felul de imagini și idei despre tine însuși. Nu știi de unde vin, cum au luat naștere, pe ce se sprijină. Nici măcar nu le cunoști. Și între timp, viața ta adevărată e ca o insulă. (13 oct. 1944, p. 569)

În primele zile ale războiului, insula visată poate fi o cameră de lucru văzută, de pildă, în locuința istoricului D. Pippidi:

Odaia lui Pippidi (am trecut câteva clipe pe la el, să-i duc niște cărți) e un fel de insulă în care mi-ar fi plăcut să trăiesc. O masă de lucru, o bibliotecă, singurătate, lumină, liniște. (17 noiembrie 1941, p. 416)

Dar o odaie liniștită într-o cetate asediată, cum percepea el Bucureștiul atunci, e o *colivie*, ca să folosim de data asta o sugestie kafkiană. În colivie, păsările captive pot trăi, e loc și pentru idile și drame personale, fără să știi ce intenții are cu tine stăpânul coliviei. *Colivia caută pasărea* sună misteriosul aforism al lui Kafka, sugerând o putere spirituală malefică pornită în căutarea și ademenirea victimei⁴. Colivia în care se pomeneste Sebastian se transformă de la o zi la alta într-o *capcană*. Jurnalul consemnează, pas cu pas, cu sporită neliniște, spaimă și disperare, implacabila apropiere a unei amenințări fatale. E ca o încercuire tot mai accelerată după intrarea trupelor germane în Varșovia și apoi ocuparea Parisului.

Bucureștiul pare un vapor care mai plutește liniștit cu pasageri, ignorând iresponsabil naufragiul iminent:

Totul e confuz, nesigur, încă neangajat, încă nedecis. Și ceea ce mi se pare cu totul nevroșimil, e acest București luminat, vioi, plin de lume, cu restaurantele pline, cu străzile animate, un București cel mult curios de ce se întâmplă, dar nu intrat în panică și nici conștient de prezența unei tragedii care a izbucnit. (2 septembrie 1939, p. 227)

Ce-mi rămâne de făcut în aceste zile, care pot fi ultimele? Aș vrea să ascult mereu muzică – e singurul meu stupefiant. Vom muri într-o zi ca niște găini tăiate. Ar trebui să aștept dezastrul care vine, cu mai puțină destrămare, cu mai multă atenție și cu ochii deschiși. (17 septembrie 1939, p. 231)

• Sebastian, în 1926, cu câțiva colegi de liceu

Asasinarea lui Armand Călinescu marchează în seismograful lui Sebastian intrarea Bucureștiului în zona catastrofei mai mari care a afectat o bună parte a Europei:

Străzile sunt animate, automobilele circulă, sergenții de stradă sunt la postul lor, oprind și liberând circulația, prăvăliile sunt deschise – nimic nu pare deranjat din mecanismul acestui mare oraș, și totuși, undeva, în însuși centrul acestui mecanism, s-a dat o lovitură teribilă, lovitură care nu se simte încă. Suntem parcă într-un oraș dinamitat, care va sări în aer peste cinci minute, dar care deocamdată continuă să trăiască, inconștient, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat. (21 septembrie 1939, p. 233)

Din aceste zile, Sebastian are tot mai obsesiv sentimentul apartenenței la un destin colectiv, că e martor, poate și victimă, la un nou capitol tragic din istoria evreiască. Citește asiduu din *Istoria evreilor* de Dubnow:

E bine să știi că ești dintr-un neam care de-a lungul veacurilor a văzut multe – unele mai groaznice chiar decât cele de azi. (25 septembrie 1939, p. 235)

Acel eu orgolios și demn din *De două mii de ani...* a devenit acum noi, accentuând sentimentul că expansiunea nazistă readuce pe toți evreii din nou împreună în fața unui pericol mortal colectiv. Lumea românească, cu care a dorit cu ardoare să se identifice în felul lui, ca „om de la Dunăre“, reprezintă acum pe *ceilalți*, a căror soartă poate va fi dură, dar va fi diferită de soarta evreiască, pentru că asupra evreilor plutește spectrul morții:

Nici un moment nu le trece prin cap oame-nilor ăstora obiectivi că triumful german aduce sclavia, propria lor sclavie. Deosebirea este însă că, în timp ce lor le aduce numai sclavia, nouă ne aduce moartea. E o deosebire care schimbă în întregime felul de a privi lucrurile. (31 mai 1940, p. 280)

Primejdia ia forme halucinante în preajma și în zilele Rebeliunii Legionare, iar sentimentul încercuirii e terifiant:

De oriunde, în orice moment, e cu puțință să năvălească de afară nu știu ce primejdii, pe care le știu de fapt prezente totdeauna, dar cu care mă obișnuiesc, până a nu le mai simți. Și deodată, totul devine apăsător, imediat, sufocant. Ai vrea să strigi după ajutor – dar spre cine? cu ce glas? cu ce cuvinte? (14 ianuarie 1941, p. 288)

Cu fiecare nouă plecare (a lui Dupront după a lui Lassaigne) sporește sentimentul că rămânem aici închiși, că cercul se strânge în jurul nostru, mereu mai aproape, și că nu mai e, în nici o direcție, scăpare. (14 februarie 1941, p. 306)

În ajunul intrării României în război și apoi pe măsură ce veștile despre masacrele împotriva evreilor ajung la București, Sebastian e terorizat de spaimă și de sentimentul apropierei unui cataclism care îi va nimici pe toți:

Seara ne adunăm acasă devreme. Cu obloanele trase, cu telefonul închis, sentimentul de apăsare, de neliniște crește. Ce se va întâmpla cu noi? Așa îndrăznesc să întreb. (22 iunie 1941, p. 349)

Zile de îngrijorare extremă. Te simți apăsător, fugărit, ca într-un coșmar. Și pe urmă, de prea multă oboseală, încetezi să mai gândești, căzând parcă din nou într-o apatie de plumb, din care te va trezi din nou o nouă veste, o nouă șoaptă. (5 iulie 1941, p. 354)

Moartea e posibilă în fiecare zi, în fiecare ceas. Ceea ce s-a petrecut la Iași (și încă nu mă pot decide să scriu aici tot ce am aflat între timp) se poate oricând repeta aici. (17 iulie, 1941)

Pe măsură ce primejdia sporește de la o zi la alta, insula e o himeră. O încercare de evadare prin convertire din capcana condiției de evreu este acum, gândește Sebastian, zadarnică și reprobabilă:

Chiar dacă lucrul n-ar fi așa de grotesc, chiar dacă n-ar fi așa de stupid și zadarnic – încă nu mi-ar trebui argumente. Undeva, într-o insulă cu soare și umbră, în plină pace, în plină securitate, în plină fericire, mi-ar fi la urma urmelor indiferent dacă sunt sau nu sunt evreu. Dar aici, acum, nu pot fi altceva. Și cred că nici nu vreau. Astăzi mai acut decât altădată, sentimentul că nu e adevărat, că to-

tul e îngrozitor de ireal, că mă zbat într-un coșmar, că mă afund în el – și că ar trebui să mă trezesc. Numai de n-aș înnebuni. Mă simt așa de ostenit încât uneori mi-e frică să nu mă destram, să nu-mi pierd controlul. (17 dec. 1941, p. 424)

Din această perioadă datează și scrisorile către foarte tânăra Nadia, plecată cu părinții în Statele Unite⁵. Sebastian îi scrie în 1940:

Am trăit aici zile de groaznică tensiune [...] Sunt zile în care simt de pretutindeni primejdii, amenințări... Parcă aș fi fugărit, încolțit din toate părțile. (17 dec. 1940)

Iar în vara anului 1941, încă traumatizat de amintirea pogromului din București, și cu trei zile înainte de intrarea României în război, îi scrie:

Au fost – și probabil între timp ai aflat – unele zile de teroare și de spaimă, din care nimeni dintre noi nu putea ști dacă va scăpa cu viață sau nu: mă gândeam atunci că undeva în Pacific este un vapor care plutește în libertate și că pe coverta aceluia vapor ești tu. (19 iunie 1941)

Din discreție, prudență și de teama cenzurii, scrisorile nu fac nicio aluzie la faptul că „groaznică tensiune”, amenințările și primejdiile îi privesc numai pe evrei și pe Sebastian ca evreu. Poate că această imagine epurată de orice referire la condiția de evreu intensifică tendința lui Sebastian de a găsi o cale esopică, sau de parabolă, de a esențializa literar situația înfricoșătoare prin care trec el și ai săi în aceste zile, o dramă al cărei deznodământ e necunoscut. Vaporul pe puntea căreia se afla, fericită, Nadia îi provoacă nostalgii și reverii de captiv visând libertatea, dar și, prin contrast, imaginea obsesivă a propriului naufragiu.

Ca și în *Jurnal*, Sebastian revine în scrisori asupra contrastului dintre cele două lumi care stau acum față în față, cea prinsă în capcană și cealaltă, nepăsătoare și înconștientă:

Am intrat alaltăseară un moment la Nestor, unde trebuia să văd un prieten din provincie. Era seara, cofetăria era plină de lume (oameni tineri, veselie, blănuri, uniforme, o rumoare de râsete, de saluturi expansive...) și am rămas un moment uimit în prag. Era o lume care nu știam că există. Atâta voie bună, atâta nepăsare! Eu trăiesc de o săptămână într-o teroare cruntă, care mă înăbușă – și totuși la un pas de mine există această lume imposibilă, de neînțeles în liniștea sau poate în înconștiența ei. (5 dec. 1940)

În realitate, Sebastian oscilează, insuportabil, între cele două lumi, pentru că el a fost până de curând un familiar al celor pe care îi privește acum stupefiat la Nestor și la Capșa, conștient totuși că soarta celor din capcană, în ultima instanță, va fi, inevitabil, și soarta lui.

În toamna anului 1941, plecarea vasului „Struma” îi provoacă din nou reveria unei evadări din încercuire:

Niciodată nu m-am gândit cu atâta intensitate la plecare. Știu că e absurd, știu că e imposibil, știu că e inutil, știu că e prea târziu – but I can't help it. Mă amețește gândul plecării. Liber, liber – undeva departe. Pleacă peste

câteva zile un vapor cu 750 de evrei imigranți – și deși nu sunt printre ei, și nici nu pot fi, mă obsedează. [...]

„Struma” – ca să ajung până acolo ar fi trebuit să am simțul aventurii și – mai ales – să fiu mai tânăr, mai sănătos, mai puțin ruinat de viață. (16 oct. 1941, p. 401-402)

După câteva luni, tragedia vasului scufundat devine și pentru el un simbol al „destinului nostru” (26 febr. 1942, p. 443).

Acum apare și ideea din care se va naște piesa *Insula*. În 20 martie 1942, notează în *Jurnal*:

Beate Fredanov îmi sugerează să scriu o piesă despre „Struma”. Sugestie care mă pune pe gânduri, mai ales că se întâlnește cu vechiul meu gând de a scrie o piesă cu naufragiați, încercând undeva pe o insulă să reînceapă o altă viață. (p. 448)

În lunile următoare, Sebastian notează cu obișnuita lui febrilitate fazele închegării piesei:

Viziune subită, aproape violentă, a unei piese de teatru nouă, care s-a precipitat dintr-o dată dintr-o serie de gânduri fără obiect precis. E ceva intens, încordat, de o simplitate și

• Facsimil Sebastian

de o putere care mă amețește puțin. Aș vrea să pot scrie imediat, automat, cu ochii închiși. Dar știe Dumnezeu ce se va alege și din asta, ca din atâtea altele. (4 iulie 1942, p. 458)

A doua zi continuă:

Am scris ieri scenariul piesei văzută – așa de amețitor – sâmbătă seara. La drept vorbind, la un interval de o noapte, exaltarea mea din ajun mi se părea naivă. Vraja trecuse. Simțeam că totul pierduse din mister. Eram parcă puțin jenat de mine însumi. Dar scriind scenariul, m-am animat din nou – și nu numai că am reușit să pun pe hârtie gândurile intense și totuși confuze de sâmbătă seara – dar le-am precizat, le-am dat amploare, le-am dat contur. (6 iulie 1942, p. 459)

Subiectul e destul de simplu: trei oameni care nu au nimic comun între ei și care, probabil, în viața normală nu s-ar fi intersectat niciodată se pomenesc prinși și blocați

într-o insulă undeva în America de Sud, datorită izbucnirii unui război civil. Nadia – alegerea numelui ei e acum evidentă, după publicarea scrisorilor – e o tânără înrudită cu eroinele cunoscute ale lui Sebastian; Bobby e un tânăr și de-acum celebru fotbalist, se va îndrăgosti, firește, de Nadia, precum Jeff de Corina în *Jocul de-a vacanța*; iar Manuel e un dinamic și prosper bancher. Au ajuns întâmplător pentru un foarte scurt popas pe insulă și se pomenesc peste noapte într-o capcană, din care nu se știe când și dacă vor scăpa. Cert este că, dacă vor scăpa, ei nu vor mai fi aceiași.

Din acest moment, al blocării într-un loc fără ieșire, sub amenințarea războiului și a pericolului de a muri de foame, similitudinile dintre situația lor și cea a evreilor din București anilor de război este frapantă. Sebastian va ști să scoată toate efectele posibile, toate semnificațiile unei situații-limită. Eroii vor fi obligați să regândească viața lor de până atunci, să descopere câteva adevăruri esențiale, până atunci neglijate, prinși fiind de preocupări legate de carieră, avere, faimă, mici satisfacții personale.

Cele trei personaje sunt parcă trei ipostaze ale stării de spirit, schimbătoare de la o zi la alta, a lui Sebastian însuși în anii războiului. Îndârjirea lui de a supraviețui și a depune apoi mărturie despre anii războiului o regăsim în voința Nadiei de a face față catastrofei, decisa să facă orice pentru a rămâne în viață. Intermitentele elanuri de tinerete, urmate de căderi descurajante, întâlnite frecvent în *Jurnal*, sunt și ale tânărului Bobby, dornic de succes și de dragoste, iar gândul sinuciderii care îl tentează pe Manuel e similar cu cel al lui Sebastian în momentele când teama și disperarea ajung la paroxism.

Insula devenită capcană a adunat laolaltă trei oameni din trei lumi diferite, tot așa cum Bucureștiul anilor de război i-a silit pe toți evreii să descopere că le este destinată, foarte probabil, aceeași soartă. În aceste momente, Sebastian scrutează ironic și nemulțumit naivitatea soluțiilor sale la dilemele identitare propuse în *De două mii de ani...*:

Ce ridicolă a fost încercarea mea de a face în *De două mii de ani...* o cronică a unor drame care erau încă la începutul lor. Poate tineretea să fie o scuză valabilă? Mă va lăsa viața să-mi iau cândva, mai târziu, revanșa? (29 iulie 1941, p. 365)

Tot acum face încercări timide de a se reintegra în ritmurile tradiționale ale vieții evreiești. Are nostalgia unui „seider-nacht adevărat”, postește și merge la templu de Yom Kipur, nu din religiozitate, ci dintr-o „nevoie de căldură, de liniște” (11 oct. 1943). „Mi se pare uneori că legăturile noastre cu iudaismul pot fi refăcute”, notează într-o zi (1 aprilie 1942, p. 450).

În *Jurnal*, când primejdiile sunt iminente, referirile sunt la noi, la un personaj colectiv, la un destin sau o tragedie colectivă. E o solidaritate silită de împrejurări excepționale, dar care are valoarea unei experiențe existențiale care schimbă hotărâtor relațiile dintre oameni. E un sentiment pe care dramaturgul îl transmite eroinei din *Insula*. „Vreau să rămân credincioasă întâmplării care ne-a strâns pe noi trei laolaltă” (p. 285),

→

→ spune și Nadia. Tot ea are și memorabila replică cu care se încheie actul II: „Nu vreau ca soarele, mâine dimineață, să răsară fără noi“ (p. 303).

Asemănătoare e situația celor trei eroi cu situația evreilor din Bucureștii anilor de război și în ceea ce privește relația cu populația locală. Primejdia în care se află cei trei captivi e diferită și mai mare decât a localnicilor. Asemănătoare este și ostilitatea și suspiciunea cu care sunt priviți de localnici. „Sunteți suspecți în tot cartierul“ – le spune agentul de poliție. „Nimeni nu știe de unde veniți, ce căutați“ (p. 294). Ca și evreii bucureșteni somați de autorități să adune o sumă fabuloasă sub amenințarea deportării, cei trei, spune polițistul, au pus în vânzare „pe ascuns tot felul de lucruri scumpe, pe prețuri de nimic, haine, geamantane, încălțăminte, un ceas de aur, obiecte dubioase, care nu se știe cum v-au căzut în mână“ (p. 295). După care le dă un sfat, atât de familiar în acei ani: „Plecați de aici. Șterge-ți-o“ (p. 295); „Prin urmare, dispăreți de aici“ (p. 296).

Sebastian, *civilul* care refuză înregimentarea, orice fel de înregimentare, nu uită că solidaritatea funcționează numai în fața primejdiei colective. La scurt timp după încheierea războiului, el păstrează aceeași distanță față de toate chemările mobilizatoare, inclusiv ale celor care vin din partea confrăților evrei.

Început frenetic, lucrul la piesă începe să treneze, mai ales după încheierea actului II, și îndoielile sunt tot mai paralizante:

După câteva zile de inerție completă, parcă am reușit în sfârșit să urnesc lucrurile din loc. Dar la ce bun? Nu cred că voi face o piesă convenabilă pentru Leny și Barașeum. (17 oct. 1942, p. 478)

Poate că pe alocuri tonul e prea grav – pentru ce vrea Leny și pentru ce poate primi publicul de la Barașeum. Dar, așa cum am pornit, nu mai e vorba de a face o piesă pe măsura lor, ci de a face o piesă pur și simplu. Foarte posibil să rămân cu ea în sertar – ceea ce la urma urmelor nu-mi displace, deși am atâta nevoie de bani. Dacă n-ar fi lipsa banilor, nici nu m-aș gândi la reprezentare. O piesă reprezentată, o carte tipărită, un articol, orice semn făcut în public – e un act de prezență și de acceptare. Or, eu nu mă consider prezent – și nu accept. (22 oct. 1942, p. 478)

Cusurul cel mai mare este că actul I e pură comedie, în timp ce actul II trece aproape spre dramă. Schimbarea de ton e prea netă. Aproape că nu mai sunt două acte ale aceleiași piese. Situația inițială e prea comică, pentru a permite un ton atât de grav mai târziu. (19 nov. 1942, p. 484)

Întrerupe lucrul la piesă pentru a traduce „o farsă stupidă“, pentru a câștiga ceva bani, dar revine în ianuarie 1943:

Mă voi sili să termin totul până sâmbătă și pe urmă – *cu sentimentul de a mă spăla pe mâini și de a mă apropia de un lucru în sfârșit curat – voi reveni la Insula*. [s.n.] (28 ian. 1943, p. 499)

După o lună însă, e în continuare într-o „pană de scenariu“ (18 febr. 1943, p. 503).

După o nouă încercare, notează descurajat:

Am abandonat deocamdată *Insula*. Nu mergea și pace bună. Voi încerca să revin după 8-10 zile, după ce voi fi luat oarecare distanță. O piesă e totdeauna amețitor de simplă la punctul de plecare. Dificultățile și rezistențele vin mai târziu. (24 febr. 1943, p. 504)

Ultima însemnare despre lucrul la *Insula* e din 2 mai 1943:

Mă întorc cu gândul de a lucra cât mai mult în teatru. Să termin *Insula*. Să încep *Ursa Mare*. (p. 511)

Mă întreb care sunt cauzele impasului și dificultății de a duce la capăt o piesă care părea să fi intrat pe făgaș sigur. Ca și Sebastian și ai lui, eroii piesei sunt prinși într-o situație fără ieșire, într-o așteptare bântuită de temeri și primejdii. Scriitorul a simțit instinctiv că aici este, ar putea fi, nucleul unei creații literare care să-l aducă înapoi la *tema lui*. În condițiile în care trăia și lucra atunci – când totul se putea spulbera de la o zi la alta –, împins și de „cererea pieței“, adică potrivit cu repertoriul teatrului Barașeum, Sebastian oscilează și ezită, tinde spre tonalitatea și tiparele *Jocului de-a vacanța* sau *Steaua fără nume*, la care lucrează cam în același timp. El grefează pe aceste tipare imaginea insulei visate devenită capcană. Dar situația în care se aflau evreii în Europa ocupată și în România lui Antonescu e prea gravă și primejdia din jur prea mare pentru a încăpea în țesătura unei „comedii dramatice“, cum își caracteriza el însuși piesele. Poate că aceasta e explicația impasului în care intră Sebastian după scrierea actului II.

Tema insulei-capcană mai revine o dată în dramatizarea *Potopul*, după suedezul Henning Berger⁷. De data asta, o catastrofă naturală – un „potop“ – provoacă experiențială limită a celor prinși într-un spațiu închis în așteptarea unui posibil sfârșit iminent. Nu e greu de închipuit ce rezonanță aveau unele replici la acea dată: „Nu vezi că totul e sfârșit?“, „Noi de aici nu mai ieșim“, „Ce e groaznic e că oamenii nu pricep lucrurile astea simple decât atunci când văd moartea cu ochii“, „Toți devenim mai inteligenți când ne prăbușim. Sunt și catastrofele bune la ceva“.

ÎN ÎNCERCAREA de a găsi o metaforă esențială care să exprime drama prin care a trecut, Sebastian a avut mai curând sentimentul eșecului. Teatrul nu era atunci calea cea mai adecvată de a exprima amploarea tragediei petrecute în anii războiului, destrămarea mediului intelectual de care se atașase cu atâta fervoare și dăruire, ca și naufragiul opțiunii lui. De aici și gândul de a reveni pe altă cale, mai complexă, la tema obsedantă.

De scris cândva – în primele zile ale păcii – o cronică a anilor de război. „Fapte, texte, oameni“ – în genul *Cum am devenit huligan*. Un fel de memorial personal al acestei teribile călătorii. Dar vom ajunge la capătul ei? (22 dec. 1942, p. 488)

Și din nou, în primele zile după război:

Într-o zi voi scrie o carte. E încă cel mai bun lucru pe care-l am de făcut. (31 august 1944, p. 557)

Poate că nici nu era pe deplin conștient atunci că această carte el o alcătuisese pas cu pas prin însemnările din *Jurnal*, devenit opera lui cea mai deplină, în care a adunat, cum a dorit, „fapte, texte, oameni“, dar și opera în care s-a zidit pe sine, cu tot universul lui de gânduri și cu propria lui viață. ■

Note

1. Camil Baltazar, De vorbă cu Mihail Sebastian, în *Reporter*, II, nr. 28, 27 iunie 1934; reprodus în *Realitatea evreiască*, nr. 277, 2007, p. III (în îngrijirea lui Geo Șerban).
2. Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefață de Leon Volovici, București: Humanitas, 1996, p. 59.
3. Note pe o carte de A. L. Zissu, în *Cuvântul*, VIII, nr. 2486, 23 martie 1932, p. 1; reprodus în *Realitatea evreiască*, nr. 227, 2007, p. III.
4. Asocierea „coliviei“ kafkiene cu Puterea statală e propusă de Jan Kott într-un splendid eseu: *Klatka szuka ptaka*, în *Twórczość*, nr. 8, 1981, p. 81-88.
5. Mihail Sebastian: scrisori inedite (publicate de Vasile Popovici), în *România literară*, nr. 51-52, 28 decembrie 2004.
6. *Insula*, în Mihail Sebastian, *Opere alese*, I: *Teatru*, București: ESPLA, 1956.
7. Piesa scriitorului suedez Henning Berger (1872-1924), *Syndafloeden* (*Potopul*, 1908), a cunoscut un succes internațional și a intrat, în anii '20, și în repertoriul celebrului teatru idiș din Vilna. Înainte de lichidarea ghetoului din Vilna în 1943, *Potopul* a fost ultimul spectacol pus în scenă de teatrul din ghetou.

Cărți primite la redacție

• Leon Volovici, *De la Iași la Ierusalim și înapoi*, București: Ideea Europeană, 2007

• Horia-Roman Patapievic, *Despre idei & blocaje*, București: Humanitas, 2007

• Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*, traducere din rusă de Ion Covaci, postfață de Ion Vartic, București: Humanitas Fiction, 2007

• Andrei Oișteanu, *Religie, politică și mit: Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu*, Iași: Polirom, 2007

Ancheta APOSTROF

revistă a uniunii scriitorilor

1. În ce calitate și de ce îl simțiți pe Mihail Sebastian cel mai apropiat dvs.: ca romancier? dramaturg? publicist? autor de jurnal?
2. Cum explicați fascinația lui Sebastian față de Nae Ionescu? Prin proiecția ideală a unui posibil discipol față de un maestru? Prin charisma lui Nae Ionescu? Prin alte elemente, ținând de context, sensibilitatea artistului, dinamica intelectuală a epocii?
3. Care socotiți că este locul lui M. Sebastian în literatura română?
4. Ce a modificat în percepția epocii apariția *Jurnalului* lui M. Sebastian?
5. Încercați o caracterizare succintă a omului Sebastian.

LIVIU ANTONESCI

1. Fără îndoială că, mai întâi, ca pe unul din cei mai interesați și mai vii, cu un spirit polemic excelent asumat, publicist interbelic, prin nimic mai prejos foarte activilor săi colegi de generație. Având, pe deasupra, și avantajul că destinul l-a salvat de compromisurile pe care ceilalți le-au făcut – sau au fost obligați să le facă – înspre o extremă politică sau alta, de-a lungul vremii. Desigur însă că apariția *Jurnalului*, pe deplin coerent cu publicistica sa, de altfel, mi l-a apropiat și pe autorul de jurnal. Și mai este o calitate în care îl simt apropiat, una neamintită în enumerarea d-voastră – cea de scenarist de film! Glumesc puțin, nu însă de tot. În fond, fără piesa sa, n-ar fi existat scenariul pentru coproducția româno-franceză *Steaua fără nume*, una din puținele mici capodopere cinematografice prilejuate de scurtul moment de liberalizare al regimului comunist aborigen. Piesa nu este, desigur, chiar o capodoperă, dar este vie și interesantă, iar filmul cu Claude Rich și Marina Vlady – chiar sper că nu mă înșală memoria, că nu l-am revăzut de multă vreme – i-a făcut lui Sebastian un imens serviciu.

2. Este o fascinație împărtășită în comun cu toată gruparea „criterionistă” și este explicabilă prin toți factorii amintiți de d-voastră. Este, desigur, vorba și de proiecție într-un maestru ce părea foarte viu – avea să inventeze „trăirismul”, nu? – a unei foarte tinere generații nemulțumite de ceea ce i se părea prea încremenit, prea „cartezian”, prea academizat în lumea culturală a momentului. Este adevărat că, dincolo de toate consecvențele și slăbiciunile sale, Nae Ionescu era un personaj charismatic, cu o puternică forță de seducție, manifestată de altfel și erotic – Maruca Cantacuzino, Cella Delavrancea etc. –, nu doar intelectual, asupra discipolilor. Ar trebui să nu uităm apoi că Nae Ionescu a fost un tip de maestru mai puțin obișnuit – nu a vrut să facă copii „xerox” după el însuși, ci și-a îndemnat discipolii să-și afle propriul sine, să se dezvolte în funcție de propriile lor date de plecare – aptitudini, simpatii intelectuale și culturale, obse-

• Sebastian, în 1939

sii. Poate nu în ultimul rând, ar trebui să amintesc generozitatea, inclusiv materială, a lui Nae, preocuparea de a le oferi un oarece standard de viață discipolilor într-o lume destul de inegală economic – a împărțit catedra cu Eliade, a continuat să le plătească salariile acestuia și lui Sebastian și după ce *Cuvântul* fusese interzis. Și, tocmai pentru că era atât de legat de Nae Ionescu, fiindu-i de asemenea recunoscător pentru o mulțime de asemenea gesturi umane, Sebastian avea să resimtă aproape ca pe o tentativă de asasinat moral prefața maestrului la romanul *De două mii de ani...*! Cumplită dramă! Ca și Sebastian însuși, nu pot să-mi explic acel gest venit ca o... lovitură de ghilotină!

3. Foarte greu de spus într-o epocă de recuperare și reconsiderări, cum este cea pe care o parcurgem, dar cu siguranță cota sa este în creștere. Au contribuit la acest trend, pe de parte, ieșirea la lumină a jurnalului, pe de alta, interesul crescut pentru anumite zone ale epocii interbelice rămase în umbră mai bine de jumătate de secol. Sebastian a fost un extraordinar jurnalist de idei și un polemist redutabil, un foarte bun critic literar și, mai ales, dramatic și, oricum am lua-o, este autorul celui mai interesant jurnal dintr-o epocă în care nu au lipsit jurnalele. E mult? E puțin? Eu cred că este prea destul pen-

tru a-l situa în imediata apropiere a personajelor din prim-planul epocii.

4. Nu știu dacă a modificat, dar cu siguranță a clarificat unele lucruri care pluteau cumva în ceață. Nu însă doar recuperarea jurnalului lui Mihail Sebastian a făcut acest lucru, ci și cea a jurnalisticii de o anumită factură, să-i spunem cum este, legionară!, a lui Eliade, Noica și Cioran, ori a jurnalelor lui Mircea Eliade, Arșavir Acterian, Alice Voinescu ori Jeni Acterian. Sigur, când vorbim despre jurnale, vorbim și de subiectivități accentuate, dar, să spunem, prin confruntarea lor, tot obținem un anumit nivel de obiectivare. O lectură intersectată poate fi de mare folos. Revenind la jurnalul lui Sebastian, e limpede că, dincolo de orice subiectivitate, este și un document cutremurător despre viața unui evreu care a trăit în vremea legislației antisemite, a unui om cu o sensibilitate exacerbată supus la umilințe greu de suportat, a unui om care a aflat cum este să fii trădat și dezamăgit de prieteni și care totuși a reușit să privească toate aceste lucruri cu oarece seninătate, și asta în ciuda unui temperament viu, adesea vulcanic.

5. Cred că am încercat să fac asta în finalul întrebării anterioare, dar aș mai adăuga ceva – și anume extraordinarul său sentiment al loialității. Poate tocmai din această pricină a și resimțit atât de dramatic momentele în care a fost trădat, cele în care loialitatea sa nu a fost răsplătită cu aceeași monedă.

ROMULUS BUCUR

1. Ca autor-narator-personaj al lui *De două mii de ani...* și al *Jurnalului*. Pentru motivele invocate de Vasile Popovici atunci când, scriind despre *Jurnal*, și-a intitulat textul *Evreitatea mea*. Încercând să fiu mai puțin laconic, pentru drama identitară care se străvede (aproape) la fiecare pagină a romanului, pentru opțiunea de a fi român, de a exis-

→

→ ta cu drepturi depline în interiorul culturii române – un fragment, îmi place să cred, celebru, din *De două mii de ani...* e grăitor:

Îmi pare mai urgent și mai eficient să realizez în viața mea individuală armonia valorilor evreiești și românești din care e făcută această viață, decât să câștig sau să pierd nu știu ce drepturi civile. Aș vrea să știu, de pildă, ce lege anti-semită ar putea anula în ființa mea faptul irevocabil de a mă fi născut lângă Dunăre și de a iubi acest pământ.

Pentru tipologia identității iudaice, de la intelectualul asimilist la colportorul de cărți în idiș, de la anarhistul marxizant fanatic la militantul sionist. Pentru intuiția politică cu care a abordat probleme la fel de acute în Orientul Apropiat al zilelor noastre. Trezind la alte secrete ale operei, pentru eleganța (în ceea ce-l privește) polemică ce a urmat romanului *De două mii de ani...* Pentru demnitatea cu care-și îndură, în *Jurnal*, suferințele pricinuite de antisemitismul public și de cel privat, pentru durerea pierderii, unul câte unul, a prietenilor ademeniți de mirajul totalitarismului de dreapta.

2. Nu mi-o explic, mai ales că era destul de lucid ca să-i sesizeze scăderile, micimile, cabotinismul, uneori impostura intelectuală (vezi discuția cu Tudor Vianu, consemnată în *Jurnal*, sau însemnarea din 18 februarie 1935, „Combinard, șmecher, ‘teribil’ [...] Cît poate fi de cabotin omul ăsta!“, ori, pe 14 mai 1936, când, citindu-l pe Spengler, are „surpriza de a găsi fraze întregi, formule, idei, paradoxe din cursul lui Nae. Tot cursul lui de anul trecut (politică internă și externă, pace, război, definiția națiunii), toate «loviturile» lui (Singapor, Franța care moare, Rusia putere asiatică, Anglia în lichidare), totul e în Spengler cu o înmărmuritoare asemănare de termeni“).

Dar această fascinație a existat la o generație întreagă, deci ceva trebuie să fi fost la mijloc. După cum, la fel, a fost iubire – de la însemnarea lapidară „A murit Nae Ionescu“ (vineri, 15 martie 1940) la

Plîns nervos, imposibil de stăpînit, ieri-dimineață, intrînd în casa lui Nae Ionescu, două ore după ce a murit.

Se duce cu el o întreagă perioadă din viața mea, acum – acum de abea – definitiv închisă.

Ce soartă stranie a avut omul ăsta extraordinar, care moare neîmplinit, nerealizat, învins și – dacă nu mi-ar fi greu s-o spun – ratat.

Mi-e atât de drag tocmai pentru că a avut așa de puțin noroc. Ce insolent, ce jignitor mi se pare succesul altora! Șeicaru e sănătos, bogat și triumfător. Manoilescu va fi ministru. Tătărescu e prim-ministru. Herescu este profesor definitiv și președinte la S.S.R. Corneliu Moldovanu are premiul național de literatură și dă șuete la cafenea. Victor Eftimiu dă recepții...

Dar Nae Ionescu moare la 49 de ani, ne-luat în serios, înfrînt. (Sîmbătă, 16 martie 1940)

3. Locul lui Mihail Sebastian în literatura română este acum în plin proces de revendicare. Romanele sale i l-au asigurat în epocă – nu unul de prim rang, e adevărat.

Teatrul său e unul de calitate, dar aceasta se poate datora și lipsei unei veritabile concurențe (Camil Petrescu reprezentînd una din puținele excepții). Critica și eseistica ar fi trebuit să-l consacre, dar ele rămîn în continuare de redescoperit, după ce vor fi fost publicate integral. Rămîn *De două mii de ani...*, de discutat cu seninătate, acum, și *Jurnalul*, care constituie o revelație, un as pus pe masă în ultimul moment și în stare să schimbe mersul jocului.

4. Nu mult – a funcționat ca revelator: o parte din micimile celor mari erau cunoscute (a se vedea reacțiile lui Camil Petrescu la critică, povestite de Eugen Ionescu în *Nu*), altele sînt surprinzătoare, altele de așteptat. Interesantă e reacția unui Cristian Bădiliță, un bun exemplu de, să-i spunem, idolatrie.

Mediocritatea autorului se răsfrînge – în fiecare pagină, în fiecare frază – și asupra celorlalte personaje. Toate tărăie după ele această aură spălăcită și caricaturală, făcută după dimensiunea unui suflet meschin și complexat. Mă gândesc spontan la *Jurnalul* și *Memoriile* lui Eliade [cu o referință la subsol, n.n., asupra căreia e de revenit]. Aici, toate personajele, prin contaminare, poartă stigmatul excepționalului. Cât de multiple și relative sunt ‘unghiurile de vedere’. Geniul lui Eliade se reflectă și în personajele, fictive sau reale, cu care îi sunt populate cărțile. La fel și în cazul lui Sebastian – lumea personajelor sale nu se poate mântui de provincialism, de mediocritate, insist asupra cuvîntului. Dacă l-ai lua în serios și dacă n-ar rămîne decât această cronică despre viața intelectuală a lumii interbelice, Nae Ionescu, Camil Petrescu, Eliade, Marieta Sadova nu vor fi trecut niciunul de pragul adolescenței, al naivității, dacă nu chiar al stupideniei juvenile. Micimile lor sunt tot atâtea proiecții, *en faux*, ale micimilor lui Sebastian, niciodată lămurit definitiv ce caută între personajele pe care le descrie cu atîta ciudă. Și cu toate acestea, *Jurnalul* rămîne o adevărată capodoperă pe lângă *Accidentul*, *Orașul cu salcîmi*, *Steaua fîmî nume* etc. Din literatura interbelică, aș reciti oricînd cu pasiune doar cărțile lui Anton Holban. (Cristian Bădiliță, *Tentația mizantropiei*, ed. a II-a, București: Curtea Veche, 2006, p. 136-137)

5. Nu pot. Nu l-am cunoscut (nici nu aveam cum), iar a face caracterizarea omului pe baza lecturii operei mi se pare un exercițiu riscant. Interesant ca ficțiune, să zicem, dar cam atît.

SANDA CORDOȘ

AM AVUT șansa ca, în viața mea de cititoare, să trăiesc intens, în mai multe rînduri, întîlnirea cu cărțile lui Mihail Sebastian. Prima dată s-a întîmplat în pragul adolescenței, cînd am descoperit, între copertile aceluiași volum, două romane la care, în anii care au urmat, am revenit de vreo două ori: *Accidentul* și *Orașul cu salcîmi*. Deși cartea aceasta se află în continuare în biblioteca mea, într-un raft accesibil, m-am temut s-o deschid mai tîrziu, de teamă să nu stric ceva din farmecul pe care l-a avut asupra mea în urmă cu decenii. Cîndva în studenție, am citit, cu încîntare, volumul de *Eseuri*.

Cronici. Memorial, în îngrijirea Cornелиei Ștefănescu, în care am descoperit acea vibrație specială a gândirii lui Mihail Sebastian; e o carte la care mă întorc periodic cu sentimentul reînnoit că mă aflu în dialog și cu convingerea tot mai fermă că autorul este un eseist de anvergură europeană. La începutul anilor '90 am citit în premieră (în ediția de la Humanitas) cele două cărți interzise în timpul regimului comunist: romanul *De două mii de ani...* și esul autobiografic *Cum am devenit huligan* (și despre care, în anii care au urmat, am descoperit că au avut o circulație subversivă în mediile literare, că au stîrnit o anumită emulație și că, profitînd de neștiința cenzorilor, unii scriitori – Radu Cosașu și Mircea Iorgulescu se numără printre ei – le-au citat); la mijlocul anilor '90 am făcut lectura *Jurnalului*, iar în anii din urmă mi-a făcut o mare plăcere să citesc, în *România literară*, scrisorile adresate unei tinere prietene. Cartea însă la care revin mereu, cartea preferată, este *Cum am devenit huligan*, pentru că aici, plecînd de la examenul recepției incendiare (de fapt, pîrjolitoare) a propriului roman, Sebastian ridică cîteva probleme dintotdeauna (și, din nefericire, mereu actuale) ale culturii: moralitatea, consecvența, autenticitatea, spiritul critic, relația cu celălalt (și, în special, relația maestru-discipol), responsabilitatea față de propriile idei. Admir, de asemenea, la această carte, inteligența construcției, timbrul și forța vocii, care mi se pare că vin din acel amestec unic și inimitabil între rațiune, eleganță interioară și patosul ideii.

Pentru a mă încumeta să schițez un portret al lui Mihail Sebastian, mi-ar trebui măcar cîteva zile în care să trăiesc cu cărțile lui, răgaz pe care nu mi-l pot lua acum. Știu, în schimb, o pagină din *Cum am devenit huligan* în care am văzut mereu un portret al scriitorului și care oferă, cred, totodată, o explicație pentru rezistența și fascinația pe care scrisul său continuă să le exercite:

Sînt unii oameni destinați să comunice direct cu tinerii, prin anumite valori pe care le realizează viața lor, prin anumite sensuri de gîndire sau de sensibilitate pe care le exprimă scrisul lor. Înțelegerea între generații este aproape totdeauna grea, dacă nu imposibilă, din lipsa de generozitate a bătrînilor și din excesul de fervoare al tinerilor. Este ceva opac între ei, este o incapacitate reciprocă de a se înțelege, ceea ce constituie uneori un conflict surd, domol și suportabil, dar duce uneori spre foarte grave și adînci lupte. Oamenii care pot birui aceste eterne rezistențe sînt puțini. A vorbi tinerilor, a-i înțelege și a te face înțeles de ei este un lucru dificil și rar. Trebuie să fie cineva purtătorul unui mesaj personal, purtătorul unei experiențe capabile să lumineze nu numai propria sa viață, ci și viața celorlalți, trebuie să trăiască el însuși o dramă de idei sau de pasiuni, pentru ca glasul său să treacă dincolo de sine, către ceilalți. [...] E o funcție spirituală care nu ține de talent, nici de inteligență, nici de geniu, poate, Valéry nu o va împlini niciodată, Anatole France nici vorbă că nu. Ea cere o anumită acuitate intimă, anumită vehemență a vieții interioare, anumită înclinare de a gîndi viu asupra problemelor morale și a face din ele veritabile drame. Ea cere mai ales altceva: curajul de a lua viața în serios, de a o lua în foarte serios.

SABINA FATI

1. Ca publicist, Mihail Sebastian a reușit să fie deasupra timpurilor sale și să reziste tentațiilor politice. Să păstreze un echilibru între lumea reală, posibilitățile imediate și simpatiile din spațiul puterii. Fără să ignore jocurile politice, dar și fără să se amestece în ele, Sebastian ia poziția intelectualului detașat, asumându-și inconfortul marginalizării. În 1937 vorbește deja despre numărul mic al celor care „rezistăm dublei somații care terorizează astăzi lumea și căutăm dincolo de «dreapta» și de «stînga»⁶¹ și despre „primejdiile” acestei poziții: „nu numai primejdiile de ordin politic care, în definitiv, nu ne interesează, ci mai ales primejdiile de ordin ideologic”, fiindcă „a refuza și soluțiile de dreapta și cele de stînga pare să pară o poziție neutră, timorată, pasivă, lipsită de inițiativă, lipsită de misiune”. Mă simt aproape de acest Sebastian care știe să rămână la mijloc, care se angajează în dezbaterile publice dezinteresat, păstrîndu-și candoarea și fidelitatea față de prietenii căzuți în păcat. Urgența alinierii de o parte sau de alta a rămas pentru mulți dintre intelectualii autohtoni un reflex necondiționat, dobîndit în istoria complicată a ultimului secol, de aceea modelul Sebastian pare atît de actual. În articolele sale, Sebastian încearcă să explice de ce, dincolo de atașamentul față de o ideologie sau alta, este destul loc „pentru o acțiune constructivă, organizată și realistă care, plecînd de la principiul superior al primatului spiritului, să nu piardă totuși din vedere obiectivele politice și sociale”⁶². Pleđînd nu pentru o publicistică dezangajată, ci pentru una detașată de marile jocuri și aranjamente, Sebastian merită o atenție specială în zilele noastre, în care mercenariatul și alinierea fără rezerve în spatele taberelor politice tind să-i transforme pe ziaristi și pe reprezentanții elitei culturale în propagandiști ai unor cauze ascunse. Dezgustul său față de politica autohtonă, față de mentalitatea tradițională, consemnat mereu în *Jurnal*, ar putea fi de zgustul fiecărui dintre noi: „nu există imbecili și deștepți, buni și răi, onești și escroci. Există doar puțința de a fi tare – nu importă cum, prin bani, prin șantaj, prin importanță, prin orice. Atunci orice alt criteriu încetează”⁶³.

2. Fascinația lui Sebastian față de Nae Ionescu este doar un episod al primei tinereți, în care generozitatea maestrului față de discipolul descoperit într-un oraș de provincie se îmbină cu atracția și charisma profesorului. Despărțirea niciodată definitivă are loc destul de repede, după ce apare cunoscuta prefață semnată de Nae Ionescu la romanul *De două mii de ani...* Sebastian putea să refuze textul antisemit al mentorului său, dar fie nu a avut tăria, fie l-a publicat tocmai pentru a-l putea înfrunța, pentru a provoca o ruptură fără cuvinte, pentru a se delimita în modul cel mai extravagant cu puțință de cel la școala căruia se formase. Sebastian a amînat de fapt mereu divorțul de maestru, deși multe dintre ideile lui Nae Ionescu erau de neacceptat pentru scriitorul cu origine evreiască. Rămîne însă de neexplicat simpatia permanentă care apare în paginile *Jurnalului* față de ideologul Gărzii de Fier. „Vechiul Nae” care se întrezărește în „Noul Nae” este „limbut, abil, copilăros, și din

• Sebastian cu un coleg, la Brăila, în 1926

cînd în cînd șmecher”⁶⁴, iar erorile sale sînt înregistrate adesea de Sebastian, chiar în anii cei mai negri, la categoria „naivități”. Sebastian conștientizează inconfortul situației, dar păstrează, mai degrabă dintr-un fel de bun-simț combinat cu recunoștință, decît din fascinație, o legătură afectivă cu maestrul său, la fel cum menține o amicitie chinuită cu Mircea Eliade, socotit „cel mai bun prieten”. Păstrarea acestor conexiuni relativ ilogice îl deranjează pe Sebastian, deși, pe de altă parte, nu poate renunța la ele: „ar trebui mai multă intransigență, mai multă rigiditate chiar, în viața mea. Sînt prea suplu – și spun asta cu o nuanță de dispreț pentru tot ceea ce este acomodant în mine”⁶⁵.

3. Nu cred că a avut timp să devină un autor mare.

4. Însemnările sale sistematice descriu pas cu pas transformările prin care trec intelectualii epocii, de la Mircea Eliade, Felix Aderca, Ionel Teodoreanu, Camil Petrescu pînă la Ghiță Ionescu. Procesul de „rino-cerizare” temporară a acestora expus de Sebastian scoate la iveală mecanismul prin care cărturarii importanți ai epocii devin complici ai unei ideologii criminale. *Jurnalul* nu schimbă neapărat percepția asupra perioadei interbelice, dar oferă un instrument de analiză în plus pentru înțelegerea derapajelor unor cărturarii importanți.

5. Sebastian din propriul *Jurnal* este o persoană chinuită, singură, incapabilă să-și tranșeze relațiile cu prietenii trădători sau cu iubitele mai mult sau mai puțin pasagere. Atent cu întâmplările politice și evenimentele culturale, în publicistică Sebastian rămîne un intelectual cu ștaif, care știe să-și păstreze independența, fără să facă niciun fel de compromisuri. Din *Memoriile* lui Petre Pandrea, portretul lui Sebastian capătă însă umbre încă greu de descîlcit, fiind bănuțit nu doar de oportuniste, rezultate din silogisme ulterioare, ci și de colaboraționism: „prințul Alexandru Ghika, fostul director al Siguranței legionare, pe care l-am întîlnit

la Aiud, mi-a povestit că s-a minunat el însuși cînd l-a descoperit pe Mihail Sebastian pe listele de informatori plătiți”⁶⁶.

Note

1. Mihail Sebastian, Notă la un „Manifest personalist”, în *Revista Fundațiilor Regale*, IV, 1937, nr. 1, p. 10.
2. *Ibidem*.
3. Mihail Sebastian, *Jurnal, 1935-1944*, text îngrijit de Gabriela Omăt, prefață de Leon Volovici, București: Humanitas, 1996, p. 34.
4. *Ibidem*, p. 146.
5. *Ibidem*, p. 64.
6. Petre Pandrea, *Turnul de ivorii. Memorii*, ediție îngrijită de Nadia Marcu Pandrea, București: Vremea XXI, 2004, p. 337.

MICHAEL FINKENTHAL

1. E ciudat, dar pe Sebastian l-am simțit apropiat, în diverse momente ale vieții mele, în mai toate înfățișările sale: în anii de liceu, m-a fermecat *Steaua fără nume*, mai apoi, în studenție, am fost pasionat de romanele sale: *De două mii de ani...* l-am citit în mod clandestin, subiectul fiind tabu la acea vreme, în timp ce *Accidentul* m-a ajutat să-i explic unei fete de ce (și mai ales cum) s-a stins romanul nostru de dragoste. Pe publicistul Sebastian l-am întîlnit mult mai tîrziu și m-a impresionat, mai cu seamă ținînd cont de faptul că etalonul meu în domeniul genialității precoce în România anilor douăzeci nu era Mircea Eliade, ci Benjamin Fondane (B. Fundoianu). *Jurnalul*, din motivele bine cunoscute, a venit și mai tîrziu: după lectura acestuia însă, l-am simțit pe Sebastian mai apropiat sufletește decît poate pe orice alt scriitor al interbelicului românesc.

2. Despre fascinația pe care a exercitat-o Nae Ionescu asupra întregii generații s-a scris mult. Cînd l-am întregit recent pe Mihail Șora cu ce „bagaj” filosofic a plecat la Paris

→

→

în 1938, după cei patru ani petrecuți în București, mi-a răspuns, „păi, Nae Ionescu și...“; după un moment de ezitare, a adăugat: „și Mircea Vulcănescu“. Privind retrospectiv lucrurile, îmi pare evident că un profesor care explica în Bucureștii anilor douăzeci elevilor săi natura crizei pe care aceștia o trăiau în realitatea lor imediată, ca fiind una a valorilor „pe toate planurile vieții moderne“, și nu a „sistemului“ (fie el economic, financiar sau politic), îi tulbura și în același timp îi atrăgea ca un magnet. „Trăim cu prea multe abstracții, cu prea multe năluci. Am pierdut pământul de sub picioare... Este o prăpastie între om și cadru. Formele acestea de viață pe care le vedeți s-au dezumanizat“, spune profesorul Ghiță Blidaru în acest jurnal imaginar intitulat *De două mii de ani...* Concluzia discursului său este într-adevăr fascinantă, o *fata morgana* pe care orice tânăr de douăzeci de ani (atunci și poate că și acum!) ar fi dornic să o îmbrățișeze: „dacă m-ați întreba ce facem noi aici... v-aș răspunde așa: destituim valori... și căutăm o singură «valoare», una care trece cu mult peste toate. Ea se cheamă dacă nu mă înșel viață“. După cum o dovedește prin *faux-pas*-ul făcut în legătură cu prefața, i-a fost imposibil lui Sebastian – precum și altora, de altfel – să prevadă, în anii douăzeci și la începutul anilor treizeci, schimbarea la față a profesorului.

Aș mai adăuga că există – până la un moment dat cel puțin – un punct de convergență între cei doi în ceea ce privea „problema identității“. Ultimele pagini ale romanului menționat („o carte evreiască“, după definiția autorului) rezumă coordonatele esențiale ale cadrului în care este definită identitatea scriitorului evreu, în contextul mai cuprinzător al spiritualității românești. În faimoasa sa prefață, Nae Ionescu sesizează cu acuitatea-i caracteristică raționalul argumentației lui Sebastian și, printr-un strălucit exercițiu de sofistică, demonstrează că cele două condiții existențiale care definesc identitatea tânărului autor, aceea de evreu și cea de dunărean, nu au deloc aceeași greutate specifică. „Iată cum gândesc unii: dacă în fiecare evreu există două momente, cel al tradiției și cel al locului, atunci diagrama fiecărui individ va fi dată de proporția în care se amestecă cele două momente constitutive.“ Evreul, constată Nae Ionescu, oscilează mereu între condiția de evreu pur și cea de asimilat. Dar asimilarea este o iluzie: Dunărea și Brăila fac parte într-adevăr din ființa lui Iosef Hechter, dar numai într-o anumită măsură. „Sunt în elementele constitutive ale ființei omenești momente esențiale și accidentale; de adânc și superficiale... (dar) pe când climatul geografic se poate închirici până la aproape de zero, cel spiritual observă o limită sensibilă deasupra lui zero, sub care nu coboară niciodată. Ceea ce face ca evreul să fie evreu, oriunde ar fi el.“ Evident, concluzia acestui aparent silogism este de fapt un... postulat: acela al existenței unei identități spirituale evreiești care se conservă, precum energia în legile termodinamicii. Nu este aici momentul să adâncim discuția legată de felul în care concepe profesorul natura identității spirituale evreiești (subiect interesant, în sine, dar rezervat unui spațiu mai amplu); voi remarca doar faptul că în ceea ce privește existența acesteia,

Sebastian părea a fi în acord cu acela care era, la ora la care scria romanul, „directorul nostru de conștiință“. Căci iată ce scriese acesta: „a discuta despre soluția politică a problemei evreiești este pentru mine ceva cu totul deșert. Mă interesează o singură soluție, și anume cea psihologică, cea spirituală“. Într-unul din capitolele pamfletului *Cum am devenit huligan*, publicat în urma scandalului provocat de prefața, autorul revine la aceeași idee și insistă: „Presupun că sionismul sau marxismul, sau orice alt sistem [...] va izbuti să suprimă total persecutarea evreilor [...]“; (și) presupunând acest norocos și radical deznodământ, mă întreb dacă drama iudaică nu rămâne totuși intactă...“ Nu a căzut oare în felul acesta Mihail Sebastian în capcana întinsă de retorica sofistică a prefeței lui Nae Ionescu?

O atitudine similară regăsim și în recenzia lui Sebastian la cartea lui A. L. Zissu, *Noi (breviar iudaic)*, publicată de acesta în 1932 la Editura Adam: „soluțiile, argumentele, dezideratele d-lui Zissu [...] sunt profund revelatorii în ordinea sufltească“, dar, continuă Sebastian, „D-l Zissu crede a fi găsit insula spirituală pe care neamul lui Israel să poată poposi calm și constructiv. Mă tem că este, în această credință a d-sale, mai multă deznădejde decât liniște“. Într-un articol publicat în colecția *Sebastian sub vremi*, Geo Șerban observa că nu e chiar de mirare faptul că în prefața sa Nae Ionescu a scris ceea ce a scris: Sebastian însuși, atunci când scria, în februarie 1933, că responsabilitatea de sânge a spaniolilor „nu cade asupra neamului spaniol, ci asupra neamului iudeu, a cărui chemare în lumea asta este să se zbată și să ardă pe diverse ruguri... Când nu are suficiente motive istorice de a fi nefericit, neamul ăsta își nascoceste motive spirituale“, nu era prea departe de concluzia magistrului său: Iuda se chinuiește pentru că este... Iuda.

3. Întrebarea legată de locul lui Sebastian în literatura română este dificilă. Într-un sistem care ar accepta legitimitatea unor canoane, e dificil de imaginat cum ar fi situat acest autor cu multiple talente și cu și mai multe potențialități nerealizate. Probabil teatrul său îi va asigura un loc sigur într-o nouă istorie a literaturii române. Într-o perspectivă postmodernă, locul lui Sebastian, autor îmbarcat de la bun început pe drumul unei neîncetate reconstrucții și al unei permanente re poziționări a propriei sale imagini/identități, într-o lume pe care se amuză să o deconstruiască mereu, este asigurat.

4. Așa-numitele „surprize“ din *Jurnal* au dat mult de gândit: în primul rând în ceea ce privește multe din numele faimoase ale culturii românești, dar și despre atmosfera generală a perioadei interbelice și a anilor de război. *Jurnalul* este un reflector care a iluminat dintr-odată și orbitor o perioadă în interpretarea căreia predomină mai curând obscurul și difuzul. Sau interpretări de-a dreptul tendențioase.

5. La aceasta ultimă întrebare nu pot să răspund într-un cadru atât de restrâns. O voi face, poate, mai târziu, în altă parte.

Columbia, 14 octombrie 2007

DAN C. MIHĂILESCU

1. De când am năpârlit ideologic și am devenit – din biet postmodern – vârtos neointerbelic, adică de pe la 30 de ani, ceea ce m-a fascinat întâi de toate la generația '27 a fost jurnalistică. La Eliade, spre pildă, nu am făcut nici pe departe priză la opera savantului, prozatorului sau dramaturgului, cât am făcut numaidecât și necondiționat la fervorile gazetarului, ale eseistului, în speță. Este cât se poate de semnificativ că prima mea ieșire mai firoscasă în public, în calitate de cercetător la Institutul „G. Călinescu“, a fost la 17 martie 1983, la un colocviu dedicat lui Mircea Eliade cu prilejul împlinirii vârstei de 75 de ani, când am vorbit tocmai despre articolele lui Mihail Sebastian (țin minte că inventariasem și copiasem de mână vreo zece texte) despre cărțile și personalitatea celui care ne-a copleșit cu fervorile și amețitoare deschideri din *Insula lui Euthanasius*, *Oceanografie*, *Fragmentarium*... Firește că Mihail Sebastian tot prin frenezia gazetărească m-a câștigat. Am fost cale de două decenii coleg cu Cornelia Ștefănescu și Dorina Grăsoiu, două nume esențiale în „sebastianologie“, așa încât am discutat intens pe marginea edițiilor de publicistică-Sebastian. *Steaua fără nume*, *Femei* sau *Accidentul* erau pentru mine ceva frivol, prea subțire, melodramatic, spumos, oricum foarte departe de tensiunea ideilor, francofilia estetică, autenticitatea tulburătoare și sinceritatea crudă a eseisticii lui Sebastian.

2. Sebastian se coace, precum Cioran, Noica, Vulcănescu, Mișu Polihroniade, G. Racoveanu, Manoliu, Țuțea, Pandrea, Țincu, Mateescu, Vasile Băncilă, D. C. Amzăr, Vasile Marin și toți ceilalți, la focul gazetăriei lui Nae Ionescu, Crainic, Iorga (și Mircea Eliade). Întâlnirea a fost extraordinară și s-a petrecut la mijloc de drum, exact cum se întâmplase cu jumătate de veac înainte cu Maiorescu și junimismul ori cum avea să se întâmple, peste altă jumătate de secol, cu Nicolae Manolescu și etajul lunedìst al generației '80: mentorul își căuta discipolii care să absoarbă aerul fierbinte al vremii, să arunce erzațul generației precedente și să legitimizeze noile așteptări etice, filosofice, politice și culturale în sens larg, în vreme ce tinerii mâncători de jăratîc deambulau frenetic în căutarea unei vetre, a unei rânduielei (y compris căpătuiele!) în lume, societate, instituții, pe scurt – a unui ax care să le determine nu doar cariera, ci destinul. Ca ucenic mai mult sau mai puțin (ne)ascultător, Sebastian rămâne lipit de icoana Meșterului până la moartea acestuia, într-un fel mult mai alambicat și mai emoționant decât chiar discipolii ultrafideli care au fost Eliade, Vulcănescu și Noica. E de ajuns să recitim articolele lui despre „lirismul“ epocii, din primii ani ai colaborării la *Cuvântul*, în paralel cu cele despre „virilitate“ ale lui Eliade și despre „angoasă“ ale lui Cioran, ca să simțim pulsația daimoniei care umplea extatic ființa generației în anii criterionismului.

3. Estetic, rămâne cu dramaturgia la capitolul bunei frivolității a teatrului boulevardier și cu proza la raftul doi, alături de nume sonore precum Cezar Petrescu, Anton Holban, Ionel Teodoreanu, Anișoara Odeanu,

Ticu Arhip și câte altele. Cu gazetăria de idei însă, rămâne în prim-planul generației, iar cu eseistica stă bine în vecinătatea lui Zarifopol, Ralea, Ibrăileanu sau Vinea, ilustrând o linie substanțială în gândirea autohtonă, de sensibilitate, rafinement, raționalism și subtilă alchimie stânga-dreapta. În fine, cazul – unic – al romanului *De două mii de ani...* plus *Cum am devenit huligan*, cu toată constelația sa etno-psiho-politică, și al *Jurnalului* îl singularizează violent, ca să zic așa, la capitolul analizei socio-patologice a literaturii și mentalului cultural românesc. Una peste alta, să recunoaștem că stă excelent în posteritate, mult mai confortabil decât i-a fost dat în viață!

4. Privirea dinlăuntru, dinspre sâmburi spre coaja fructului. Percepția directă, la cald, a unor fapte și a unei atmosfere știute până atunci doar pieziș, din cărți, ziare și alte forme memorialistice mai reci, mai seci, auto-compătimitoare sau fals conciliante. De aici avantajele, dar și riscul enorm de a inflama simpatetic lectura (presupus cumpănită) a istoricului literar și de a-l transforma pe autor într-un simplu, dar virulent pretext de nucleu ideologic, reducționism dogmatic și răzbuț postumă.

5. Arhisensibilitate, estetism, senzualitate, reverie culturală, teribilă acuitate somatopsihică, proustianism, vitalitate afirmativă constant subminată de impulsurile fondului depresiv și suma complexelor generate de neconținutele hărțuiri prin care, din nefericire, istoria a configurat ceea ce s-a numit „complexul iudaic”. Plus extraordinara „superstiție a sincerității”, cum i-a spus cineva. Pe scurt, un cumul de senzori de-o finețe distrugătoare pentru purtător, dar atașantă pentru cititorul de peste vremuri.

VICTOR NEUMANN

1. Mihail Sebastian este un scriitor european, unul dintre intelectualii lucizi ai perioadei interbelice și, prin asumarea eticii lumii moderne, un posibil reper al României contemporane. Mă interesează și îmi plac multe dintre operele sale, dar, ca istoric și teoretician al istoriei, mi-au reținut atenția mai ales publicistica și *Jurnalul*.

2. Cred că relația dintre Mihail Sebastian și Nae Ionescu merită atenție, studiul ei putând dezvălui o sumă de idei și atitudini derivate din teoria identitară a celor doi intelectuali. Prin ceea ce scrie în *Jurnal*, Sebastian probează o atracție sinceră față de Nae Ionescu. Fiind în faza formării atunci când audia cursurile lui Nae Ionescu, Sebastian făcea eforturi remarcabile spre a înțelege lumea în care se mișca. Pe de altă parte, Nae Ionescu se așezase pe un soclu de unde nu numai că reușea să fascineze, dar și intimi-

da pe toți aceia ce se aflau în jurul său. Era profesorul unei generații relativ ignorante în materie de știință și filozofie. Absorbită, în schimb, de jocul de cuvinte, adică vulnerabilă prin excelență. Ideologia epocii conținea multiple accente radicale, dar ele nu erau întotdeauna posibil de deslușit în discursul mentorului. O parte a intelectualilor maturi păreau și ei preocupați mai mult de forme, și nu de fond, de talent și vorbe meșteșugite, nu și de articularea rațională a ideilor ori de o reală cunoaștere a lucrurilor. Pe un fond în care spiritul critic se estompa, Sebastian era în căutarea prietenilor, a dialogului intelectual, a schimbului de idei. Își proiectase o altă condiție socială și profesională decât aceea a familiei din care provenea. Își asumase identitatea intelectualului român, fără a-și nega originile culturale și religioase. Sinceritatea și crezul său în ideea de emancipare individuală au făcut ca viitorul romancier și publicist să fie deschis în relațiile sale cu Nae Ionescu, dar și cu foarte mulți alți intelectuali publici ai României interbelice. Îi stimase pentru ceea ce creau, dar își rezervase și dreptul de a-i privi lucid și critic atunci când creația ori atitudinea unora o presupunea. Afilieră sa multiplă – română și evreiască – a deranjat, a creat

dificultăți în receptare, a provocat îndoieli ori negări voluptuoase. Atât în faza studiilor, cât și după publicarea cărții *De două mii de ani...* cu prefața lui Nae Ionescu, Sebastian s-a folosit de șansa controverselor spre a arăta ce gândește și a-și afirma propria filozofie de viață. Dincolo de problema identitară – insuficient aprofundată de Sebastian –, el și-a demonstrat sieși și comilitonilor lui Nae Ionescu că despărțirile sînt fecunde atîta timp cît stimulează descoperirea propriului gând. În *Cum am devenit huligan*, Sebastian oferă o replică magistrală profesorului său, evidențiind rolul enorm al culturii individuale în desprinderea de idealurile colectiviste, indiferent că acestea trimit la fascism sau la comunism: „«Eu și lumea» este o dramă pe care omul în uniformă nu o cunoaște”.

3. Mihail Sebastian este unul dintre importanții scriitori români, a cărui operă sugerează existența unei adevărate europenități literare românești. Condiția culturală ambivalentă a creatorului – românească și evreiască –, tocmai aceea ce i-a deranjat pe mulți dintre criticii generației sale, a alimentat un gen de originalitate în gândire, în construcțiile literare, în mesajele ideatice. Deși au trecut decenii de când au fost scrise, cărțile și articolele lui Sebastian rămîn de actualitate pentru cultura și societatea României. Dacă singularitatea scriitorului a fost una fecundă, nu același lucru putem spune despre societatea care i-a ignorat mesajele. Cu siguranță, readucerea lui în actualitate este un semn că paradigma culturală românească este pe cale să se schimbe. Deci, și locul lui Mihail Sebastian în literatura română, în genere, în cultura română.

4. Cred că cititorii români au avut șansa să descopere o Românie interbelică mai puțin idilică, un București intelectual ceva mai puțin atrăgător decât este el descris în manualele și cărțile de istorie, o lume parțial modernizată și căreia îi lipseau instrumentele intelectuale în materie de orientări politice și democrație. Mai mult decât alte opere ale lui Sebastian, *Jurnalul* introduce cititorul într-o lume reală, într-un univers social căruia scriitorul îi conferă o mai mare credibilitate prin tonul descrierilor sale și prin bunul-simț al aprecierilor. E recuperat astfel mediul cultural românesc, ideile dominante, naivitățile politice, funcționarea statului, excesele politice în relațiile interne și internaționale, discriminările, bogăția și sărăcia societății. *Jurnalul* a deschis o suită de întrebări, a pus probleme de ordin intelectual și etic, a sugerat rostul ideilor pluraliste, atenția ce se cuvine acordată socialului și civicului într-o lume a cărei originalitate iese în evidență prin cultivarea multiculturalității și multiconfesionalității. Percepția interbelicului românesc va fi mai nuanțată, mai obiectivă, mai aproape de adevăr prin această admirabilă operă postumă a lui Sebastian. Ca istoric, am găsit că sînt obligat o dată în plus să mă aplec asupra României anilor '30, pentru că doar astfel voi înțelege mai bine lumea în care m-am născut, cu bagajul său de bogății și frustrări, cu moștenirile sale umaniste și egoiste.

5. În câteva cuvinte, aș rezuma astfel personalitatea lui Sebastian: pasionat pentru tot ceea ce are importanță în ordinea firii omului; generos cu semenii; dedicat creației și prieteniei; atras de frumusețea minții și sufletului; meloman nedezmințit; susținător al ideilor fecunde ce au dat substanță ori au inspirat realizările autentice ale omenirii; un mare caracter.

ION POP

1. Mi-a plăcut întotdeauna teatrul lui Mihail Sebastian, pentru poezia lui, poate ușor desuetă, pentru omenia lui frumoasă. Dintre romane, cred că *De două mii de ani...* și *Accidentul* sunt cele mai rezistente, fără a-l situa totuși chiar pe primul raft al Bibliotecii. Am recitat însă cu mari satisfacții publicistica, un capitol ce rămâne încă de redescoperit. E scrisă de un om foarte devreme cultivat și fin, perfect încadrat în strălucita lui generație, informat la zi cu ceea ce era semnificativ în literatura europeană, evocator înzestrat de figuri și opere literare românești, cu o inteligență critică pătrunzătoare și un dar al expresiei particular (poate fi asemănat, prin precocitate, cu Fundoianu din *Imagini și cărți din Franța*). Textul lui cel mai atașant mi s-a părut a fi, la acest nivel, confesiunea exemplară a „omului fără uniformă” din *Cum am devenit huligan*, care spune mult deopotrivă despre calitățile intelectualului și ale omului profund etic care a fost. În ime-

→

Anchetă realizată de

Portret de scriitor în depresie severă

Marta Petreu

ÎN AUGUST 1927, Sebastian debutează în *Cuvîntul* cu un articol, *Sentimentalul Gourmont*, în care polemizează cu articolul recent apărut al lui Eliade, *Metode gourmontiene* (6 aug. 1927). Nici că exista o modalitate mai bună pentru a-i atrage acestuia atenția asupra sa. De la acest început polemic s-a trecut la o „pace armată”, iar apoi, prin meritul și străduința îndelungată a lui Sebastian, s-a ajuns la un moment dat la prietenie. La una inegală, în care unul – Sebastian – a fost cel care a iubit și-a adus repetat ofrandele, iar celălalt – Eliade – s-a lăsat iubit și, pe măsura temperamentului și caracterului său, a iubit și el. După busculada inițială, reconcilierea și împrietenirea s-au întîmplat, se pare, abia prin 1932, după întoarcerea lui Eliade din India. Pînă atunci însă, Sebastian i-a dat tîrcoale lui Eliade, făcîndu-i avansuri. Astfel, în 1928, cu ocazia dezbaterii de presă despre *Itinerariul spiritual* și tînăra generație, Sebastian intră în bătălie de partea lui Eliade, pe care-l complimentează ceremonios:

Ni se părea că *Itinerariul spiritual* (pe care nu îl cunoaștem în întregime) al domnului și prietenului nostru Mircea Eliade, pe lîngă foarte sigure precizări de atitudine față de fenomenul cultural de astăzi...

Mai mult, deși, cum am mai spus, se distanțează de „misticismul domnului Eliade”, îl justifică printr-o flatantă analogie (Jacques Rivière e și mistic, și limpede la gînd, iar Eliade de asemenea).

Peste nici o lună, relațiile lor sînt încă protocolare: Sebastian i se adresează cu „Dragă Domnule Eliade”, dar, în lungile scrisori pe care i le trimite de la Brăila, se oferă a fi cu-

noscut în fibra lui intimă. De pildă, în scrisoarea din 19 august 1928, se destăinuie:

Am nevoie de o anumită rînduială exterioară, de o anumită ordine cunoscută deja, de o anumită familiaritate a lucrurilor și pereților unei odăi, pentru ca să mă mișc prin ea cu pași firești, pentru ca să mă recunosc pe mine insumi...

etc., etc. Cu alte cuvinte, se autodescrie pentru a se face cunoscut, pentru că, de fapt, dorește o prietenie în vederea căreia îl curtează pe Eliade intens. A urmat plecarea lui Eliade (noiembrie 1928) în India și a lui Sebastian la Paris (decembrie 1929). De la Paris, tînărul critic comentează pentru ziarul *Cuvîntul*, în mai 1930, debutul editorial al lui Eliade – *Isabel și apele diavolului* – în termeni foarte elogioși, și făcîndu-i romanțierului avansuri de împrietenire:

Întîmplarea făcuse să ne cunoaștem în casa *Cuvîntului*, unde împărțeam, cu rosturi diferite, același foileton. Sunt oameni în fața cărora te găsești închis, limitat și fără puțința de comunicație, ca în fața unei case fără ferestre. Am trecut pe lîngă Mircea Eliade cu regretul pe care îl încerc ori de cîte ori trebuie să renunț la cunoașterea unui om: parcă posibilitățile vieții se reduc atunci. Dar îl regăsesc în *Isabel*...

Împrietenirea lor, care, după cum se vede din citatul de mai sus, îl preocupa pe Sebastian ca forțarea intrării într-o monadă, trebuie să fi început de aici. La sfîrșitul anului 1931 se aflau amîndoi în București, iar *Cuvîntul*, apoi și „Forumul” și „Criterionul”, cu întîlnirile repetate de organizare, au favorizat împrietenirea celor doi scriitori. În textele din epocă (Comarnescu, Arșavir Acterian, Ilovici), numele lui Sebastian apare mereu imediat după al lui Eliade, semn că erau văzuți și percepuți împreună, ca prieteni. Între 1932 și 1935, Sebastian scrie în mod repetat despre cărțile lui Eliade, comentînd pe rînd: *Solilocvii*, în 1932; din

nou *Isabel...*, în 1932; *Maitreyi*, în 1933; *Lumina ce se stînge*, în 1934; de două ori *Ocenografie*, în 1935; *Șantier*, în 1935; *Huliganii*, în 1935, și laudîndu-l pe prolificul autor cu o ingeniozitate pe care numai pasiunea și-o poate da.

Scrisul său este pentru mine una din cele mai absorbitoare [în vol.: „absolvitoare”, eroare tipografică] pasiuni intelectuale,

recunoaște cronicarul. Elogiile sînt superlative: Eliade este un „remarcabil temperament”, *Solilocvii* este „una din acele cărți în tovarășia cărora ești bucuros să gîndești”, „*Isabel* poate să schimbe soarta romanului la noi, ca gen”, iar autorul este un „miracol” care a scris „o întregă bibliotecă de manuscrise”, și, dacă ar fi fost francez, ar fi luat „neîndoios premiul Goncourt”; *Maitreyi* „este un fapt unic”, depășește orice măsură, inclusiv „îl depășește pe Mircea Eliade însuși”; *Lumina ce se stînge* este o „adevărată revoluție a genului epic românesc”. Inclusiv ideea – în vogă în epocă, discutată zgomotos de extrema dreaptă, în surdina de extrema stîngă – a „omului nou”, care apare în *Oceanografie*, este, ca să spun așa, inocent inocentată de Sebastian (sîntem în ianuarie 1935, în preludiul convertirii lui Eliade la extrema dreaptă): omul nou la Eliade ar fi „un om viu, un om spontan, un om liber”, și despre asta „s-ar putea discuta cu cartea lui Mircea Eliade în mîină, zile întregi”. *Summa summarum*, pentru Sebastian, Eliade este un personaj uluitor, care transformă tot ce atinge în „problemă esențială”.

Între timp, și Eliade scrie despre Sebastian, de două ori: despre *Femei* (1933) și, spre cinstea lui, într-un moment greu pentru Sebastian, în 1934, despre *De două mii de ani...* Iar dacă ne gîndim că, de pe urma comentariului la romanul cu scandal, Eliade s-a ales cu o polemică cu G. Racoveanu, chiar de trei ori. Eliade a apărut, inteligent și pe larg, romanul *De două mii de ani...* Ba, mai mult, a pus în evidență un sofism al celebri

→

diată apropiere se situează, desigur, revelatorul *Jurnal*, poate opera lui cea mai puternică, cea care l-a și readus într-o acută actualitate.

2. Toate datele enumerate cred că au contribuit la numita „fascinație”.

3. Scriitorul nu atinge, desigur, cota celor mai „mari”, dar locul pe care-l ocupă e dintre cele mai onorabile. Ar fi dat, cu siguranță, dacă trăia, opere și mai valoroase. Cu timpul, va câștiga în considerație publicisti-

ca lui, după ce *Jurnalul* a urcat deja pe un raft înalt al literaturii confesive românești.

4. *Jurnalul* a contribuit, cred, mult la considerarea cu un grad de luciditate critică și de exigență etică mai înalt decît înaintea publicării lui, a răsturnat cîteva clișee și automatisme de receptare a unor scriitori ai epocii, nu atît la nivelul calității estetice, cît al dimensiunii umane care stă în spatele ei. Iar vremea noastră e tot mai sensibilă la aceste aspecte, nemaiputînd face completă abstracție de biografia unui scriitor și de angajamentele lui extraliterare.

5. Pentru mine, Sebastian răspunde în multe privințe exigențelor presupuse de definiția unui intelectual autentic. Adică, îl simt ca pe un om cu o conștiință liberă, refuzînd conformisme și compromisuri, excese dogmatice de orice fel. Formula „om fără uniformă” îl caracterizează foarte exact. Îmi plac, așadar, omenia lui, ținuta morală, străduința de a nu fi resentimentar, temperamentul său în fond liric și un soi de fragilitate apărută totuși de o voință educată și exersată pentru a nu ceda în fața diverselor obstacole și tentații care i-ar fi putut știrbi sau deforma ființa morală. ■

prefețe naeionesciene – „o translație nejustificată“, asta e formula lui Eliade –, acela despre damnarea eternă a evreilor (arătînd că numai Dumnezeu, iar nu Nae, poate stabili cine va fi mîntuit și că grația divină poate fi acordată oricui, fie acesta creștin sau nu, după cum poate fi retrasă oricui, inclusiv unui creștin). Faptul că Eliade – la fel ca alți colegi de generație: Noica, Ion I. Cantacuzino, Eugen Ionescu – i-a apărat romanul, îndrăznind chiar să-l critice pe Nae Ionescu (care se autoplasează în postura de Dumnezeu), faptul că Eliade a intrat în polemică pentru el cu G. Racoveanu l-au umplut pe Sebastian de mulțumire. În avalanșa de critici și injurii venite din toate direcțiile, Sebastian s-a simțit protejat de cîțiva din colegii săi de generație. Iată ce-i scrie el, în august 1934, lui Eliade:

Ultimele răspunsuri ale lui Racoveanu mi-au făcut rău. Mi-e aproape milă de el. Nu înțeleg cum poate cineva cădea pînă aici. Răspunsul tău, dragă Mircea, excelent. Mai mult și mai bine nu se putea spune. Îmi pare profund rău că ai fost tîrît în porcăria asta, oarecum din cauza mea.

Așa că nu e de mirare că în anul următor Sebastian îl pune la punct pe Miron Radu Paraschivescu, care, de pe poziții comuniste, îl acuzase pe Eliade, într-o publicație comunistă (*Cuvîntul liber*), de fascism.

Mircea Eliade scrie un studiu despre *Autonomia vieții spirituale*. // După trei zile, cineva, prin *Cuvîntul liber*, îl somează să răspundă dacă această „autonomie“ este sau nu fascistă. Te întrebi uluit cît de încurcată trebuie să fie o minte, pentru ca să coboare, imediat, de la o problemă spirituală la o formulă politică. [...] // Prevăd o zi în care se va inventa o botanică fascistă și una radicală, o chimie reacționară și una progresistă, o algebră liberală și una conservatoare. Se va stabili să anumite plante sunt burgheze, în timp ce altele sunt marxiste. [...] Omenirea merge cu pași repezi spre o înțelegere polițistă a lumii. [...] Inima și mintea umană încapе umilit între dinții acestui clește cu gura căscată: dreapta-stînga.

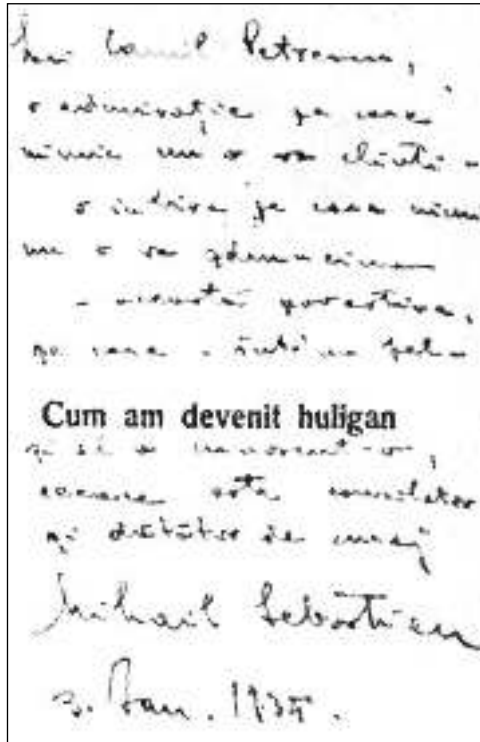
Așa cum în 1933 nu voise să vadă glijajul lui Nae Ionescu și al *Cuvîntului* înspre extrema dreaptă și antisemitism, la începutul anului 1935 Sebastian nu vrea să vadă semnele tot mai pronunțate ale apropierei lui Eliade de extrema dreaptă. În noiembrie însă, nu mai are încotro și notează:

bag de seamă mereu mai marcantele alunecări spre dreapta din partea lui.

A băgat de seamă – și a suferit. Legat de Eliade și de Nina (cu care acesta se însurase în ianuarie 1934), n-a vrut să strice o prietenie „pentru atîta lucru“, așa că a ales să tacă:

Dar nu voi lăsa ca asemenea disensiuni să umbrească nici măcar cu o impresie dragoste mea pentru el. Voi încerca pe viitor să evit „controversale politice“ cu el.

Decis – exact ca în dureroasa lui pasiune pentru Leny, exact ca-n nefericita sa dragoste intelectuală pentru Nae Ionescu – să salveze iubirea, Sebastian s-a purtat cu Eliade ca și cum nimic nu s-ar fi întîmplat. Dintr-o scrisoare din vara anului 1936, rezultă

de altfel ce strînse sînt relațiile dintre cei doi: Sebastian împrumută bani de la familia Eliade, Nina, pe toată durata absenței soțului ei (plecat în Anglia), „dejunează zilnic la noi“, iar Sebastian comentează cu prietenul său toate bucureștenismele, inclusiv evenimentele politice (asasinarea lui Stelescu), ca și cum între ei nu ar fi apărut nicio deosebire de alegere. Toamna se întîlnesc repetat, iar Sebastian le citește *Jocul de-a vacanța*. În februarie 1937, comentează, deși *contre cœur*, *Domnișoara Christina*, recunoscînd încă o dată fascinația pe care creativitatea lui Eliade o exercită asupra sa:

E ceva așa de năvalnic în opera sa...

În jurnalul său însă, exclamațiile pe seama lui Eliade se înmulțesc. Sebastian suportă tot mai greu „jocul de duplicitate pe care amicitia noastră îl impune de cînd cu convertirea lor [a prietenilor] gardistă“.

Așa cum pe Nae l-a numit mereu *naiv* și *copilăros*, Sebastian îi pune și lui Eliade același diagnostic, de copilărie și naivitate. În toamna anului 1937 (cînd Eliade participa la campania electorală a Gărzii) și la începutul anului 1938, Sebastian consemnează nu numai totala înregimentare a lui Eliade într-o mișcare politică antisemită, ci (exact ca-n primii pași ai iubirii pentru Leny) și timpul care s-a scurs fără să-l vadă și fără să-și vorbească la telefon:

Aproape două luni de cînd nu l-am mai văzut pe Mircea. Aproape 10 zile de cînd nu ne-am mai telefonat.

Bilanțul său la sfîrșit de an îi spunea că-l pierduse; ba, mai mult, că pierduse (cam) tot ce avea:

A pierde o situație – *Cuvîntul*; un om față de care mă simțeam responsabil – Nae Ionescu; o serie de prieteni – Ghiță Racoveanu, Haig, Marietta, Lilly, Nina și, în sfîrșit, prietenul cel dintîi și cel din urmă, Mircea – a pierde totul, absolut totul...

De fapt, nu pierduse încă totul – această experiență radicală i-a fost rezervată pentru anii războiului. Și nici atunci nu a pierdut

chiar totul – de exemplu, cum singur recunoaște, el nu a fost deportat... Dar a pierdut mai mult decît își putea permite, așa că în 1937, la 30 de ani, constata „golul“ pe care viața îl făcuse în jurul lui. Miracolul de normalitate pe care l-a reprezentat la sfîrșitul anilor '20 și începutul anilor '30 un scriitor român evreu la *Cuvîntul*, normalitate subliniată de Eliade și sancționată în 1934 de o parte a opiniei publice, se spulberase complet în 1937, instalînd în jurul lui Sebastian golul. Golul însemna atît absența plăcinei generației, cît mai ales absența celor doi: a lui Nae, care e desemnat clar ca supraeu: „un om față de care mă simțeam responsabil – Nae Ionescu“; a lui Eliade, desemnat ca geamăn: „prietenul cel dintîi și cel din urmă, Mircea“.

Dezlipirea propriu-zisă de Eliade a fost și dureroasă, și lungă (începută în toamna lui 1937, desprinderea a tot durat, pînă cînd într-un sfîrșit, în vara lui 1942, Sebastian pune punct *în interiorul său* acestei relații, diagnosticînd „infamia morală“ a lui Eliade). Sebastian numără zilele de cînd nu l-a văzut pe prietenul său, iar cînd în sfîrșit îl întîlnește, îl privește „cu mare curiozitate“, recunoscîndu-i „gesturi pe care le uitasem“, minunîndu-se de „volubilitatea lui nervoasă“ etc. Concluzia – una care ține de logica inimii, nu a rațiunii:

Mi-e greu să nu-mi fie drag.

Autoritatea lui Mircea asupra sa este reală și insidioasă; de pildă, delimitat public de fondul obscur și „mistic“ al acestuia, Sebastian îl respectă în mod ritual în intimitate:

din superstiție (Mircea mi-a spus o dată că e bine să începi a lucra de luni), am scris cîteva rînduri,

scrie Sebastian în data de luni, 8 august 1938.

Ar fi interesant de pus față în față jurnalul lui Sebastian din 1937-1939 cu acela al lui Eliade din aceeași perioadă, jurnal ce a existat și pe care scriitorul l-a ascuns la un anume Gicu, de unde, probabil, a fost confiscat de Siguranță. Punctul de vedere al lui Eliade, dacă s-a păstrat, ar trebui să conteze în evaluarea relației celor doi. Deocamdată, pe baza mărturiei lui Sebastian (*Memoriile* lui Eliade sînt prea sumare și evazive), ne dăm seama că el era cu adevărat îngrijorat, în 1938, cînd a început arestarea gardiștilor, pentru soarta lui Eliade:

... pentru că umblau tot felul de zvonuri despre arestarea gardiștilor – i-am telefonat lui Mircea și pe urmă m-am dus să-l văd.

Arestarea lui Nae îl agită și-l „dezolează“. Aceea a lui Eliade, înregistrată în notele sale zilnice cu întîrziere de peste o lună, îl afectează:

Am vorbit cu Marietta, ca să aflu vești despre Mircea. (Telefonul lui nu răspunde.) E la Miercurea-Ciucului de la 1 august.

Preocupat de soarta celor doi oameni pe care-i iubea și pe care ar vrea să-i știe liberi, Sebastian se comportă delicat, respectîndu-i de pildă lui Eliade inclusiv doliul după Corneliu Zelea Codreanu. Fisura interioară

→

se produsese însă, dezlipindu-i pe cei doi ca pe două continente între care se cască oceanul. În decembrie 1938, întâlnindu-l întâmplător pe Eliade (întors din lagăr și din spital) la Fundație, Sebastian este efectiv surprins de semnele afectuoase ale lui Mircea:

spre surpriza mea, Mircea se ridică în picioare și mă îmbrățișează. // Gest reflex? Amintiri vechi mai puternice decât faptele recente?

Cu noduri, prietenia lor continuă – dar e tot mai greu să o numești prietenie – și în 1939: se întâlnesc din când în când sau Sebastian află de la prieteni comuni despre reacțiile politice viscerale ale lui Eliade. Fiecare moment politic tensionat, ce poate atrage arestarea legionarilor, e cumpănit de Sebastian cu atenție, căci se teme pentru Nae și Mircea. Asasinarea primului-ministru Armand Călinescu (septembrie 1939) îl angustează:

Ce s-o fi întâmplat cu Nae? Rosetti a întrebat și i s-a spus că „e dispărut de două zile”. „Dispărut” ce înseamnă? Fugit? Dus în altă parte și ținut sub pază? Împușcat? Am telefonat la Mircea, îngrijorat și de soarta lui. Mi-a răspuns chiar el la telefon și i-am vorbit despre corectura unui articol al lui pentru *Revistă*. Dar ce voiam să aflu, aflasem: trăiește.

Și – dacă avem în *Jurnalul* lui Sebastian dovada clară a unui evreu îngrijorat pentru soarta a doi legionari (chiar dacă legionari fără acte în regulă, cum au fost Nae și Eliade), trebuie să observăm că în *Jurnalul portughez* nu găsim reciprocă. Eliade, pe toată durata 1941-1944, ca om aflat la adăpost, nu e nicidecum îngrijorat pentru soarta prietenului său evreu, asta în condițiile legislației românești antisemite și ale deportărilor făcute de România... Sebastian apare în jurnalul eliadesc în 20 iunie 1941, ca referință strict literară, apoi în 29 mai 1945, când Eliade îi consemnează moartea. De-a lungul războiului însă, soarta „de ciine” a lui Sebastian nu l-a preocupat – conform probelor existente pînă acuma – în niciun fel. Când Eliade a venit, în vara anului 1942, la București, nu l-a căutat pe Sebastian. Explicațiile sale – din *Memorii*, din diferite scrisori sau interviuri – sînt ambigue: sugerează că s-a ferit să-l caute pentru că era el însuși urmărit (de Siguranță? de Gestapo? nu precizează). Iată versiunea din *Memorii*, care de fapt nu explică nimic:

mi-am dat seama că sînt urmărit. [...] Trebuia [...] să fiu „cît se poate de prudent”. De aceea am întîlnit foarte puțini dintre vechii mei prieteni: Mircea Vulcănescu, Constantin Noica, Dan Botta și alți cîțiva. L-am întîlnit doar o singură dată pe profesorul Alexandru Rosetti. Am evitat să-l văd pe Mihail Sebastian, și faptul acesta, care m-a îndurerat, iar pe Sebastian l-a mîhnit profund, va avea grave consecințe mulți ani în urmă.

O altă explicație se află în corespondența savantului cu Scholem:

Nu-mi voi ierta niciodată prudența exagerată, dictată de frica de atotputernica poliție secretă. Era ultima dată cînd mai puteam discuta cu prietenii, de atunci aproape toți morți: ultima oară cînd puteam să vorbesc cu Sebastian și să-i explic „poziția mea”. Spe-

ram însă că, o dată războiul terminat, ne vom relua relațiile.

E o explicație ciudată, căci ce rău – mai mare decît celorlalți prieteni, aceștia, legionari sau pur și simplu cu convingeri de dreapta, cu care s-a văzut – i-ar fi putut provoca lui Sebastian? În interviuri se declară suspect în ochii Gestapoului, și deci grijuliu cu Sebastian, nu l-a căutat ca să nu-l „compromită”.

Indiferent care a fost cauza reală, nici Nina, mai multă vreme prezentă în București, nici Mircea nu l-au căutat pe Sebastian. Acesta – regresat, în anii războiului, din *scriitor român în evreu*, se simțea mizerabil; cînd îl căuta cîte un prieten, se ferea să iasă cu el pe stradă, pentru ca el, evreul Sebastian, să nu-l compromită pe acesta. În 1942, felul cum a fost uitat de Nina și de Mircea l-a dus la o însemnare de bilanț:

Nina e de 2-3 săptămîni la București. Evident, nu m-a căutat și n-am văzut-o. Nici nu știu ce i-aș putea spune. Se pare că Mircea va fi numit la Roma. [...] Mî se spune (Rosetti) că ar avea 400.000 lunar. Poate e exagerat. Dar nici 200 n-ar fi răi. Să recunosc că am avut un moment de revoltă, de scîrbă și de tristețe cînd am aflat toate astea. În timp ce el duce o existență de magnat, în regiuni paradisiace, de viață, de pace, de lux, de confort, de visare – în timp ce el trăiește din plin „ordinea nouă” – eu trag aici după mine o existență mizerabilă de prizonier. // Iar după război – presupunînd că voi scăpa și că ne vom întîlni – anilor lui de înflorire eu nu le voi putea opune decît triștii mei ani de umilință și ratare. // Ratarea nu se scuză niciodată, cu nimic. Izbînzile – chiar cînd sînt rodul infamiei morale – tot izbînzii rămîn.

Felul cum e construit tot pasajul, prin opoziția Sebastian – Eliade, cu finalul: „chiar cînd sînt rodul infamiei morale”, arată clar că diagnosticul final, de „infamie morală”, este pentru Eliade.

Comparînd cele două jurnale – într-o comparație șchioapă, căci al lui Sebastian acoperă și anii terorii antilegionare, și anii terorii antisemite (1938-1944), în timp ce *Jurnalul portughez* acoperă doar o parte din perioada antisemitismului românesc de stat și o parte din antilegionarism –, ajungem la firea celor două personaje: Sebastian, o natură pasională și morală, implicat în drama prietenului său legionar, pe care-l veghează, delicat și grijuliu, de la distanță; Eliade, natură egotistă, rece, care reușește, în anii 1941-1944, să pună complet între paranteze existența amenințată a prietenului său evreu. Între cei doi a existat, așa cum am mai spus, o iubire: una inegală, în care unul a iubit, celălalt mai ales s-a lăsat iubit. Nu e o judecată morală – dragostea, chiar în forma prieteniei între doi bărbați tineri, amîndoi heterosexuali de altfel, scapă, prin iraționalitatea ei, cîntării morale; ci e o judecată de existență, o descriere a stării de fapt. Unul dădea, al doilea mai ales primea. Așa că nu e deloc de mirare că, atunci cînd Eliade a aflat de moartea fostului său prieten, l-a plîns, dar mai puțin pentru viața lui neîmplinită și mai mult pentru ceea ce Sebastian, prin moarte, nu mai putea să-i dea lui, lui Eliade:

Aflu [...] că Mihail Sebastian a murit ieri. [...] Am cîștigat enorm din prietenia lui. Contam

pe această prietenie, ca să mă reîntorc la viața și cultura românească.

În continuare, Eliade îl pomenește pe Sebastian în *Jurnalul* său parizian, îi citește textele postume și, după cum am arătat în altă parte, îl proiectează în figura lui Ciru Partenie din *Noaptea de Sânziene*. Ca un fel de ironie involuntară, ediția primă a *Iphigeniei*, piesă despre care Sebastian a avut păreri îndoite și suspiciuni de legionarism, i-a fost dedicată de Eliade lui Sebastian și lui Haig Acterian. Remușcare tîrzie, și-n acest gest, ca și-n conceperea personajului Partenie măcar în parte după chipul lui Mihail? Tot ce se poate.

Depresia severă de care a suferit Sebastian începînd cu 1937, foarte grav în anii războiului, s-a datorat, cred, într-o bună parte felului în care a fost trădat de „prietenul cel dintîi și cel din urmă, Mircea”.

Anii depresiei

SEBASTIAN A stat la începutul carierei sale în „casa *Cuvîntului*”, iar faptul că a fost acceptat ca evreu în acest loc anume, de către un om pe care îl mitiza, și a fost îndemnat să scrie ce voia el i-a dat aripi. Portretul pe care i-l putem compune din însemnările colegilor lui de generație, la sfîrșitul anilor 1920 și începutul anilor 1930, ni-l arată pe cît de informat, pe atîta de orgolios, de înțepat. Cu o siguranță de sine bazată pe informație și pe scrisul de bună calitate, Sebastian devine ofensiv pînă la necuviință. Ideologia „paricidă” a generației sale i-a venit, în prima perioadă (1927-1934), ca o mînușă. Faptul că ținea de gruparea de la *Cuvîntul* și de elita generației '27 l-a făcut să se simtă cu spaatele apărut și să aibă o superbă, juvenilă siguranță de sine. Drept urmare, el s-a și lansat într-o serie de judecăți critice severe și adesea nedrepte asupra unor personalități importante ale vieții culturale, într-un număr mare de polemici – politicoase ca formă, impertinente ca fond. Locul unde era plasat – *Cuvîntul* și elita generației '27 (adică asociația „Criterion”) – i-a atras prin el însuși ostilitatea unor intelectuali, inclusiv a unei părți a generației sale (aripa avangardistă, marxizantă). De pe urma amplasării și de pe urma polemicilor proprii – multe partizane, el preluînd (probabil fără să-și dea seama) adversitățile lui Nae Ionescu –, Sebastian și-a creat dușmani, dar și-a și cîștigat un anume respect, de critic important și de polemist redutabil. Sincer în judecățile sale, Sebastian a utilizat însă premise fabricate de-a gata de locul unde se afla și de personajul strălucitor, dar malefic care a fost „directorul” său „de conștiință”. Adversitatea la adresa lui Lovinescu, Ralea, Ibrăileanu ș.a. se datorează, în cea mai mare parte, partizanatului față de *Cuvîntul*.

În cadrul generației '27, Sebastian subscrie la anumite puncte programatice, cum ar fi adversitatea față de bătrîni, anticartezianismul și noua sensibilitate estetică (pe care el o crede una moral-estetică), dar se delimitează ferm de dimensiunea mistică a generației și, apoi, pe măsura ascensiunii ideologiilor colectiviste-extremiste, și de dimensiunea colectivistă. Sebastian este un burghez, un individualist, un „om în sa-

cou⁶, într-o lume care începea să umble „în cămașă” și „în uniformă”.

Marile lui iubiri sînt Nae Ionescu (care a jucat pentru el rolul de supraeu), Mircea Eliade (care a fost pentru el obiect de fer-voare, „prietenul cel dintîi și cel din urmă⁶”) și Leny Caler (care a fost obsesia lui erotică). Nae și Eliade l-au trădat – iar cu Leny, care a început și a sîrșit prin a i se oferi, cu Leny nu prea a știut ce să facă.

Avînd pretenția lucidității, Sebastian asistă, necrezîndu-și ochilor, la metamorfoza politică a lui Nae Ionescu și a lui Eliade; și, pentru că-i iubea, justifică glisajul lor în mișcarea politică legionară, considerîndu-i pe amîndoi doar naivi și copilăroși. Felul cum își amortizează judecata critică asupra acestor doi oameni, pe care îi iubea, arată cît de naiv și de copilăros, cît de dispus la autoiluzionare este, *în dragoste*, el însuși.

Iubirile intelectuale ale lui Sebastian, adică Nae Ionescu și Mircea Eliade, au avut în epoca lor de dezamăgire și destrămă-

nalitic (de Swann, cum singur observă în *Jurnal*), el este capabil să se autoanalizeze (măcar pînă la un punct!), dar este incapabil să rupă, chiar și cînd rațiunea intelectuală și rațiunea morală îi cer asta.

Sebastian a avut elan și tupeu cam pînă prin 1933-1934. Odată cu spargerea generației și intrarea unora în cămașă verde, a altora în cămașă roșie, în timp ce unii au rămas pe poziții de centru politic și nu s-au înregimentat activ nicăieri (Sebastian însuși e printre ei); odată scandalul romanului *De două mii de ani...*, scandal care nu l-a demolat pe Sebastian – căci mulți din colegii săi de generație (Ion I. Cantacuzino, Eugen Ionescu, Noica, Eliade și alții) și dintre necolegii lui, dar critici cu prestigiu (Pompiliu Constantinescu), l-au apărat –, dar care l-a arătat ca vulnerabil; odată cu înverzirea lui Eliade (toamna 1935) și a celorlalți prieteni din cercul restrîns al elitei criterioniste; odată cu aceste evenimente, Sebastian învață singurătatea. Între înce-

a fost, ca evreu, supus, războiul, deportările evreilor (inclusiv deportarea fratelui său) sînt o parte, numai o parte din ce-a avut de îndurat.

Pe măsură ce antisemitismul cîștigă teren, Sebastian este tot mai însingurat, în jurul lui generația face un gol – iar relațiile lui se restructurează; în loc să se vadă cu Nina și Mircea Eliade, cu Marietta Sadova și Haig Acterian, cu Vulcănescu etc., se vede cu Eugen Ionescu, cu Comarnescu, apoi cu Rosetti, Ralea, Vianu, cu Lena Constante, cu Vișoianu și alții. *Jurnalul* său înregistrează, de pildă, cam în aceleași zile, o întrevedere cu Eliade, o alta cu fosta țintă a batjocurii sale, cu Ralea.

Structural un civil, un burghez, Sebastian are ca vis – sfișietor – normalitatea burgheză sau chiar mic-burgheză. El visează

puțină liniște, o femeie, cărți și o casă curată.

Sau exclamă:

Frig, vînt, toamnă. O casă caldă, intimă, în care să citesc și să scriu lîngă o femeie iubită – vis irealizabil după care am tînjit, și mai ales în asemenea zi.

E un vis care-l plasează în familia opio-manilor lui De Quincey, la fel cum erotica lui îl plasează în familia lui Kierkegaard, Nietzsche, Kafka, Pavese; în consecință, un vis irealizabil, pentru că datorită aceluși accident de la șaptesprezece ani și jumătate, ale cărui urmări se văd în toate relațiile lui erotice înregistrate de *Jurnal*, Sebastian se simțea incapabil să și-l realizeze.

Forța inițială a lui Sebastian provine din scris – a scris de la început foarte bine, fiind nu doar talentat, ci și informat –, iar aplombul lui, din apartenența la un grup în care se simțea apreciat, încurajat, apărat, respectat, chiar temut.

În momentul în care grupul de apartenență – fortăreața și placenta lui publică – a început nu doar să se destrame, ci a început să-l hăituiască, să-l alunge, să-l „omoare” și să-l livreze pentru a fi omorît; adică, în momentul în care Nae scrie celebra sa prefață, iar Sebastian își pierde, în 1935-1937, prietenii criterioniști, care devin antisemiți, Sebastian se prăbușește.

Și anume, el cade în depresie.

Cînd, după ce l-a pierdut pe Nae, Sebastian îl pierde și pe Eliade, el are două reacții psihosomatice evidente, pe care *Jurnalul* său le consemnează clar: se simte tot mai obosit și visează tot mai mult.

Pentru cineva care urmărește laitmotivul extenuării, este evident că acesta se instalează în *Jurnal* în primăvara anului 1938. Inițial, astenia lui pare a avea o cauză imediată: Sebastian pierde nopțile, bea prin crîșme, și deci e obosit. Dar băutul însuși este un simptom al panicii lui umane, de ființă tremurînd în întunericul gol care se instalează. Inițial, oboseala lui cedează la o cură de natură, căci Sebastian, precum Anteu, se reface dacă atinge muntele, marea, cîmpul, iarba. Apoi însă, oboseala lui se instalează definitiv, însoțindu-l pe Sebastian ca umbra, pînă la moarte.

„Nu știu ce am. Sunt mereu obosit. Sunt obosit”; „obosit [...] destrămat”; „nu este obo-

→

Am audiat cursurile lui Sebastian

ÎN IUNIE 1944 am încheiat primul meu an de studii universitare în București, la Colegiul „Onescu” pentru studenții evrei. La Secția de științe umanistice am avut privilegiul să audiez, printre altele, cursurile de latină ale Profesorului Alexandru Graur și de literatură engleză ale Conf. Mihail Sebastian.

Nu știam atunci că ajunsese să stăpânească limba engleză ca autodidact, fără niciun sprijin didactic. Pe noi ne-a introdus în tainele lui Shakespeare și ale epocii sale, de la biografie la creația literară, la universalitatea personajelor, la influența shakespeareiană asupra dramaturgiei din secolele următoare, la comentarii ș.a. Ora se termina fără să avem conștiința timpului scurs. Ni se deschideau asemenea orizonturi, încât absorbam cunoștințele noi fără efort. Ele nu s-au șters din memorie pînă astăzi. Câți elevi sau studenți de-ai lui Sebastian or mai fi trăind acum, după 60 de ani?

Mă pregăteam să mă înscriu în anul II, continuînd, firește, orele de literatură, dar după 23 august porțile școlilor și universităților de stat s-au redeschis pentru evrei. După patru ani de *numerus nullus*.

Am optat atunci pentru urmărirea activității lui Mihail Sebastian, oriunde ar fi predat sau conferențiat. Nu mă așteptam la o nouă surpriză, dureroasă de astă dată. Fatalul camion i-a pus capăt zilelor la 29 mai 1945. Era ziua mea de naștere. Sumbrou cadou pentru vârsta de 20 ani.

Am început lecturile din opera scriitorului, am asistat la spectacolele sale de teatru, dar nu mi-am închipuit nicio clipă, n-aș fi putut visa că am să am vreodată prilejul să absorb, cu mintea și inima, atîta bucurie și împlinire legate de persoana și personalitatea lui Mihail Sebastian, în altă țară și după atîta amar de vreme, ca la această Conferință Internațională găzduită de Universitatea Ebraică din Ierusalim.

Conf. univ. CAROLA TRATTNER, născută KLEKNER

exact aceeași structură ca iubirea erotică pentru Leny: pe de o parte, așteptare chinuită, în care Sebastian numără zilele de cînd nu a văzut persoana iubită, își propune să n-o caute, dar o caută, își propune să o rupă cu ea, dar nu se ține de promisiune; pe de altă parte, după ce enumără trădările persoanei îndrăgite (fie Nae, fie Eliade, fie Leny), îi caută scuze și temporizează în luarea unei decizii radicale – ruptura. Sebastian nu a rupt niciuna din cele trei iubiri ale sale, ci a agonizat în fiecare din ele. A agonizat cu fiecare din ele în el, pînă cînd expierea s-a produs de la sine. Cu spiritul său auto-

putul anului 1934 și sîrșitul anului 1937, datorită acestor evenimente tectonice (poli-tizarea și spargerea în trei fracțiuni a generației; scandalul cu *De două mii de ani...*, care l-a și întărit, l-a și fragilizat; înrolarea prietenilor săi apropiați în extrema dreaptă), în decurs de 3-4 ani, situația lui Sebastian se schimbă radical, iar el poate să-și facă (în decembrie 1937), la vîrsta de 30 de ani, bilanțul pierderilor.

Ce-a urmat însă a fost cu mult mai rău. Introducerea legislației antisemite în România (1938), pierderea locului de muncă la Fundații, amenințarea directă la care

seală fizică, ci degradare morală“; „lene descu-rajantă, inutilitate“; „Sunt oboșit, oboșit, oboșit“; „profunda mea oboseală [...] poate e o deficiență de viață“; „Mă simt astăzi pe jumătate mort: indiferent, insensibil, fără dureri, fără speranțe, fără așteptări“; „Niciodată n-am fost mai bătrîn, mai tern, mai fără elan, mai fără tinerețe“; „Coarde sparte, gesturi inutile, cuvinte șterse“; „Sunt bătrîn, trist, veștejit, apatic, pierdut“.

Aș putea extrage mult mai multe asemenea frînturi dezarmante, despre o epuizare organică și psihică pe care el însuși nu reușește să și-o explice și din care efectiv nu se poate smulge. Singur observă undeva că alți oameni, alți evrei pe care îi cunoaște, deși supuși aceluiași restricții ca el, *funcționează*, fac față, în timp ce el pur și simplu nu mai poate.

În paralel, Sebastian visează. Pe măsură ce și pierde reperele din real, le mută în inconștient, pe măsură ce prietenii îi întorc spatele, iar el încearcă să se dezbrace de nărvul de-a le mai perturba ședințele de cuib, ei îi ocupă inconștientul, adică somnul și visele. Vise care nu o singură dată sînt coșmaruri. Și cu cît viața sa socială e mai redusă, cu atîta activitatea sa onirică este mai vie. Singur recunoaște că visele sale sînt bizare. El îi visează pe Nae, pe Nina, Eliade, pînă și pe Zelea Codreanu.

După aceste două simptome majore – oboseala și activitatea onirică intensă – se poate induce că, în 1938, Sebastian intră într-o depresie care îl duce, treptat, tot mai afund, pînă la certitudinea iremediabilului:

Nu e năcăieri nimeni care să poată face ceva pentru mine, nu e năcăieri nimic care să-mi poată veni în ajutor.

După ce și-a pierdut garsoniera și s-a mutat cu părinții, unica sa bucurie era să rupă foaia din calendar, cu satisfacția că „a mai trecut o zi“. Trecuse, într-adevăr, războiul mai avea mult pînă să se apropie de sfîrșit, iar Sebastian însuși mai avea foarte puțin (patru ani și douăzeci și trei de zile) pînă la propria sa moarte.

Deși relațiile sale sociale nu încetează – cum am mai spus, el se vede cu Rosetti, Ralea, Vișoianu, Vianu, Comarnescu, Eugen Ionescu, cu schimbăciosul Camil Petrescu, Lena Constante etc. –, în absența vechiului său grup de apartenență, de care se simte trădat și linșat, Sebastian trăiește cu sentimentul solitudinii monadice:

Trăim fiecare cu singurătatea noastră, ca în niște celule de sticlă. Putem schimba salutar, zimbete – asta e tot.

Din superbia lui, din impertinența lui de la douăzeci de ani, nu a mai rămas în picioare nimic. În timpul războiului, Sebastian, ofensat și umilit pînă la măduvă, abia mai are curajul să iasă pe stradă. Există, în acest jurnal, o pagină uluitoare: nota din 19 octombrie 1941, cînd marele meloman se duce la concert, la Ateneu, unde Gieseking cîntă Schumann, Bach și Beethoven. Sebastian întâi a ezitat să meargă și s-a acuzat de „frivolitate“ morală că vrea muzică, cîntată de un neamț, în condițiile în care evreii sînt în lagăr. După deliberări chinuitoare, și-a luat bilet, apoi au început remușcările și noi

• Sebastian în 1935

dileme: să meargă? să nu meargă? S-a dus – și s-a simțit mizerabil, căci exclus, stingher, timorat:

Senzație stranie de a intra în sala Atheneului, unde nu mai călcașem de atîta vreme! Nu-mi puteam învinge timiditatea, rușinea, frica. Aș fi vrut să nu mă vadă nimeni, să nu văd pe nimeni. Mi se părea că sînt un fel de fantomă revenită pentru o clipă la lumină. Ce freamăt de rochii, de mîini albe, de blănuri, de uniforme. Nenumărate fete tinere frumoase. Cîteva femei admirabile. Bărbați aproape toți bine îmbrăcați, calmi, respirînd siguranță de sine, confort. Pe strapontina mea mă simțeam mizerabil, disgrățiat, urît, bătrîn, trist, jerpelit. Războiul trece numai prin mine? Numai eu îl trăiesc? [...] Jumătate din bucuria concertului mi-a fost luată de obsesiile cu care venisem acolo, fără să pot scăpa de ele nici o secundă.

În toată aglomerarea asta de necazuri și nenorociri, în care Sebastian s-a simțit atît de singur – deși cu siguranță a fost ajutat, măcar de Rosetti, dacă nu și de alții – și în care se agăța uneori de gîndul unei reglări de conturi cu foștii lui prieteni, apare la un moment dat un personaj straniu, ce aduce o notă suprarealistă și binefăcătoare în viața sa: e vorba de prințul Antoine Bibescu, cu care s-a cunoscut în 1932.

După ce Sebastian e invitat la Corcova (prima dată în mai 1939), după ce Sebastian se întreabă, mefient, „ce vrea Antoine Bibescu de la mine?“, nu cumva să-l lanseze ca dramaturg pe scenele bucureștene?, prințul se instalează în viața lui Sebastian în noiembrie 1941. Mai exact, Sebastian se instalează în viața și în reședința de la Corcova a acestui neverosimil personaj. Și, dacă pînă acum Sebastian, pradă gravei sale depresii, fugea de lume și se închidea în propria lui suferință, Bibescu îl scoate pur și simplu din bîrlag și-l plimbă, dintr-o excentricitate deplină, prin Bucureștiul monden. De neuitat este seara de 26 septembrie 1942, cînd Antoine îl duce la două teatre deodată:

„A face apariția“ e cuvîntul indicat. Cred că am avut și într-o parte și într-alta o intrare de mare succes. N-a fost desigur om în sală care să nu întoarcă ochii spre noi,

deoarece prințul, în haine albe de doc și în comози papuci de casă, se proțapește lîngă

scenă și vorbește tare..., apoi părăsește sala și se instalează – „foarte confortabil“ –, cu Sebastian cu tot, „pe piatra grilajului“ de la Ateneu.

Dacă în octombrie 1941, la rîvnitul concert Gieseking, Sebastian nu și-a putut „învinge timiditatea, rușinea, frica“, la intrarea în sală, acum, sub aripa acestui prinț excentric, nu numai că se simte în siguranță, dar se și amuză copios. Deși problemele lui de existență rămîn:

Dar ce să fac eu cu lumea asta de lux? Eu, care mîine trebuie să plătesc chiria? Eu, care nu știu unde să găsesc cei 100 000 lei care mi-ar asigura din nou coșnița casei pe un trimestru?;

din punct de vedere psihic, Sebastian a fost salvat. Prin incursiunile în lumea de lux a acestui aristocrat cultivat și excentric, Sebastian a primit o porție de demnitate, de respect, de care avea nevoie pentru a putea supraviețui; în plus, a primit și un anume confort fizic, căci a stat îndelung la Corcova, unde s-a refăcut fizic, ca un om grav afectat ce era. În mai 1943 stă la Corcova nouă zile, în august-septembrie, treizeci și șapte de zile, de fiecare dată prințind puteri. Cînd Bibestii sînt în București, el deține sau cînează cu ei la Mogoșoia ori la Athenée Palace, avînd ocazia să constate că evreitatea sa este protejată și acceptată ca atare:

– *Prince, aimez-vous les juifs?* l-a întreat [correspondentul Agenției Havas] pe Antoine.

– *Pas de gaffe!* l-a întrerupt A. *Notre ami est juif.*

A fost, repet, relația salvatoare pentru Sebastian, care l-a ferit, foarte probabil, de totala prăbușire în sine. Nu l-a vindecat – și nici nu ar fi avut cum –, dar l-a ținut în viață. Într-un frumos text scris după moartea mai tînărului său prieten – *Mihail Sebastian la Corcova* –, prințul Bibescu, care fără îndoială l-a îndrăgit pe Sebastian, își amintește candoarea copilăroasă cu care scriitorul, invitat la ei, a sugerat din start o vacanță de-o lună: „– Voi putea sta o lună aci, nu-i așa?“.

Bibescu l-a ajutat deci pe Sebastian să supraviețuiască războiului. În privința războiului, să observăm că Sebastian (care a urmărit crispat linia fronturilor și discuțiile din tîrg despre cine va cîștiga în final) se oripilează cînd unii interlocutori mizează pe Germania hitleristă ori cînd alții au rezerve față de Uniunea Sovietică. Dar el însuși – adversar natural al hitlerismului – *nu mizează*, de fapt, pe Uniunea Sovietică. Speranța lui, explicit formulată în jurnal, se îndreaptă înspre Anglia. Cu alte cuvinte, în vreme ce realitatea oferea o imposibilă alegere între hitlerism și comunism (alegere reală, care a blocat din punct de vedere moral toată societatea românească), Sebastian se îndreaptă, printr-un sofism inconștient, înspre a treia cale: liberalismul britanic. Este foarte simptomatic să urmărești cum Sebastian, la provocarea: cui să-i dorim victoria?, indică mereu Anglia, făcînd abstracție că ea este aliata Uniunii Sovietice, dar nefăcînd abstracție că Anglia nu este colectivistă, ci burghez-liberală.

Cum se știe, el participă la actul de la 23 august 1944, făcînd servicii de presă lui

Pătrășcanu, Zilber et comp. și contribuind la relansarea *României libere*. Dar se retrage rapid:

Mă felicit că experiența mea la *România liberă* s-a terminat repede [...]. Imbecilitatea îndoctrinată e mai greu de suportat decât imbecilitatea pură și simplă.

La toate ofertele care i-au fost făcute (*România liberă*, Fundațiile Regale, ziarul lui Carandino – Zaharia Stancu, ziarul lui Braniște, Radio, liceu etc.) răspunde cu *Nu*: „Nu pot. Nu mă interesează. Nu vreau“. Visul lui, clar exprimat în 20 septembrie 1944, este pe vechea sa linie individualistă și liberă:

Nouă ne trebuie libertatea lui Montaigne: o libertate de intelectual care își apără singurătatea.

S-a speculat mult în revuistica românească, după apariția *Jurnalului*, despre colaborarea sa cu Pătrășcanu și Zilber și despre faptul că, dacă n-ar fi murit, ar fi devenit comunist. Nimic din ce citim în *Jurnal* nu îndreptățește o asemenea părere, nici chiar faptul că, la sfârșitul anului 1944, s-a dus la schi cu Pătrășcanu, Lena Constante și alții. Felul cum s-a retras de la *România liberă* după numai câteva zile, felul cum a refuzat tot felul de oferte de colaborare și integrare, opțiunea lui pentru „libertatea lui Montaigne“ etc. îl arată bine apărat în propria sa individualitate. Dacă ar fi trăit, ar fi fost, cel mai probabil, angrenat în procesul Pătrășcanu și închis; numele lui a apărut în interogatoriul, așa că nu ar fi scăpat. Cred că Belu Zilber are dreptate când scrie că

Moartea a scăpat doi oameni de proces și închiisoare. Primul este scriitorul Mihail Sebastian, al doilea sociologul Anton Golopenția.

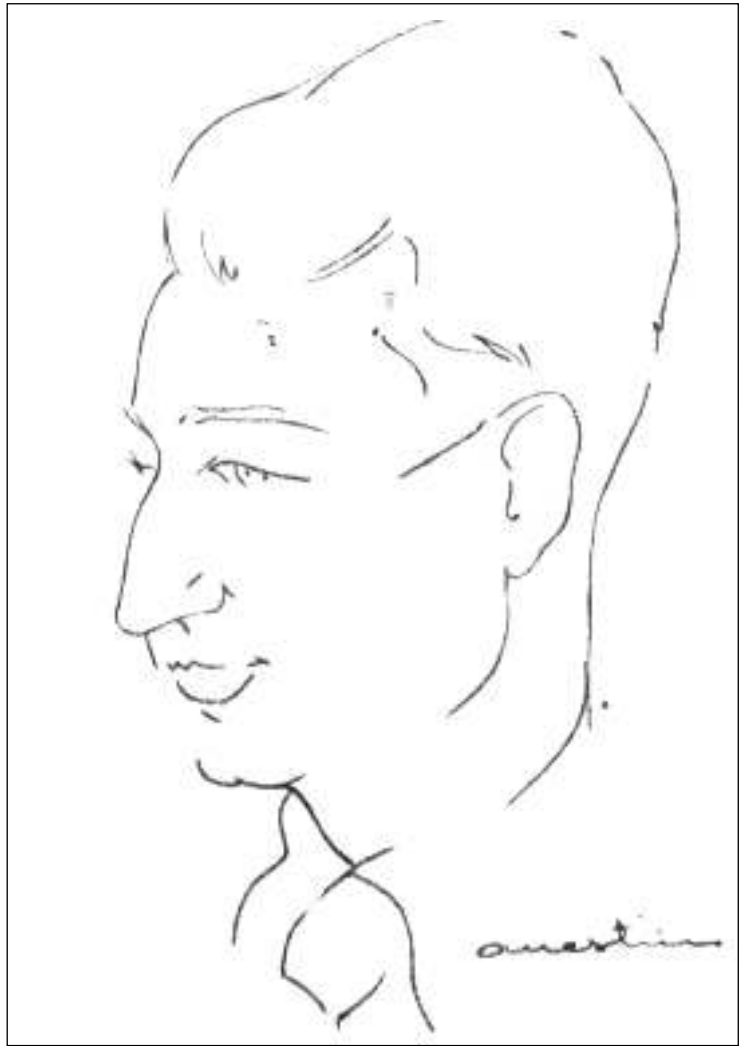
*

ÎN PRIMUL val, *Jurnalul* lui Mihail Sebastian a fost receptat mai ales pe dimensiunea lui politică și istorică, comentatorii cărții fiind bulversați de revelația legionarismului și a antisemitismului concret din lumea românească a anilor 1935-1944. După prima lectură, cititorul *Jurnalului* rămâne cu senzația întunecată a unei lumi fără soluție, în care Sebastian nu avea unde să se ducă.

Sebastian a fost un om al nuanțelor și al adevărului, iar *Jurnalul* său este pe măsura omului. Așa că această carte dă o imagine mai bogată și mai complexă despre România interbelică decât s-a observat la prima lectură. Ea descrie o Românie legionară și antisemită, dar descrie și cealaltă Românie, nelegionară și neantisemită, antilegionară și anti-antisemită (ca să folosesc un termen din *Caietele* lui Cioran).

Nu toată România a fost legionară și antisemită, dar la un moment dat (cam de prin 1935 până în 1937) și o lungă bucată de vreme, toți oamenii din jurul lui Sebastian au fost legionari și antisemiți. Acesta este paradoxul Jurnalului și aceasta a fost tragedia autorului.

Într-o țară în care nu există incompatibilități, cum spune Sebastian, Sebastian însuși stă, metaforic vorbind, într-un cuib legionar și suferă că iubiții săi prieteni sînt legionari și antisemiți. Și, din miezul aces-

• Sebastian, desen de Anestiu

tui cuib verde, din care camarazii, de altfel, se străduiesc din răsuputeri să îl scoată afară, el descrie România și înverzirea ei progresivă – dar care n-a fost niciodată completă; *Jurnalul* însuși depune mărturie de existența unor oameni de mare valoare, Rosetti, Ralea, Vianu etc., care nu au fost nici legionari, nici antisemiți.

Ce-a căutat Sebastian în acel loc? De ce nu s-a retras mai devreme dintre ei? De ce i-a atacat din start pe aproape toți oamenii cu care avea mai multe compatibilități structurale decât cu Nae Ionescu, Eliade, Marietta Sadova, Haig Acterian, George Racoveanu, Polihroniade ș.a.? De ce, dacă locul lui, de intelectual raționalist și individualist, pe deasupra evreu, era alături de compatibilii Lovinescu, Ibrăileanu, Ralea, Vianu, Rosetti, Vișoianu, Pompiliu Constantinescu, Cioculescu etc., de ce s-a cramponat de *Cuvîntul* și de elita de dreapta a generației '27?

Sînt întrebări pe care le consider legitime, care nu-l acuză pe Sebastian, ci pur și simplu chestionează o situație.

Cazul lui, de ins care întîrzie nepermis de mult în iubirea pentru Nae Ionescu și pentru Mircea Eliade, pare edificator pentru a ilustra forța distructivă și autodistructivă a iubirii.

Luînd în calcul toată evoluția lui Sebastian și toate pericolele care l-au pîndit, inclusiv ofensele care i-au deteriorat grav imaginea de sine, cred că în drama lui există mai multe straturi: la suprafață, există amenințarea istorică reală, războiul, legislația antisemită din România, situația evreilor și situația familiei lui Sebastian; apoi, mai adînc, stratul hărțuierilor cotidiene, problema banilor, a locuinței, a frustrărilor de tot felul; apoi problema dezamăgirii lui enor-

me în dragostea pe care le-a purtat-o lui Nae Ionescu și lui Eliade, precum și a dezamăgirii în prietenia față de elita generației sale; și, în final, relațiile lui mereu problematice cu femeile sale.

Cred că Sebastian, ca *om problematic*, ar fi fost nefericit – în alt fel, desigur – și dacă statul român n-ar fi devenit o „imensă uzină antisemită“, iar România o lume în care el își pierde prietenii și reperatele; i-ar fi rămas, de pildă, nefericirea în dragoste, și ea s-ar fi dilatat la dimensiunea întregii lui conștiințe. La fel, cred că Sebastian ar fi suferit – în alt fel, evident – și dacă nu ar fi fost evreu, ci român, deoarece felul în care au căzut oamenii în afara umanului în timpul celui de-al Doilea Război Mondial ar fi afectat seismograful său moral. Deși asemenea raționamente sunt prin definiție ilicite, nu mă pot abține de a le face.

*

LUI SEBASTIAN nu-i plăceau centenarele. La douăzeci de ani, trecut deja de mijlocul vieții, conchidea că un centenar este o sărbătoare morbidă, o etichetare și o clasare mortuară a unui autor și a operei sale.

Cazul Sebastian nu a fost încă nici etichetat, nici clasat.

Mi s-ar fi părut drept ca la centenarul său să avem pe masă opera lui completă. ■

Fragment.

Pentru a economisi spațiul, notele au fost suprimate.

Poeme de

Sixtina

Îmi e dat, în sfârșit, să trăiesc o clipă
ca aceea pe care,
pe bolta Sixtinei,
a-nchipuit-o Michelangelo:
mâna întâiului om rămânând întinsă
spre cea a Domnului, cele două
degete arătând unul spre altul,
confirmând că-n distanță
e, de fapt, toată apropierea.

Așa și acum.
Ești îndeajuns de departe
ca să încapi, pentru totdeauna,
în golul dintre
măinile noastre.

Ordine

Da, știu că sunt, oho, o oaste-ntreagă,
mereu la pândă, gata să-mi surprindă
pasul greșit, mișcarea bleagă-a mâinii.
Sub pândă lor trăiesc, de la o vreme,
silit să număr
tot ce-ntâlnesc, în fiecare clipă.

Iese de-aici, desigur,
un ce profit,
un fel de muzică-a numirii, –
un clinchet al aducerii aminte,
un dangăt, uneori, din turnuri mari, –
o, voi, ceilalți soldați,
eroi necunoscuți, recunoscuți,
chemați pentru o clipă la raport.
Un „să trăiți“ îmi spuneți voi, muriții,
un „Ave“, ca un geamăt în lumină.

Și mă trezesc strigând „pe loc repaus“,
și mă trezesc scriind „pe Loc Repaus“.
Dau ordine și-i ordine în toate,
ca-n Ordinul, și el, ce va să vină.

2 aprilie 2006

Ora

Ora aceea în care –
da, vinerea era, cea a Patimii,
pe-un mal de rău,
pe sub sălcii fierbinți.

Ora asta
când sângele în vreun potir
zadarnic încerci să-l aduni.

Ora în care
fostele rugăminți
se transformă în rugăciuni.

9 aprilie 2006

Messa

Luați, mâncați – li se spune –
și aud, foșnind, într-un colț de bazilică,
un pachet de *cheeps*.
Beți dintru acesta toți – li se spune –
dar ei, transpirați foarte,
înghit, gâlgâind,
din cutiile lor de coca-cola.

Acum, ar trebui să urmeze
importantissime cugetări despre omul nou.

Dar, pe neașteptate, doi porumbei
îmi întrerup versul, țâșnind în zbor,
pe sub înaltele arcuri romanice.
Mammìna – întreabă-un copil, alături –,
dimmi quale, delle due colombe,
è quella
del Santo Spirito?

Dioptrii

Vine, ea, și distanța
de la care
morții pot fi citați
ca niște poeme.

Un fel de elegie

Ține-te bine, ai o mare răspundere,
ține-te bine, fii încăpățânat, nu ceda,
să nu lași să-ți scape din chingi
golul pe care-l încingi.

Din el s-ar putea să vină Prăpădul,
să se reverse, cu teribila Lui mânie,
chiar Dumnezeu,
cu cele știute și neștiute.

Da, știu, așa-i,
nu e ușor să fii nimb.

Dar eu îți spun: ține-te,
ține-te bine,
Cercule, cercule...

La ocazii

Pentru ca gunoiul să intre în poem –
îmi spune Profesorul –
are nevoie, chiar și el,
de-un dram de solemnitate.

La Ocazii, ținuta e,
nu-i așa,
obligatorie.

20 iulie 2007

Se năruie Casa Domnului

Nicolae Balotă

ERAM DIN nou singur în celulă și aveam să rămân tot astfel până la sfârșitul șederii mele în beciul Securității din strada Republicii. Singurătatea – prielnică rugăciunii, meditației – nu mă apăsa nicidecum. Aș spune, dimpotrivă. Întunericul ocrotea, ușura înălțarea minții *ad Deum*. Celula îmi părea tot mai mult o chilie. Deținut, mă simțeam devenind un schimnic. Eram parcă mai lejer, ca unul care n-a greul pământului. Poate slăbiciunea, foamea pe care o împlânzisem întrucâtva prin obișnuință și, fără nicio îndoială, buna înrăurire a celor doi camarazi mai vârstnici cu care împărțisem un timp carcera, simpla lor prezență, toate acestea ușuraseră mult greul inimii ce mă împovăra înainte de apariția lor în insula mea. Mi-am dat seama, îndată ce am rămas de unul singur, că nu mai purtam ghiuleaua pe care o târăsem după mine, povara chinuitoare ce mă apăsa încă dinainte de a fi arestat. Obsesia dragostei mele gătuite mă urmărise, mă înlănțuise, fusese până atunci ca o închisoare în închisoare. Întâlnirea celor doi, împărțirea necazurilor lor, aplecarea mea spre Celălalt, spre Altul, mă scosese din ruminarea melancolică, risipiseră în deșertul pe care-l străbăteam împreună cu ei orice fata morgana a amorului. Mulțumeam această eliberare înainte de toate lui Simion, bunului său simț de pescar și mecanic atent la zburda păstrăvilor, ca și la țusea mai seacă sau mai grasă a motorului. Însă lovitura de grație care a destrămat fantasmemele mele amoroase o dăduse, fără să vrea și fără să știe, moș Ion din Poșaga, în cele câteva ceasuri ale conviețuirii cu el. Suferința lui din pricina văcuței era mult mai adâncă, mai adevărată, mai dreaptă decât aceea pentru pierderea unei femei oricât de delectabile.

În liniștea ce se lăsase în mine, îndată ce s-a potolit cât de cât zurba inimii și a simțurilor, îndată ce am scăpat de imaginea obsedantă a femeii iubite, azeam tot mai limpede o chemare de foarte departe și totodată atât de apropiată, încât o surprindeam chiar în mine. Nu răsuna pentru întâia oară în viața mea. Mă auzisem chemat mai demult și apoi, asurzit de larma din jur, dar mai ales de cea din chiar lăuntru meu, încetasem să mai aud îndemnul acela spre o viață dăruită. Eram la *Casa Domnului* din Blaj când se făcuse auzită pentru întâia oară chemarea aceea. Și acum, opt ani mai târziu, în celula-chilie, ea părea că vine tot dinspre acea *Casă* către care mă întorceam din ce în ce mai des în gând, ca spre un loc de refugiu. Un refugiu ideal, un lăcaș ce aparținea unei alte lumi, unui tărâm privilegiat, unde îmi fusese dat să trăiesc un timp, nu prea îndelungat, dar bogat în revelații, la acea răspântie primejdioasă a vieții la care ajungi când se risipesc în tine inocențele copilăriei și îți se pun primele întrebări ale Sfinxului, cele

• Nicolae Balotă. Foto: M. P.

cărora abia îți va ajunge mai apoi o viață să răspunzi. Dar în acea *Casă* nu mă mai puteam întoarce, pentru a regăsi ceea ce dobândisem acolo și pierdusem între timp. Căci, chiar în zilele acelea, ea începuse să fie înconjurată, împresurată de agenții din tenebre, ajungând să fie cotropită de ei și în cele din urmă nimicită.

Fără să fi uitat vreodată anul binecuvântat petrecut acolo, pierdusem de mult cărarea ce ducea spre acel loc al începuturilor mele, atât intelectuale, cât și spirituale. Semnele pe care mi le făceau din când în când

călugării augustinieni-asumpționiști de la *Casa Domnului* se răriseră. Un ultim mesaj al Părintelui Adhémar Merckx, superiorul belgian al *Casei*, mă surprinsese prin tonul grav, imperios, de un laconism dramatic. Îl promisem cu aproape un an în urmă. Părintii se așteptau la o lovitură iminentă. Într-un post-scriptum sibilin la mica sa epistolă, transmisă printr-o călugăriță din Blaj, citeam o invitație destul de clară la părăsirea țării: bunul Părinte îmi propunea, cam învăluit, o posibilă revedere în țara sa, Belgia,

→

→

sau la Roma. El care nu mai plecase de mult din România, țara de adopție ce devenise a lui, bănuia deci că va fi silit în curând să o părăsească. Mă ruga, în același timp, să o ajut la universitate pe o pupilă spirituală a sa. Aceasta avea să-mi dea unele detalii despre cele ce se petreceau și, mai ales, se pregăteau în minusculele Romă de pe Târnave. Suprimarea Bisericii lui Inochentie Micu era, se pare, decisă în forurile moscovite și bucureștene. O intervenție brutală a autorităților se arăta iminentă.

Semne rău prevestitoare pentru greco-catolici deveniseră tot mai vădite și în Clujul aceluia început de toamnă. Tatăl meu se întorcea acasă, într-o seară, palid, foarte abătut, de la episcopie. Sperase, bietul, să afle ceva încurajator, poate o desmințire a zvonurilor alarmante care circulau în comunitatea noastră. Dar episcopul Hossu, cu tot calmul său hieratic, aparent detașat, îi deschisese asupra viitorului imediat o perspectivă mai îngrijorătoare chiar decât rumorile. Nu, nu era nicio speranță într-o evitare a furtunii ce se anunța: „Mă aștept la tot ce poate fi mai rău” – îi spusese ierarhul. „Ne vor lovi în toate chipurile, vom fi prizonieri așa cum au fost începând din '46 și mai sunt încă până în ziua de azi prizonieri greco-catolicii în Ucraina, Rusia Subcarpatică și Galiția. Acolo sunt mai mulți uniți decât suntem noi, aici în România. Dar ce înseamnă cinci milioane și mai bine de credincioși când toată poliția, toată Armata Roșie, Uniunea Sovietică întreagă condusă de un partid atât de potrivit lui Dumnezeu se aruncă asupra lor, ca o haită uriașă de lupi asupra unor turme neputincioase de oi. Eu știu ce mă așteaptă. Când a ieșit din catedrala sa, după ce i-a îndemnat pe credincioșii săi să se roage Domnului pentru mântuirea Bisericii, episcopul greco-catolic din Ujhorod a fost zdrobit de un camion. Toată speranța noastră ne-o punem în Domnul și în Sfânta Sa Maică.”

Persecuțiile împotriva comunității catolice porniseră încă din '47. La Liceul „Maica Domnului”, unde mă duceam într-o zi să înmânez unei călugărițe ce urma să se întoarcă la Blaj răspunsul meu la un mesaj al Părintelui Merckx, liniștea de catifea care domnea îndeobște acolo (mai ales că nu începuse încă anul școlar) era tulburată de voci alarmate, de pași precipitați pe sală, de uși ce se deschideau și închideau cu zgomot: o atmosferă de cuiabar răvășit, înspăimântat de zborul planat, deasupra lui, al uliului. Câteva măicuțe care mă cunoșteau se adunară agitate în jurul meu, grăbite să ale poate vreo știre încurajatoare; altele coborau aproape în fugă treptele, cu voalul negru fâlfâind deasupra capetelor. Dar toate câte le relatam din cele auzite la Radio Londra erau bine știute de ele. Și-apoi, erau vești atât de sumbre, atât de puțin dătătoare de speranțe, încât mi-era de-a dreptul rușine încercând să le înfășor într-o poleială luminoasă, optimistă. Sărmanele femei erau înspăimântate. Indivizi necunoscuți, sinistre figuri de trimiși ai puterilor din umbră se strecurau în casa lor, pe care n-o puteau închide ermetic, le ieșeau în cale pe culoare, le îngrozeau prin răspunsurile în dodii pe care le dădeau când erau întrebați ce caută pe acolo sau, și mai rău, prin rânjetul lor tăcut cu care le măsurau pe ele.

Erau, desigur, printre greco-catolici și naturi mai încrezătoare, oricând dispuse să găsească, în hățșul inextricabil al celor

mai amenințătoare evenimente, căi de ieșire aproape miraculoase. Eu însumi, înclinat să iscodesc dezlegări posibile ale nodurilor gordiene, deschis mai degrabă perspectivelor luminoase (adeseori imaginare) decât celor sumbre (prea adeseori reale), găseam printre cei din comunitatea catolică unele persoane, ce e drept rare, cătuși de puțin abătute de apropierea confruntării cu vrăjmașul, dimpotrivă, bucurându-se parcă de prevederea strașnicului eșec al acestuia. Astfel era Părintele Filipașcu, fostul meu profesor de religie de la sibianul Liceu „Gheorghe Lazăr”, erudit istoric al Maramureșului său natal, *féru* – cum ar spune francezul – de nobila ascendență a familiei sale, a neamului său. De când încetasem să-i fiu elev, ba chiar pusesem piciorul pe prima treaptă, cea mai de jos, a ierarhiei universitare, de când, reîntorcându-ne la Cluj, ajunsesem vecini, întâlnirile mele cu el nu mai erau cele dintre dascăl și discipol, ci, cu toată deosebirea de vârstă, se desfășurau, grație amabilei sale disponibilități de a conversa, pe un picior de egalitate. Îmi plăcea înverșunarea sa anti-comunistă, pe care o împărtășeam, lipsa sa de mansuetudine preoțească atunci când se dezlanțuia cu o furie mai degrabă profetică decât sacerdotală, ori de câte ori venea vorba despre noii stăpâni ai țării. Iar vorba venea inevitabil de fiecare dată când ne întâlneam pe strada noastră Bolintineanu. Și ne întâlneam destul de des. Zvonurile tot mai insistente și mai alarmante cu privire la sinistra soartă pe care Moscova, prin uneltele sale din noua Republică Populară românească, o pregăteau Bisericii catolice erau decorticate de învelișul lor țepos și amar de bunul meu preot-profesor. Cu un superb dispreț, acesta azvârlea într-un coș imaginar acele decizii staliniene prin care noi, credincioșii catolici, am fi putut fi ruși de Roma. La toate argumentele curente, și din ce în ce mai întemeiate pe fapte flagrante, ale pesimiștilor, el le găsea tot atâtea contraargumente-măciucă, extrase din marea politică a momentului interpretată ad hoc. Cum și eu aveam o prea mare încredere în iscusința mea de a analiza *die grosse Politik*, convorbirile noastre foarte animate la colțul străzii Bolintineanu cu strada ce se mai chema pe atunci Mărzescu, în fața casei istoricului academician și fost ministru Lapedatu (care urma să fie arestat și închis ca să moară în temnița de la Sighet), abundau într-o încredere indefectibilă în forțele salvatoare ale Occidentului și îndeosebi ale Americii. Speranțe deșarte, himere, iluzii? Le-am nutrit încă multă vreme, în ciuda crudelor desmințiri aduse de o istorie ce se făcea peste noi și, în cea mai mare măsură, împotriva noastră. Le-am nutrit chiar și după ce am suferit prima detenție, chiar și după ce preotul și profesorul Filipașcu a pierit, ca și atâția alții, în lagărul de la Peninsula. Speri, chiar dacă eșecurile celor sperate se țin lanț, pentru că speranța este tocmai eșecul ideal al eșecurilor prea reale.

Zădărnicierea tuturor așteptărilor noastre nu ne azvârlea în deznădejde, dar ce altceva decât o disperare mereu prelungită putea să însemne instalarea durabilă într-un orizont al așteptărilor deșarte. Invazia rusă, urmată de închiderea noastră implacabilă sub bolta de plumb a comunismului, deschisese un șir al dezastrelor, ce ni se părea pe atunci nesuferit de lung, și ne aflam doar la începuturile sale. Dar loviturile plouau

peste unii și, deocamdată, nu peste alții, sau peste unele grupuri ale societății, crușându-le momentan pe altele. Iar această discriminare abilă între victime mina orice solidaritate posibilă, spărgea legăturile și așa destul de firave dintre oameni, alimentând în acea lume a urii și a minciunii triumfătoare în care intrasem speranțele mincinoase ale unora sau altora. Căci cum altfel să înțelegi și să ierți participarea episcopului ortodox Colan al Clujului și al Feleacului la distrugerea Bisericii greco-catolice, decisă de Stalin și executată de uneltele sale bucureștene, dacă nu vezi în ea o speranță înșelătoare a acestui vlădică de a-și salva propria bisericuță, aparent neamenințată încă de vrăjmașii creștinismului (și cu ea, propria-i persoană pusă momentan la adăpost), dobândind totodată suflute, fie și moarte, precum și bunuri, întotdeauna bune de dobândit, chiar dacă toate acestea se făceau cu prețul suferințelor celor pe care continua să-i cheme „frații” săi? Cum să înțelegi atâtea ieșiri dușmănoase învelite în țipla lucioasă a limbajului duhovnicesc, atâtea atacuri pe toate căile vizibile și invizibile ale mitropolitului Bălan din Sibiu împotriva uniților, frații săi din Ardeal? Sau înverșunarea în acea acțiune fratricidă a patriarhului Iustinian și a acoliților săi, printre care se distinge prin activitatea sa plină de râvnă distrugătoare vicarul său Teoctist Arăpașu. Menajați de autoritățile atee, crezând că își slujesc Biserica slujind adversarilor ei, nădăjduind că se vor salva jertfindu-și frații, au jucat jocul puterii deicid, acceptând rolul nedemn al prigonitorilor de totdeauna. Colan uita, oare, că după cedarea Ardealului de Nord, în zilele grele din anii '40-'44, greco-catolicul Hossu îl ajutase în atâtea rânduri, că fuseseră alături, împreună, ca în cele două strane ale aceleiași biserici, că în 1942 îi scrisese celui pe care acum îl împingea cu mansuetudine ecleziastică spre martiriu: „Eu ți-s frate, tu-mi ești frate, în noi doi un suflet bate”? Iar arhiepiscopul Bălan, care la rușinoasa adunare festivă din Blaj, la 15 mai 1948, ținea isonul oficialităților comuniste ce „înfierau” – ca să folosesc un termen predilect al propagandei Partidului – Biserica unită cu Roma ca „antinațională și antiistorică”, putea oare să speră că această calomnie mincinoasă susținută și de el tocmai acolo pe Câmpia Libertății din Blaj, la sărbătoarea centenarului Adunării Naționale, în chiar locul triumfului istoric al ideilor Școlii Ardelene și al Bisericii corifeilor acesteia, va putea sluji Bisericii strămoșești ortodoxe și sufletului său?

În aceeași epocă, la București, cunoscută de mine doar prin cartea ei despre Montaigne, Alice Voinescu, credincioasă ferventă, fidelă ortodoxiei în care se născuse, condamna cu amară severitate „Biserica noastră, ca o sclavă a regimului”. Recunosc acum, târziu, în tulburătoarele însemnări din *Journalul* ei (regretând mult că nu am întâlnit-o, că nu am stat niciodată de vorbă cu această înaltă Doamnă) o voce bine cunoscută a suferinței acelor ani, propria mea voce de odinioară, sau măcar unele intonații ale ei, cu toate deosebirile de vârstă, de formație, de *forma mentis* dintre noi. Și eu credeam atunci că se dădea o luptă nu atât între marile puteri, luptă istorică pentru supremație, ci, cum prea bine spunea ea: „lupta între barbarie și creștinism”. De aceea, agresiunea unor prelați ortodocși împotriva Bisericii catolice și mai cu seamă a celei unite mă du-

rea nu doar ca fiu al acesteia, ci ca un creștin pentru care nimic nu putea fi mai scandalos decât complicitatea unor creștini cu barbaria comunistă. Tocmai pentru că și pentru mine ortodoxii sunt mlădițe din vița lui Cristos, nu puteam admite înverșunarea lor împotriva altor mlădițe, trădarea, trecerea de partea vrăjmașilor Domnului. Când, într-o zi din sinistra toamnă a lui '48, Doamna Alice Voinescu nota, în urma unei convorbiri cu Gala Galaction și mai ales după un discurs ținut de părintele atât de drag, atât de prețuit de ea: „Cum a putut lăuda acest regim? Când e sincer? Sunt profund vexată în prietenia mea, în încrederea ce i-o făceam. Mă tem că și în Părintele suplețea devine compromis“, pentru a se întreba: „De ce Biserica catolică și protestantă e activă? Oare această pasivitate a Bisericii noastre nu e lășitate?“, ea nu știa că martiriul prelaților și atâtor preoți, călugări și credincioși catolici era altceva și mai mult decât o „activitate“ și nu bănuia că mai gravă decât „pasivitatea“ Bisericii ortodoxe era acțiunea ei potrivnică menirii sale și Legii divine. Să nu fi aflat de arestările din zilele acelea ale episcopilor uniți? Peste câteva luni, în 1949, după un dejun cu Monseniorul Ghica, va însemna în *Jurnalul* ei: „Un Prinț al Lumii și al Bisericii, nu mă miră că atrage credincioșii. Totuși, iubesc Biserica noastră și doresc să-i văd și pe prelații noștri la fel“. Îndușoștoare dorința pioasă. Pentru aceasta însă, ar fi trebuit ca acești prelați sau măcar unii dintre ei să urmeze calea Părintelui Vladimir Ghica. Or, aceasta ducea la Jilava și la moarte.

Eu însumi eram departe de a pași pe acea cale, deși o întrezăream uneori ca o cărare îngustă ce se cațără pe povârnișuri prăpăstioase, spre înălțimi cu atât mai atrăgătoare cu cât părea mai grea ascensiunea într-acolo. Nu dificultatea urcușului, nu obstacolele pe care le prevedeam mă împiedeau să pornesc pe acea cărare. Drumul larg, bătătorit de mulțimi căldicele, nici reci, nici fierbinți, pe care-l urmam, șerpua în să prin văi prea ademenitoare pentru băiețandrul care eram, râvnind după bunurile toate, știute sau bănuite doar, închipuie, ale pământului, pentru a le părăsi și a lua în piept o pantă ce mi se părea aridă. Nu, eram încă departe, în vara aceea a desfătărilor și apoi în începutul turmentat de toamnă al convulsiilor amorului rănit, de căutarea acelei căi spre care nu o dată mă simțisem atras. Din copilărie încă mi se părea uneori că mă aud chemat de o voce din întuneric, mi se dăduse să cunosc dulceața unor mângâieri spirituale, bucuria primirii unor neașteptate daruri știute doar de mine și păstrate până la epuizare în taina inimii, se deșteptase în mine feroarea unor rugăciuni, inspirate mai mult decât închinare de mine celui ce mi le strecurase în suflet. Avusesem asemenea anotimpuri de belșug printre altele de secetă și înainte de anul șederii mele la *Casa Domnului* din Blaj. Dar aici, în acea *Casă* a începuturilor mele duhovnicești, am auzit pentru întâia oară lămurit chemarea și am avut revelația unei căi de străbătut pentru a-i răspunde.

Mă văd sunând într-o noapte geroasă de ianuarie la poarta ferecată a *Casei*. O poartă îngustă, nearătoasă, alături de aceea mai largă a Capelei, inima micului așezământ. Reveneam de-acasă, din Clujul meu, ce se afla acum în străinătate, dincolo de frontiera arbitrar trasată cu câteva luni în urmă la Viena. Petrecusem acolo, cu ai mei,

• Bianca și Nicolae Balotă. Foto: M. P.

sărbătorile Crăciunului și Anului Nou. Eram răpus de oboseală și pătruns de frigul din târgușorul pustiu și întunecat. Îmi târăsem geamantanul burdușit, venind de la gară pe străduțele lunecoase de zăpadă înghețată. Nu era țipenie, coborăsem singur pe peronul adormit, abia luminat, și nu aflasem la ora aceea târzie din noapte nici birja pe care o lua Tatăl meu când venea să mă vadă. Mica Romă era scufundată în somnul celor drepti. Doar câte un câine surprins de scrâșnetul zăpezii sub pașii mei se trezea lătrând scurt și iritat din paiele culcușului. Purtam frigul în oase încă din vagonul cu flori de gheață pe ferestre, în care mă îmbarcasem dis-de-dimineață din Apahida, stația de frontieră dintre România și Ungaria, dar acesta înaintase încet suflând din greu, poticnindu-se și zăbovind îndelung pe drum, lăsând să treacă grăbite, interminabile trenuri militare germane, cu ofițeri în uniformă verde-cenușie fumând placid în dreptul ferestrelor și cu platforme purtând, sub prelate, tunuri pe care le bănuiam de mare calibru. Ca întotdeauna când vedeam defilând istoria în fața ochilor mei de adolescent pătimăș, mă treceau fiorii unei excitații asemănătoare, dacă nu identice, celei a sexului. Tulburare obscură, premonitoare de voluptăți pe care încă nu le gustasem, de tragedii pe care încă nu le trăisem. Tot astfel privisem, cu câteva luni în urmă, cum se scurgeau unele după altele pe Calea Feleacului, părăsind Ardealul de Nord, ostenite regimente de infanteriști români, soldați cu uniforme ferfeniți, moletiere căzute, târându-și bocancii ruși, plini de praf, prin covorul gros de bălegar uscat. Tot astfel, mai înainte, suferisem urmărind pe ecrane, în întunericul cinematografelor clujene, defilarea trupelor germane triumfătoare pe Champs-Élysées și pe Hitler, cu Parisul la picioarele sale, privind de sus, de la Trocadero, spre vechea, nobila École militaire unde învățase tânărul Napoleon. Nu puteam contempla indiferent, cu răceală, catastrofele istorice – și ele abundau în jurul meu în acea vreme –, după cum nu puteam privi cu indiferență o fată din preajma mea. Sângele meu de puber intra în ebulliție și fantazia mea (căci nu pot vorbi încă de o gândire ori de vreo dorință susținută) făurea scenariu peste scenariu ale desfășurării unei istorii apocaliptice răvnite ori ale unei jinduite pasiuni împărțite.

Sunam la poarta îngustă și nimeni nu părea să mă audă dinăuntru. Mă zgribuleam și tropăiam mărunț pe loc ca să-mi dezmoțesc picioarele înghețate, când deodată pași, zornăit de chei și fratele Petru, bucătarul *Casei*, cu obraji roșii buhăiți de somn și de focul cuptorului lângă care trebăluia din zori și până-n seară, îmi deschidea. „Lăudat fie Isus!“ – niciodată parcă nu rostisem cu mai multă înfocare salutarea cu care ne întâmpinam. „În veci, amin! Da' acum se vine, fătul meu?“ – se mira bunul călugăr și continua, după ce-i explicam grăbit cum și de ce apăream la o asemenea oră necuviincioasă, „Noa hai de te culcă. Da-i cam frig în dormitoare, că nu vă așteptăm să veniți decât peste trei zile.“ Din nou explicație că promisem de la consulatul maghiar din Brașov un permis de liberă trecere valabil zece zile, iar acestea trecuseră și fusesem silit să părăsesc Clujul și Ungaria. „Mânca-i-ar puricii!“ – îi scăpă fratelui Petru suprema sa ocară, dar, căindu-se pe loc, adăugă repede: „Doamne, iartă-mă“. Nu mă lăsă să-mi duc bagajul, ci-l cără el, ca un frate inimos și robust ce era, până în căsuța de alături, despărțită printr-o curte de corpul principal al *Casei Domnului*. O locuință de familie bătrânească în față cu un târnaț la care urcai vreo câteva trepte de lemn roase de ghetele noastre ale școlarilor. Din tindă aceasta se deschideau trei uși spre cele trei dormitoare în care eram adăpostiți noi, cei vreo cincisprezece alumni. Pentru micul orașean deprins cu alte comodități, dormitorul comun din casa aceasta, ce mi se părea până și prin mirosul ei o coșmelie de țară (deși nu trăisem până atunci niciodată în vreun sat), cu paturile sale de fier și lavoarul rudimentar, un lighean și o cană de tablă pe un trepied așezat la picioarele patului, în care apa îngheța uneori în nopți mai reci de iarnă, cu latrinele rău mirositoare în curte, fusese la început o încercare neplăcută. Dar, îndeajuns de curând, obișnuința, o anume adaptabilitate a firii și, mai mult decât acestea, descoperirea în ponositul, vetustul, austerul așezământ al asumpțiștilor a unor bucurii, a unor încântări nebaneuite de mine atunci când îi pășeam pragul pentru întâia oară, destul de îndoit, alături de Tatăl meu, mă făceau să mă simt „ca acasă“ între zidurile sale modeste.

→

→

Și acum, rămas singur în dormitorul gol, deși frigul mi se părea mai stătut, mai dușmănos decât afară, iar paturile goale cu lavoarele de tablă ciobite mai mizere decât oricând, m-am dezbrăcat dărdăind, dar de-a dreptul voios și m-am vârat sub plapuma înghețată și ea, peste care am mai întins o cuvertură, ba chiar și paltonul meu de iarnă cu guler de blană. Ațipisem, când un coșmar, în care mă vedeam de undeva de sus căzut într-o prăpastie asemenea unui mormânt adânc din care mă străduiam în zadar să ies, mă trezea. Dar nu puteam să scap de obsesia neputinței de a ieși la lumină și nu știam, cu ochii holbați în noapte, dacă ceea ce întrezăresc înnegurat este gura din depărtare a abisului din care nu era ieșire sau geamul abia luminat al dormitorului. Dezmeticindu-mă cu inima strânsă de o până atunci necunoscută anxietate, am dibuit orbecăind pe întineric în sertarul noptierei de lângă pat o lumânare și niște chibrituri. Lumina a alunecat pe dată amenințarea chipului meu fantomatic fixându-mă din străfundul prăpastiei. Am așezat lumânarea într-o căniță de tablă și în lumina ei blândă am adormit.

Dimineața îmi deschideam ochii în ochii Tatălui meu, care mă veghea șezând la marginea patului învecinat cu al meu. Sosise în zori de la Sibiu. În dormitor era o căldură prietenoasă: focul – aprins prin grija sa părintească – dudua în soba neagră de tuci din colț. Zăpada de pe acoperișul capelei, sub curte, de pe poii din livadă scânteia sub bătaia unui soare radios, cu dinți. Din lumânare mai rămăsese un muc stins pe fundul căniței. Mi-era rușine să mărturisesc că-mi fusese frică noaptea, dar Tatăl meu nu puneă întrebări la care le știa dinainte răspunsul.

Prezența sa mi-a oferit privilegiul de a prânzi cu el la masa Părintelui Merckx, superiorul *Casei Domnului*. Înconjurat de cei câțiva călugări, de părinții Aron, Ilea și Cristea, ca și de frații Petru și Gheorghe, care serveau la masă, cu toții români, *Mon Père* îl primea pe Tata ca pe un oaspete de onoare într-o cameră-sufragerie, alta decât obișnuitul nostru refectoriu. Dejunul era întrucâtva de gală, în încăperea încălzită mai generos decât permitea obișnuita austeritate monastică. Asumpționistii noștri mai aveau un motiv de a sărbători: Mitropolia îi anunșase că acordase capului micii lor comunități demnitatea de arhimandrit. Se celebra astfel un sfert de secol de la hirotonirea Părintelui Adhémér Merckx. Preoțit la Roma în timpul Primului Război Mondial, în 1916, serba cei 25 de ani de sacerdoțiu la Blaj, în acel an 1941 al dezastrelor celui de-al Doilea Război Mondial.

O mică fotografie, pe care o păstrez cu pietate ca pe una din acele iconițe strânse între filele vechilor cărți de rugăciune, reproduce un tablou ce i s-a oferit cu acel prilej. Ea înfățișează, într-un cadru decorativ de spice și ciorchini de struguri stilizați, simboluri ale rodniciei harului divin și ale vredniciei lucrătorului din ogorul și via Domnului, sub binecuvântarea de sus a Măinii Preasfinte, pe Cristos răstignit și, deasupra, cu litere mari, invocarea din Tatăl nostru: „Vie Împărăția Ta“. În mijlocul tabloului, într-un medalion, imaginea Părintelui Merckx în odăjdii albe cu broderii aurii. În dreapta sa, înconjurată de o aură luminoasă, Sfânta Fecioară, iar în stânga o fotografie a capelei de la Cărbunari, ctitorită de asumpționistii conduși de *Mon Père*. Sub

chipul acestuia, încheind dispoziția în cruce a imaginilor, îmi apare o parte din nava micii biserici a *Casei Domnului*, strana din stânga în care îmi aveam locul alături de colegii mei și iconostasul cu ușa împărătească dând în altar. Deslușesc în mica reproducere fotografică, încovoiată, pătată, plină de crăpături, a tabloului votiv cu decorul său pictat de o mână nu prea dibace, unele sfinte izvoare din care au pornit pâraiele subterane ce n-au încetat să mă hrănească nici chiar atunci când, ascunse în adâncuri, iar eu rătăcind afară, pe coaja lumii și a existenței mele, nu mai voiam să știu de ele. La vârsta aceea a ezitărilor de la răspântie, acolo, în *Casa Domnului* din Blaj, în strana aceea din biserică unde îl ascultam predicând pe *Mon Père*, unde mă rugam și uneori cântam la liturgie, în fața acelei uși a iconostasului unde mă împărțeam zilnic, ca și în acea capelă din poiana pădurii Cărbunari către care noi școlarii ne îndreptam cu sentimente mai curând de excursioniști bucuroși de a ieși la iarbă verde decât de pelerini intonând imnuri și cântece sacre, acolo m-am auzit chemat pentru întâia oară, acolo mi s-a dat să întrezăresc, fie și nelămurit, ca prin ceață, calea de străbătut pentru a răspunde acelei chemări.

Ascultam pe amfitrionul nostru vorbind românește cu vigurosul său accent franțuzesc, pe părinții asumpționiști din jurul său, ca și pe propriul meu părinte, iar eu tăceam în colțul meu aruncând din când în când câte o privire pe furiș, înapoia mea, spre fulgii mari, grei, ispititori, ce cădeau tot mai deși întru încântarea și mai marea mea dezolare, căci eram prea departe de dealul Feleacului, de casa noastră lăsată în urmă, cu pomul de Crăciun împodobit cu vechile, frumoasele noastre podoabe de Nürenberg, cu schiuri și sanie cu tot. Copilăria bântuia încă din plin în mine în timp ce îi auzeam pe cei mari punând la cale viitorul meu, pe Tata vorbind – poate pentru întâia oară altora – despre marea sa dorință de a mă vedea urmând la Roma facultăți de teologie și drept ale unei universități pontificale, de a mă încadra poate în diplomația Vaticanului, gând nutrit de el și împărțit până atunci doar Mamei mele, care mi-l șoptise. Asumpționistii, candidi suflete dăruite cauzei Domnului, exultau. Entuziast, tânărul Părinte Aron, care se ocupa mai de-aproape de noi, alumnii, și mă cunoștea mai bine decât ceilalți, îmi făcea elogiul fără să ia seama la prezența mea, la roșeața care mă năpădise, de rușine și plăcere. Enumera însărcinările cu care mă încărcase, aceea de îngrijitor și dispunător al bibliotecii românești a *Casei* (excelenta bibliotecă franceză se afla în biroul Părintelui Merckx și acesta îmi dăduse acces liber la ea), de dascăl de franceză al colegilor mei, de conducător al societății de lectură și, în sfârșit, de ductor, de responsabil al disciplinei noastre, a elevilor, în timpul silențiuului, ca și al recreațiilor și diverselor activități ale zilei. Primisem cu satisfacție aceste însărcinări, primele din viață, căci aveam o adevărată voracitate a răspunderilor. Și, fără îndoială, o perfidă atracție a șefiei. Voința de putere apăruse devreme și se opintea în mine. În gol. Cu pârgă voinței mele îmi închipuiam că aș putea ridica globul, dar, mic școlar într-un mic oraș al unei țări mici, pierdută în furtuna ce bântuia într-un continent și o lume, n-aveam de ce să-mi propțesc voința pentru a ridica fie și numai o minusculă părticică a pământului. Mai inși-

dioasă decât pofta libidinală, care și ea viermuia în puberul încă nededit la luxurie care eram, ambiția mea își făurea tot soiul de obiective de atins. Și le atingea, în măsura în care acestea nu erau himerice. Eram prea pasionat de literatură, de istorie, prea fascinat de exercițiile oricât de dificile ale reflecției filosofice pentru a nu deveni cu ușurință și a nu fi recunoscut elev eminent, un caz ieșit din comun. Dar disprețuiam ambițiile, ce mi se păreau minore, ale școlarului premiant. Alte mult mai înalte și mai depărtate ținte mă atrăgeau. Unele dintre acestea erau de-a dreptul fantasmagorice. În vederea acestora făuream febril planuri de preluare a puterii politice, de conducere a statului, de dirijare a unor mari acțiuni în Europa, suficient de bulversată de desfrăul de putere al marilor tirani pentru ca să mai fie nevoie de dezlănțuirea veleităților unor mărunți tirani *en herbe* (cum ar spune francezul). Da, asemenea proiecte îmi bântuiau imaginația și reflecția, le notam febril în însemnările mele de taină. Singurul efect benefic al voinței de putere ce o lua astfel razna era de a suscita și a întreține în mine râvna studioasă, de a mă susține în diversele lecturi istorice, sociologice, politologice, mult deasupra vârstei mele, unele dintre ele îndeajuns de aride, precum și în exersarea unor limbi străine. De altfel, toate aceste eforturi laborioase erau animate într-o destul de mare măsură de o poftă a spiritului ce depășea acelenisul destrăbălat al puterii. Totuși, cu știința conștiințelor de care dispuneau, îndeosebi practicând asiduu confesionalul, nu se poate ca vrednicii călugări să nu-și fi dat seama că tânărul acesta dăruit, ce e drept, cu multe daruri ale minții, închipuirii, ba chiar și ale inimii, are în schimb într-însul acea buruiănă rea pe care Sfântul Pavel o cunoștea atât bine, de a cărei nocivitate era pe deplin convins atunci când se întreba întrebându-te: „La ce-ți folosește de vei cuprinde lumea întreagă, dacă îți vei pierde sufletul?“ Ca blăjeni, asumpționistii mei ar fi putut să spună despre băiatul acesta dat de tatăl său în grija lor ceea ce spusese, se pare, pe vremuri canonicul blăjean Moldovănuț despre Nicolae Iorga: „băiatul aista are multă minte, da' nu-i tăta bună“.

Dar în amiaza aceea de iarnă cu ninsoarea bogată, blândă, ce perdeluia voios pe dinafară geamul camerei în care dudua focul de lemne din sobă, în mirosul de bună mireasmă gospodărească al supei de pasăre „cu tăiețai“ și al rasolului de găină cu suc de roșii, în umoarea sărbătorească vădită în obrajii înroșiți de un pahar cu muscat de Târnavă, gândul luminos rostit de domnul Doctor Balotă cu privire la viitorul feciorului său găsea un prompt ecou atât de entuziast în sufletele curate ale acestor augustinieni, încât bucuria lor de a vedea deschizându-se în casa lor calea unui viitor stâlp al Bisericii îi împiedeca să-l judece cu tot discernământul pe acel tânăr lăsat un timp în grija lor binevoitoare. *Magna spes oborta est* – a apărut o mare speranță – ar fi putut ei spune în stilul și cu cuvintele sfântului patron al congregației lor. Speranța se născuse și în mine, mai demult încă, și era doar confirmată din afară în acea zi de iarnă, dar ea nu era într-un totuși aceeași cu cea care îi însuflețea pe bunii mei părinți trupești și spirituali. Era încă o nădejde legată de o viziune a viitorului plină de scorii sau, mai bine zis, era – pentru a-l cita din nou pe sfântul autor al *Confesiunilor*, care o cunoscuse

și el prea bine în tinerețea sa *à tout asservie* – una dintre acele *vanarum cupiditatem spes inanes et insanias mendaces*, din acele speranțe amăgitoare, poftede deșarte și nebune ambiții înșelătoare...

Singurul păcat de care mă făceam vinovat, după bunii călugări, evocat și acela cu un surâs blajin de preaîngăduitorul Părinte Aron, în apologia sa, nu era decât tot o virtute, dusă însă la extrema vicioasă: o lipsă de obediență manifestată prin refuzul de a ieși „la aer” în timpul pauzelor, Nicu Balotă preferând să citească în liniștea sălii de „silențiu” golită de ceilalți elevi. Călugării râdeau mai curând satisfăcuți de diligența mea contrară igienei și chiar, mai grav, ascultării de porunca superiorului, pe când Tata își recunoștea în spusele Părintelui progenitura și avea surâsul acela hâtru, cu nasul ușor răsucit într-o parte, care o amuza pe Mama. Prânzul se încheia cu voieșie în urările călduroase aduse de noi toți noului arhiman-drit și de mulțumirile sale înduioșate adresate tuturor fraților săi, dar, prin ei, peste ei, Domnului și Preasfintei Sale Mame. O mică rugăciune de mulțumire, o binecuvântare și, când ieșeam din sufragerie, *Mon Père* mă lua deoparte și, serios, dar binevoitor, îmi întărea ceea ce îmi propusese odată în timp ce eram cocoțat pe scărița de lemn a bibliotecii sale, și anume ca pe viitor să stea de vorbă zilnic cu mine și, cu precizia sa în fixarea programelor, îmi indica un sfert de oră în fiecare seară de la șapte la șapte și un sfert, ceea ce era cu totul excepțional, ținând seama că tot seara ne acorda nouă, tuturor elevilor, în sala noastră de silențiu, o exortăție de cinci minute. Avea să mă anunțe, mai adăuga el, când vom începe. Peste puțin, îl conduceam pe Tatăl meu la birja pe care o comandase să vină să-l ducă la gară și-mi luam rămas-bun de la el. Întorcându-mă în curtea pustie, înainte de a intra în sala de lucru, unde mă bucuram să fiu singur, am alergat spre grădina din spate și am azvârlit peste gard câțiva bulgări de zăpadă într-o sperietoare ninsă, pleoștită, în zdrențe, până când am izbutit să-i dau jos pălăria de pai ruptă din creștetul în vârf de băț.

Puținii bulgări de zăpadă azvârliți de copilăria ce se mai zbuguia, dar din ce în ce mai puțin, mai rar, în mine, se pierdeau în iarna aceea, se topeau, înainte chiar de a fi azvârliți, în mâna tot mai aprinsă a adolescentului arzând pentru alte cauze decât aceea, jucăușă, a unei sperietori. Cauzele acestea mi se impuneau oarecum din afară ca și dinăuntru. Mă fascina deopotrivă spectacolul conflagrației mondiale la care participam ca un mărunț spectator ce se voia, se visa cu naivă ardoare actor, dar și deflagrația lăuntrică în care eu eram totodată scena, jocul când mocnit, când exploziv, unicul actor și spectatorul incendiilor ce izbucneau în mine ale adolescenței. Ca un om al Cuvântului ce eram chemat să fiu, dibuiam cuvintele prin care să exprim această dublă atracție. De la început îmi propuneam, cu toată seriozitatea celor cincisprezece ani pe care urma să-i împlinesc peste puțin zile, să notez într-un caiet de însemnări „părerea mea asupra diferitelor evenimente și asupra stărilor sufletești prin care trec”. Îmi dădeam prea bine seama că viața mea „e atât de simplă”, că rutina monotonă a zilelor școlarului nu-mi putea oferi prea multe evenimente interesante, demne – cum socoteam eu – de a fi consemnate. Eram pe deplin con-

• Nicolae Balotă în locuința sa din București, 1999. Foto: M. P.

știent că ceea ce era pasionant se petrecea afară, în lumea largă plină de larma și furia războiului, ca și în adâncurile mele ale căror zgomote și turbulențe (parcă tot atât de îndepărtate ca și cele ale fronturilor pe care se desfășura războiul) erau surprinse de mine doar în rare clipe de trezire a conștiinței. Pentru a scrie nu despre, ci din cele trăite în afara și înăuntrul meu, alegeam în mod firesc forma jurnalului intim. În însemnările acestea zilnice, pe care, după mai multe ezitări, amânări, le începeam la 23 ianuarie 1941, nu era consemnarea celor deja trăite care mă interesa în primul rând (căci nu trăisem încă prea multe). Scriam, ce e drept, și împotriva uitării, deși nu prea aveam ce să uit și apoi, la vârsta aceea, nu uitam mai nimic din cele trăite. Mă proiectam însă în viitor atunci când, cu copilăria pe care o recunoșteam încă în mine, notam: „Doresc ca fiind mare să mă cunosc pe mine în starea de acum, cu gândurile, grijile și faptele mele”. Dar, chiar dacă mă vedeam privind din viitor spre mine cel prezent, scriam în prezent pentru a pătrunde în cele netrăite încă, într-un viitor ce mi se părea deschis la infinit. Nu voiam într-atât să las o urmă a ideilor, reflecțiilor, sentimentelor, pasiunilor, cât să suscit toate acestea și să le surprind în și prin scrisul meu. Voiam să înțeleg, să înaintează în lume și în mine însumi luminându-mi calea prin scris.

„E pentru prima oară că mă hotărăsc să-mi scriu jurnalul” – notam eu la 23 ianuarie 1941 o primă însemnare într-un carnet, un *notes*, cum îl numeam pe atunci și din care mi-au rămas doar puține file: „De câțiva ani, de când am început să-mi fac planuri de viitor, mă gândeam să-mi încep aceste însemnări zilnice. N-am avut însă nicio ocazie potrivită pentru a le începe: pe de o parte monotonia vieții de acasă, într-o stare pe care azi o invidiez, pe de altă parte lipsa unor evenimente politice care să-mi ațâțe imaginația, au contribuit la amânarea începerii unui jurnal regulat. De când s-a produs însă schimbarea aceasta fundamentală în viața mea: plecarea de acasă, și de când

am început să pătrund în tainele filosofiei, ideea unui jurnal mi-a apărut cu toată tăria. Acum câteva zile m-am hotărât să-l încep. Evenimentele politice de ieri m-au determinat să nu aștept ziua mea din 26 ianuarie, pe când mă hotărâsem să fac primele însemnări. Scopul pe care mi l-am fixat e, ca de altfel toate acțiunile mele, îndreptat spre realizarea idealului meu”. Îmi fixam din capul locului câteva reguli, unele „îndemnuri”, mai degrabă etice decât estetice, pe care-mi propuneam să le urmez în ținerea acestui jurnal: „Să fiu absolut imparțial asupra acțiunilor mele și ale altora. Să caut să fiu precis. Să caut să fiu ordonat în scrierea zilnică a activității mele”. Când, șaiszeci de ani mai târziu, ajuns la o vârstă rotundă a senectuții, avea să mi se ofere de către prietenii mei tineri de la revista *Apostrof* un volum omagial, fiind îndemnat de ei să dau unele inedite din *Jurnalul* meu, am ales spre publicare câteva pagini din primele sale caiete. Trecuseră zeci de ani de când nu le mai răsfoisem. Am fost izbit citindu-le de ceva ce nu puteam califica altfel decât „teribil” în ființa acelui adolescent de altădată. Le-am și intitulat *Însemnările unui adolescent teribil*, făcând să apară câteva extrase din *Jurnal* în acel op (care îmi amintește „Omagiul sacerdotal 1916-1941”, titulatura tabloului oferit Părintelui Merckx). Nu erau nicidecum teribilismele atât de obișnuite din exprimările orale sau scrise ale adolescenților care mă făceau „teribil”. Dimpotrivă. Aș spune că tocmai absența unor asemenea teribilisme, lipsa unei bine cunoscute gesticulații juvenile, uneori amuzantă, de cele mai multe ori penibilă și, în schimb, prezența unei încrâncenări în voința de a fi, de a deveni, de a face, îmi apare azi, privind în urmă spre tânărul din acei ani, teribilă.

Desigur, poate să pară teribil de comică seriozitatea cu care, pornind acel jurnal intim, expuneam ceea ce numeam „situația mea actuală”, încadrând-o într-un fel de tablou sinoptic al istoriei vremii. Fără să pornesc, ca un ardelean fiu de ardeleni ce eram,

→

→

chiar de la o prezentare a Transilvaniei mele natale în cadrul mai larg al țării și al lumii, asemenea lui Cezar, în istoria campaniilor sale din Galia, pornind de la o privire vulturească asupra spațiului cuceririlor sale, prin cuvintele adânc săpate în memoria noastră scolastică „*Gallia omnes divisa est in partes tres...*“, începeam și eu printr-o considerație istorică: „În urma cedării Ardealului de Nord Ungariei, Clujul...“. Abia părăsisem pantalonii scurți ai copilăriei și începusem să-mi proiectez viața – firește, nu cea trăită până atunci, căci era prea infimă, cât aceea pe care râvneam să o trăiesc – în cadrele vaste ale istoriei. Un precoce sentiment al destinului mă anima, mă făcea să caut în evenimentele istoriei bulversate a timpului rațiunile împlinirii aceluia destin, calea realizării sale, a realizării mele. Grotescă viziune hiperbolică asupra propriei existențe? Înduioșătoare paranoie adolescentină? Sau, poate, totuși, o încredințare încă obscură, prin nimic sau aproape nimic justificată, de a fi un ales.

Evenimentele la care făceam aluzie în acea primă însemnare care precipitase hotărârea mea de a porni notațiile zilnice era lovitura de stat avortată a legionarilor, confruntarea lor sângeroasă cu Ion Antonescu și zurba insurecțională rapid găuită de armată, denumită „rebeliunea legionară“ din 21-24 ianuarie 1941. Știrile parveneau estompat în târgușorul blăjean, dar soseau totuși destul de repede. În 23, când mă refeream la „evenimentele politice de ieri“, aflasem despre ciocnirea dintre legionari și forțele armate, iar o zi mai târziu notam – nu fără oarecare stângăcie în exprimare – că cei dintâi fiind înfrânți, „generalul Antonescu a pus mâna pe putere, dând dictatura militară“. Mai adăugam: „Se aruncă manifeste din avion, amănunte nu se cunosc încă“. Unele amănunte aveam să le aflăm două zile mai târziu de la Tatăl meu, care în seara aniversării mele (petrecută cu amărăciunea de a nu primi obișnuitele firitisiri de la ai mei) sosea de la București, spre marea mea bucurie. Ne aducea ultimele ziare din capitală și, mai ales, ne relata, călugărilor și mie, strânși în jurul lui, unele scene de violență la care asistasem. Nu știu dacă, ascultându-l, vreunul dintre părinți murmurase vechiul adagiu: „cine trage sabia, de sabie va pieri“, dar știu că m-a străbătut gândul acesta al reîntoarcerii răzbunătoare a violenței împotriva violențelor. O mișcare sângeroasă se îneca în propriu-i sânge. De la asasinarea lui Iorga, legionarii, pe care nici până atunci nu-i avusesem la inimă, îmi deveniseră odioși. Repulsia mai veche era stârnită îndeosebi de sângele care mirosea grețos în ideile, dacă se pot numi astfel, ca și în actele lor. Chiar și atunci când nu vărsau un strop de sânge, violența lor era purtătoare de moarte. Ajunsesem la o asemenea convingere încă din primele clase de liceu, și nu numai din cele citite prin ziare. De altfel, jurnalul care se citea zilnic la noi în casă era *Curentul* lui Pamfil Șeicaru, nu cu totul potrivit mișcării lui Zelea Codreanu. Dar iată unul dintre acele incidente care îmi stârniseră repulsia față de legionari și cristalizaseră în mine o atitudine cu totul potrivnică lor. Puținii colegi de clasă ce-și manifestau simpatiile gardiste și, mai zgomotos, furiile antisemite se dezlănțuiseră din bun senin, într-o zi, în sala de gimnastică a Liceului „George Barițiu“ din Cluj, împotriva unuia dintre colegii noștri de clasă evrei (eram într-a patra de

liceu), un biet băiat mai firav decât noi toți, mai puțin în măsură decât oricare să se aplece, să riposteze la dese agresivități verbale și, cu atât mai puțin, la cele fizice. Se îngâmădiseră în jurul lui și se dedau la ceea ce părea la început un joc crud, înfășurarea victimei într-o cortină veche, plină de praf, care zăcea de mult mototolită în fundul întunecos al sălii, pe locul unde se afla un fel de scenă. Dar, tot mai înverșunați, după ce în locul colegului lor s-au aflat în fața unei momâi, s-au dezlănțuit asupra ei, au dat-o de pământ și cu picioarele au început să o calce, să o izbească din toate părțile. Intrând în sala aceea de gimnastică, n-am înțeles la început ce se petrecea acolo, de ce se agitau unii urlând și hohotind și călcând în picioare ceea ce părea să fie un sac inert de cartofi. Sărmanul Bayer țipase la început, mi-au spus cei ce asistaseră fără să intervină la scenă, dar apoi amuțise. Energumenii s-au potolit doar când am început noi ceilalți să strigăm: „L-ați omorât, măi, l-ați omorât!“ Am crezut-o la început noi înșine, cei câțiva care l-am desfăcut din pânza aceea ce ar fi putut să-i fie lințoliul; colegul nostru era din fericire doar leșinat, dar plin de vânătăi, abia suflând...

La ancheta dirigentului clasei, unul singur dintre energumenii care se dedaseră la acel „joc de masacră“ a recunoscut că luase parte la el. Era unul dintre elevii buni ai clasei, Mircea Fărcășan, despre care știam cu toții că este „gardist“, asemenea, se pare, fraților săi mai mari. Pe acesta aveam să-l întâlnesc la Blaj, unde se refugiase și el, fiind adăpostit de un prelat. Faptul că eram amândoi „refugiați“, oarecum venetici într-o clasă de băștinași, ne-a apropiat. Dar mai mult decât aceasta, o înclinație comună spre cele literare. Era singurul din clasa mea căruia îi puteam împărtăși revelațiile oferite de unele din lecturile mele, singurul cu care puteam discuta anumite idei stârnite de aceste lecturi. Fervorile literare ne apropiau, dar ceea ce ne despărțea erau adeviziunile politice. Nici unul dintre noi nu împărtășea judecata celui-lalt asupra celor ce se petreceau în lume, și cu atât mai puțin viziunea celui-lalt asupra unui viitor mai degrabă cu pasiune râvnit decât prevăzut cu oarecare discernământ. Era singurul cu care, din când în când, urmând și îndemnul Părintelui Aron, în mohorâte după-amieze autumnale de duminică, ieșeam la plimbare pe Hulă. Urcam încet calea prăfoasă ori norioasă, ieșeam curând dintre case, afară, pe deal, el fumând, cu un aer împrumutat de matur, câte o țigară, eu vorbindu-i entuziast despre ultima mea descoperire (fiind, ce e drept, cam nevorbit în multele ore de silențiu). Apoi, ca un făcut nefast, ne abăteam de la cele pašnic, deși pasionant literare spre cele pătimaș belicoase, nu numai întrucât purtau în miezul lor obsesia războiului, ci și pentru că erau conflictuale în sine, pe plan politic totul opunându-ne total. Ajungeam în vârful Hulei, la locul legendar de unde un alt adolescent, cu trei sferturi de secol în urmă, se ridicase în trăsura care-l aducea și, salutând orașelul din vale cu pălăria, exclamase cu un patos pe care eu ceva mai mult, fiind catolic, Fărcășan, ca ortodox, ceva mai puțin, îl împărtășeam: „Te salut din inimă, Românică. Îți mulțumesc, Dumnezeuule, că m-ai ajutat s-o pot vedea“. Amândoi ne închinam însă, „cu evlavie cumplită“, ar fi spus tânărul acela, dacă ne-ar fi auzit, memoriei lui. Amândoi recitam patetic, de răsuna pustie-

tatea glodoasă în jurul nostru, din versurile sale. Dar nici cultul pentru poezia lui nu ne unea, căci unul era poetul din care rosteam eu cadentând puternic cu inima bătându-mi în ritm antic: „Nu credeam să-nvăț a muri vrodată;/ Pururi tânăr, înfășurat în manta-mi...“, și altul cel din care colegul și amicul clama cu vigoarea indignării: „Voi sunteți urmașii Romei? Niște răi și niște fameni!/I-e rușine omenirii să vă zică vouă oameni!“ Când înserarea timpurie ne surprindea coborând tăcuți de pe Hulă și undeva în vale ceața se ridica albăstrui deasupra Târnavelor ce se uneau în depărtare, eu îngănam șoptit: „Sara pe deal buciulul sună cu jale./Turmele-l urc, stele le scapără-n cale...“, la care el, strivind îndârjit sub tocul bocancului chiștocul și dând foc întregii cutii de chibrituri pentru a nu fi surprins cu ea prin buzunare de canonicul la care locuia: „Tot ce e perfid și lacom, tot Fanarul, toți iloții,/Toți se scuseră aicea și formează patrioții./Încât fonfii și flecarii, găgăuții și gușății,/Bălbâiți cu gura strâmbă sunt stăpânii astei nații!“ Nu, hotărât, Poetul la care ne închinam noi doi nu era unul și același decât cu numele. Până și abundența semnelor exclamării din versurile recitate de Fărcășan și lipsa lor din versurile recitate de mine erau un indiciu în acest sens. Ceea ce trecea, apoi sporea dihonua între noi erau mai ales comentariile fiecăruia dintre noi pe marginea versurilor poetului său. Era de ajuns să rostească versurile cu cuvintele „fonfii“ apoi „bălbâiții“, că îl auzeam actualizându-le: „precum Mihai, fiul criminalului Carol de Hohenzollern“. Îmi sărea țandăra monarhică. Nu-l iubisem nici eu pe Carol, aventurierul inteligent și intrigant, regele fastuos și indecent al copilăriei mele. Detestasem coifurile sale cu penaje și străjeria pe care o lansase. Așteptând plin de plictis, cu vreo cinci ani în urmă, prin '35-'36, autobusul 7 la colțul străzii Bolintineanu cu Andrei Mureșanu pentru a mă duce la Liceul „George Barițiu“ din Cluj, ca elev în clasa întâia, mă amuzam scriind cu creionul chimic muiat în salivă pe peretele de tablă gri al cabinei unui transformator al Uzinelor Electrice: „Jos regele Carol!“ Aveam felurite motive de indignare împotriva domnitorului, dar mai presus de orice îl socoteam nedemn de tronul pe care-l ocupa. Căci aveam o înaltă idee despre menirea politică și morală a monarhiei, al cărei fidel adept eram, socotind-o orânduirea cea mai nobilă din lume, cea mai potrivită României. Acum însă, la doar câteva luni după alungarea lui Carol, care lăsase în urmă o țară ciuntită, descompusă, după ce predecesorii săi, Ferdinand și mai ales Carol întâiul, întemeietorul României moderne, o impuseseră în Europa, vedeam în Mihai, regele doar cu câțiva ani mai mare decât noi, despre care știam pe atunci foarte puține, dar de la care speram multe, un domnitor care va reabilita regalitatea sub forma sa cea mai pură, mai demnă.

Mai mult decât regalitatea, care nu era chiar întru totul un măr al discordiei între noi, războiul ne găsea în tabăre înverșunate opuse. El era admiratorul lui Hitler și al blindatelor germane, care înaintaseră fulgerător și zdrobiseră în mai puțin de patruzeci de zile armatele franco-britanice. Germania stăpâna întreg Occidentul european și se pregătea să cucerească Estul și, poate, lumea întreagă. Eu îl execram pe Hitler, iar cuceririle ce e drept uluitoare ale

armatelor germane nu mi se păreau altceva decât raidurile surprinzătoare și momentan victorioase ale unor barbari motorizați, un fel de vandali, de vizigoți sau de vikingsi moderni. El se bucura de prăbușirea Franței „jidovite“ și a tuturor democrațiilor, regimuri de hulpavi negustori. Pe mine dezastrul Franței mă durea ca o rană deschisă. Cred că suferisem mai puțin de acea descompunere a României la care asistasem îndeaproape, care mă lovise pe mine și pe ai mei, ne obligase să ne părăsim casa familială, ne răvășise existența, decât de acel dezastru oricum îndepărtat al unei țări și al unei națiuni pe care nu le cunoșteam decât din cuvinte, cele ale unei limbi, ale unei culturi. Dar dezastrul Franței fusese cu totul neașteptat, atinsese dimensiuni monstruoase, siluise în mine un mit. Plăsesem toate lacrimile din mine în întinericul acelei săli de cinema din Cluj unde pe ecran îl vedeam pe Hitler întovărășit de acoliții săi și contemplând triumfător, de sus, de pe esplanada de la Trocadero, Parisul de la picioarele sale. Suferim uneori din pricina știrbirii unui mit cultivat în sinea noastră mai rău decât din cauza zdruncinării unei realități contingente, ocrutoare, din jurul nostru.

Ne opream cu Mircea Fărcășan pe Podul Minciunilor, peste calea ferată și priveam cum trec sub noi trenuri după trenuri pline de militari germani. Eram amândoi de acord că pretextul oficialităților germane și române, după care toți aceștia n-ar fi decât „specialiști“ destinați să instruiască armata română, era mai mincinos decât podul de pe care priveam. La 24 ianuarie '41 notam în *Jurnal*: „Trupele germane se scurg neconținut. Care e țelul acestor trimiteri de trupe? Rusia? Enigmă; Dardanele, Turcia? Suez, Egipt, India? Epopee riscantă; apărarea și instruirea trupelor românești? Ironie“. Atât doar că Fărcășan se lumina la față văzându-le trecând spre noi cuceriri, pe când eu mă întunecam. Pentru el, ofițerii aceia proaspăt rași, care fumau cu privirile goale la ferestrele deschise ale vagoanelor, se îndreptau spre noi cuceriri în pântecul moale din sudul și estul continentului nostru și poate al altor mai vaste continente, pentru mine și spre satisfacția mea, ei se îndreptau spre moarte.

Zilele de turbulență ale „rebeliunii legionare“ nu fuseseră nicidecum sângeroase în mica Romă. Calmul detașat al blăjenilor, darul înțelepciunii și umanismul bine temperat catolic au prezervat mica urbe de răutățile zurbei. Spre satisfacția elevilor, cursurile au fost suspendate o zi-două. Apoi totul și-a revenit în matca obișnuită. Am asistat la o singură manifestare a unui mic grup de legionari, mărșăluind cu drapelul în vânt și cântând voinicește prin fața catedralei Sfânta Treime. Eram bucuros că prietenul meu Fărcășan nu se afla printre ei; în schimb, eram uluit să recunosc printre cei ce defilau intonând cu foc unul din marșurile gardiste pe profesorul nostru de muzică, Sigismund Toduță. Era unul dintre dascălii mei cei mai dragi. Pe acest iubitor și cunoscător de muzică sacră, fervent al lui Bach, aureolat în ochii mei prin studiile sale la Roma, despre care ne vorbise ca despre o inițiere în mistere, cu Ildebrando Pizetti și cu pianistul Alfredo Casella la Academia Santa Cecilia și la Istituto Pontificio di Musica Sacra, atașant printr-o eleganță nu numai vestimentară, ci și a manierelor, a vorbirii afabile, puțin prețioase, italianizante, pe bărbatul acesta plin de mansuetudine, charismatic, nu mi-l pu-

• Nicolae Balotă. Foto: M. P.

team închipui înfeudat unei ideologii a violenței mortifere, camarad al unor inși din topor. Și totuși, iată, îl auzeam cântând „Sfânta tinerețe legionară“, îl vedeam ținând pasul, mărșăluind alături de cei vreo douăzeci-treizeci de necunoscuți mie, care aparțineau unei lumi ce nu avea, nu putea să aibă, eram ferm convinși, nimic comun cu lumina din *Jesu bleibe meine Freude, Requiemul* lui Mozart sau *Missa solennis*.

Din fericire, cum spuneam, Fărcășan n-a luat parte la acele ultime zvâcniri de ariergardă ale mișcării. Cred, de altfel, că el era un simpatizant al Gărzii de Fier, plin de fervoare, dar lipsit de imboldul spre participarea la o acțiune comună. Nu făcea parte, cel puțin în perioada aceea blăjeană, din vreo organizație verde. Când s-au abătut unele sancțiuni asupra unor legionari notorii, iar fiul directorului nostru, al Liceului „Sfântul Vasile“, a fost eliminat (antrenând cu sine și căderea tatălui său din scaunul directorial), nici Mircea, nici profesorul Toduță n-au fost tulburați. Dar dacă mai ieșeam uneori la câte o plimbare duminicală pe dealurile din jurul Blajului cu colegul meu, nu mai participam cu nicio trageră de inimă la orele de muzică, plăcute până atunci, ale lui Sigismund Toduță. Nu i-am spus nici atunci, cum nu aveam să-i spun nici mai târziu, când aveam să-l întâlnesc în orașul meu natal, de ce, în anul meu blăjean, n-am mai primit invitațiile sale, atât de amabile și pentru mine atrăgătoare, de a veni să cânt la pian acasă la el, întrucât nu aveam unde să o fac în altă parte. Ar mai fi fost pianul liceului, pe care mă pusese să cânt la o oră de muzică *Rapsodia a doua* de Liszt, după ce descoperise că fusesem elevul maestrului Ciolac la Conservatorul din Cluj. Renunșasem însă la ceva ce-mi făcea plăcere, din pricini ce nu i le puteam mărturisii.

Eram satisfăcut că legionarii pierduseră partida în confruntarea lor cu Antonescu, deși nu eram nici partizanul acestuia. Continuam să urmăresc evoluția situației, după „rebeliunea“ gătită, notând la 25 ianuarie: „Legionarii sperează într-o eventuală întoarcere a situației în favoarea lor și nu cred că ei sunt desființați ca organizație politică“. (Remarc în acel „sperează“ influența vor-

birii vetuste a bătrânilor clerici din mica Romă, în ciuda filtrului ironic prin care receptam spusesele celor din orașelul de pe Târnave.) S-ar putea ca însemnarea aceasta să fi urmat după vreo convorbire cu Fărcășan, dar mai curând după cele aflate de la *Mon Père*, mai la curent decât mine cu cele ce se petreceau în capitală. Convorbirile serale la care mă invitase venerabilul Părinte, amânate de el un timp din pricina ocupațiilor sale, au pornit a doua zi după aniversarea mea. Și notam bucuros la 27 ianuarie: „Pentru prima oară am mers la Părintele Merckx pentru a conversa. Am discutat natural și chestiuni politice. E interesant că nu crede în puterea Rusiei despre care susține că se va dezagrega. În schimb crede în victoria rapidă, până la toamnă, a Angliei și concomitent a României. În ambele privințe sunt mai sceptic. Influențat natural și de planurile mele, nu cred ca Franța să nu joace un rol, chiar cel mai important în configurația viitoarei Europe. În ce privește Anglia, ea poate între timp încheia chiar un tratat-armistițiu. Italia va încheia poate pace, schimbându-se conducerea. Din aceasta ar urma o campanie ușoară în Italia a germanilor. De acolo poate chiar o expediție în Egipt, fatală“. Și adăugam: „Deocamdată nu e nicio știre precisă“. Într-adevăr, ce fel de știri, și încă „precise“, ce fel de viziune clară asupra prezentului și apoi a viitorului putea să aibă un adolescent la începutul lui 1941 într-un orașel din Transilvania profundă, într-o țară de curând mutilată și răvășită de o revoltă înăbușită, într-o Europă năucită de victoriile fulgerătoare din Occidentul continentului ale trupelor hitleriene și de întoarcerea lor enigmatică spre est? Dar nu totul era fantasmagoric în vederile aceluia tânăr. Să presupui în ianuarie 1941 că Italia va încheia un armistițiu schimbându-și conducerea, că expediția în Egipt a germanilor se va încheia cu un dezastru și mai ales că Rusia se va dovedi mai puternică decât își închipuiau mulți, că nu se va dezagrega printr-o campanie oricât de victorioasă a germanilor, toate acestea dovedeau o oarecare iscusință de interpretare. Până și faptul că-mi dădeam seama, în legătură cu speculațiile mele profetice, că acestea erau probabil viciate de „planurile mele“, că viziunea mea asupra rolului viitor al unei Franțe ce se afla în zilele acelea doborâtă la pământ, cu forțele sale armate zdrobite prin cea mai rușinoasă înfrângere din istoria ei și a oricărei națiuni din istoria modernă, era falsificată prin pasiunea mea pentru această țară și credința că voi avea de jucat un rol în redresarea ei, dovedea o îndeajuns de precoce solidificare matură a magmei aflate încă în plină ebulliție juvenilă. Ceea ce făcea „teribilă“ adolescența mea se trăda în amalgamul gândirii clare cu delirul. Fragmentele puține ale discursului încă destul de crud ce mi-au rămas din acele începuturi îndepărtate ale însemnărilor din *Jurnalul* meu poartă semnele unui delir de interpretare la care mă dedam împins de patimi incipiente, dar deja manifeste, în care politicul se conjuga cu religiosul, eroticul cu misticul. Aceste patimi aveau să mă mâne, mai degrabă decât le mânam eu, vizitiu neîndemânatic, asemenea cailor înaripați din mitul lui Platon, galopând, avântându-se în văzduh și azvârlindu-mă în abise.

Deliram, adolescent, chiar și atunci când mă proiectam într-o patrie fabuloasă,

→

→

străină de aceea a bunului meu părinte, decât aceea în care mă născusem. Renegând matricea, îmi croiam alta în imaginar. Când s-a deșteptat în mine pasiunea pentru Franța, când am început să mă închipui, să mă simt francez, mi-e greu să deslușesc prin perdelele dese, coborâte de atâția ani în urma mea. Acum când scriu – în limba Tatălui meu și a mea – aceste rânduri, pe malul francez al Mediteranei, când de mai bine de un sfert de veac trăiesc în această țară fără să o socotesc patria mea de elecțiune, privesc spre acele fantazări de la sfârșitul copilăriei și începuturile adolescenței mele pătimase cu o ironie îmblânzită de vârstă și cu umor, ca spre o năsarâmbă. În lipsa altor trăznăi ale tinereții, constatam cu seriozitate, în zilele „rebeliunii” legionare: „Evenimentele de ieri 22/I 1941 m-au găsit neutru, eu nu mă simțind cătuși de puțin membru al acestei națiuni și necrezând că așa avea dreptul să lucrez pentru una din cele 2 părți în cauză. Nu îi aprob pe legionari, disprețuind poate pe nedrept ambele părți: legionarii și armata”. Ce năzarire paranoiacă mă făcea să cred că așa putea „lucra” în vreun fel pentru vreo „parte” sau alta? Numai o năzdrăvănie a adolescenței mă putea face să gonesc în întâmpinarea unui destin închipuit cu o febrilitate care înghițea timpul încă netrăit, atunci când două zile mai târziu notam: „Simt din ce în ce mai mult apropierea chemării mele. Peste cât timp: 6 luni, 1 an, 2, 3, 10?” Aș fi devorat timpul ce se întindea la nesfârșit în fața mea, cu lăcomia tânărului prinț din poveste, care deșiră cu febrilitate mosorul vieții sale galopând în timp și nedându-și seama decât în clipele din urmă, cu ața vieții desfăcută aproape toată de pe mosor, că timpul a ajuns să-l devore.

E adevărat că, deodată cu năzbâțiile pasiunii și imaginației ce mă făceau să-mi grăbesc – în închipuire – destinul, ardeleanul robust din mine, fiu al unei Castalii formatoare, nu uita să adauge: „Între timp mă formez, îmi formez caracterul și viitorul”. Și studiam și citeam cu o poftă cumplită. Mă bucuram de câte o sărbătoare religioasă când, neținându-se cursuri în liceul nostru confesional, puteam „citi toată ziua după plac” numere ale revistei *Conferencia*, un *Cours de Philosophie*, vreun clasic francez sau un roman de Henri Bordeaux. Lecturi dintre cele mai diverse, căci lăcomia, pe măsura curiozității, era enormă, lecturi dintre care unele erau marcate de mediul în care descopeream autorii și cărțile lor, când nu erau alese chiar în urma îndemnului expres al părintelui Merckx, cum erau conferințele pariziene culese în revista recomandată de el în cadrul convorbirilor noastre serale, pe teme din cele mai variate, religioase, politice ori literare. *Mon Père* își începuse activitatea în România ca profesor de franceză într-un liceu de fete. Iar pereții camerei sale de lucru erau tapetați cu rafturile bibliotecii, bogată mai ales în opere ale scriitorilor francezi. De acolo îmi scoteam cărțile pe care le citeam cu un apetit de tânăr smeu intelectual *quaerens quem devoret*, acolo am descoperit și străbătut din doască în doască, incluzând îmbelșugatele note de subsol ale erudiției secolului al XIX-lea, voluminoasele tomuri ale clasicilor francezi adunați în impresionanta colecție *Les Grands Écrivains de la France*. Filosofia, istoria și, firește, teologia erau de asemenea destul de bine reprezentate în biblioteca aceasta. Arhiman-

dritul mă lăsa să scotolesc în voie, tot urcând și coborând scara de bibliotecă mobilă, să aleg și să iau orice carte, fără nicio opreliște. Spiritul de libertate sufla la acești augustinieni deloc încuiați, deloc habotnici, cătuși de puțin provinciali. Dacă nu profitam, din lipsă de poftă, de permisiunea excepțională de a fuma o țigară în recreația din curte (autorizație dată de abatele Merckx nouă, celor din cursul superior al liceului, scandaluoasă pe vremea aceea în ochii dascălilor noștri de la liceu), mă foloseam în schimb cu nesățioasă poftă de libertatea totală ce mi-o acorda bunul arhimantrit de a lua și citi orice carte din bibliotecă, fie că avea sau de cele mai multe ori n-avea pe atunci legiuitul *nihil obstat* al Bisericii. Cu barbișonul său cărunt, Adhémér Merckx aducea, ce e drept, cu Pasteur, amintea profesorii mai degrabă necredincioși ai Sorbonei ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, solizi pozitiviști ai unei Franțe pe cale de descreștinare. Fervoarea sa se afla însă la antipozii ironiei anticreștine a lui Anatole France, cu a cărui făcălie semăna de asemenea bărbuța sa. Dar dacă belgianul acesta, îmbrăcând rasa augustinienilor asumpționiști și trimis în Răsărit conform deciziei congregației sale și îndemnurilor fondatorului acesteia, Părintele d'Alzon, de a crea punți între Biserica Romei și cea a Bizanțului, își lăsase barbă, aceasta nu putea să fie nicicum asemenea stufoaselor păroșenii bazilitane, după cum nici spiritul său nu se putea întotdeauna potrivi duhului și deprinderilor Bisericii strămoșești a Răsăritului, prezente uneori chiar la mai bătrânii canonici greco-catolici din mica Romă. Se povestea, printre alte peripectivii hazlii prin care au trecut cei doi tineri preoți călugări asumpționiști – belgianul Merckx și francezul Évrard – că, sosind la Blaj în septembrie 1923, i-au scandalizat pe venerabilii canonici și, probabil, pe toți dreptcredincioșii blăjeni, când i-au zărit pe monahii aceștia bărboși, în rasă neagră, încinși cu cingătoarea de piele, încăleându-și firesc bicicletele pentru a goni prin târg după treburile lor duhovnicești. Popi pe bicicletă, afurisită treabă!

Pe încetul, blăjenii s-au obișnuit cu acești tineri călugări străini, cu obiceiurile lor, cu accentul lor franțuzesc aplicat graiului din Bucerdea Grănoasă sau Vînoasă, i-au îndrăgit, au ajuns să-i venereze. Erau doar atât de vrednici slujitori ai altarului, ai sufletelor, ai oamenilor, mici și mari, atât de plini de o neprefăcută, sfântă evlavie, încât departe de a-i vedea ca pe niște străini, agitatatori ai spiritului și deprinderilor, aciuți în pașnicul orașel de pe Târnave, îi adoptaseră cu toată fervoarea lor bine temperată de ardeleni rânduți, le urmaseră luminoasele îndemnuri și, mai ales, buna lor pildă. După ce puseseră temelie *Căsei Domnului*, belgianul și francezul nu rămăseseră singuri. Erau chemați să suscite alte chemări. Cu timpul, în jurul lor se alcătuiască un noviciat, un grup de tineri monahi, dintre care unii destinați preoției erau trimiși să-și perfecționeze studiile teologice în Belgia, la Roma sau la Institutul Catolic din Paris. Dimineață de dimineață, capela *Căsei Domnului* se umplea de credincioșii care se cuminecau înainte de a purcede la treburile lor zilnice, după ce ascultau cu luare aminte mica omilie întotdeauna plină de suc și de duh a Părintelui Merckx, duminecă de duminecă, din primăvară până în toamnă, credincioșii blăjeni porneau cu mic cu mare în pelerinaj la bisericuța închi-

nată „Fecioarei Săracilor”, ridicată de părinții asumpționiști într-o poiană din pădurea Cărbunari, nu departe de Blaj, iar cei ce simțeau într-înșii chemarea spre o viață mai dăruită Domnului, prin apostolatul în slujba săracilor, a bolnavilor, a copiilor, intrau în ordinul terțiarilor augustinieni, către care îi îndreptau aceiași vrednici monahi, sub diriguirea fermă și blândă a lui *Mon Père*.

„Vie Împărăția Ta”, chemarea din Rugăciunea Domnească, se află la sorgintea spiritualității asumpționiste. Aceste cuvinte sunt singurele care apar – sacră invocație emblematică – în tabloul Jubileului sacerdotal al Părintelui Merckx. Știm, din Epistola Sfântului Pavel către Romani, că împărăția lui Dumnezeu „e dreptate și pace și bucurie întru Spiritul Sfânt”. Dar tocmai dreptatea și pacea și bucuria erau tulburate, amenințate în acel an al întunecării, 1948. Ceea ce nu știam, nu puteam ști în zilele de la sfârșitul lunii octombrie, acolo în bezna celulei, era că acea *Casă a Domnului* către care se îndrepta sufletul meu, ca spre un îndepărtat refugiu luminând în noapte, era condamnată, că zidurile ei nu-i mai puteau adăposti pe părinții și frații care o zidiseră cu credința lor. Nu știam (chiar dacă aveam unele bănueli) că episcopii uniți fuseseră cu toții arestați și împreună cu ei un mare număr de canonici blăjeni, protopopi, profesori de teologie, preoți din toate eparhiile. Simțisem în beciul nostru, cu sensibilitatea pururea de veghe a deținutului, din ușile ce se deschideau tot mereu și se zăvorau cu zgomot după introducerea unor „prospături”, din atmosfera tot mai sufocantă prin înghesuirea trupurilor prin celule, din șoaptele și răcnete agitate ale caraliilor, că se făcuseră arestări masive, și-mi dădeam seama din unele semne, cum era câte o rugăciune jaculatorie ce țâșnea irepresibil, cu voce înaltă, din adâncul sufletului vreunui nou-venit – cum fusese acel zguduitor *De profundis*... din prima mea noapte – că cei aduși în toate zilele și mai ales în toate nopțile acelea erau fețe bisericesti sau credincioși catolici. Pe unii dintre ei urma să-i întâlnesc atunci când aveam să fim transferați cu toții la închisoarea militară spre a fi judecați. Atunci aveam să aflu despre dramaticele „preluări” ale bisericilor greco-catolice, despre închiderea catedralei metropolitane „Sfânta Treime” din Blaj, vechea ctitorie a episcopului martir Inochentie Micu Clain și a succesorilor săi. Cât despre *Casa* asumpționiștilor blăjeni, se vorbea despre desființarea ei și despre risipirea micului mănunchi de călugări ce-i slujeau acolo Domnului. Se năruia puntea peste care trecusem mai demult, *in hymnis et canticis*, din copilărie în adolescență. ■

Fragment din *Abisul luminat*

Gre Gordon Von G

Musique légère

Weshalb sollte sich Literatur nicht auch so machen lassen:
 Es war ein hinter Glyzinen verstecktes gelbes Haus
 die Glyzinen frisch wie deine Schenkel wenn du aus dem

Fluß steigst,
 deine blasse Haut rätselhafter als die Augen.
 Ich hätte einen Roman begonnen,
 mit fremden (uns fremden) Figuren
 doch stets würde ich dich wiedergefunden haben
 unter den Bildern wartend,
 gleich der zwischen Kräutern verborgenen Brennessel,
 und der alte Oberst a. D. wäre nach und nach kleiner
 geworden und belangloser.

*
 Wen liebte Dante:
 Beatrice.
 Und Petrarca?
 Laura.

Und der arme Edgar Poe,
 und der müde Charles Baudelaire,
 wie artig sie zu zweien hervortreten, sobald du sie rufst,
 wie das Bürgerpaar aus Kirschapfelholz,
 das feierlich grüßt zur vollen Stunde,
 wenn es aus dem rhythmischen Kästchen der alten Uhr hüpfte.
 Nur hundert Jahre,
 und du grinst aus den bebilderten Ausgaben.

*
 Ja, das ist unser Los:
 Ich begann mit Robinso Crusoe
 (doch erschien uns das zu wenig)
 und war nacheinander
 der berühmte Fregolini liebenswürdiger und vielfältiger als er
 und war Werther und Adolphe und sämtliche romantischen

Helden
 und Myschkin und einmal nur der Graf von Almaviva
 (es war ein absolut stroh dummes Weibsbild und das
 Kavalleristenkorsett zwängte mir die Lenden schrecklich ein).
 Und ich war geheimnisvoll wie der Herr mit der Tulpe
 und jung wie auf dem Porträt von Giorgione
 und auf wie viele Arten bin ich bisher gestorben!

*
 Ich brauche eine große Gewißheit
 (schnörkellos
 ohne die bagatellisierenden Bilder)
 eine große, eine echte Gewißheit
 für meine zweiundzwanzig Jahre
 die hustend ihre Skepsis rauchen
 mit Tränen in den Augen so als handele es sich
 um die ersten verbotenen Zigaretten

*
 Auch ein Quentchen Widersinn tut not
 für die Kinder die sonst alt zur Welt kämen
 für die Künstler die gleichfalls leben wollen
 für den Nachmittag an dem du, allein, nach einem Weg suchst
 (diese Krankheit die ebenso wie Keuchhusten seltener vorkommt
 bei Erwachsenen)

Die Postkarten auf die du peinlich genau das präzise Datum
 setzt
 dadurch etwas Unwichtiges mit etwas verbindend das es nicht
 gibt,

der Name des Steinplattenfabrikanten den niemand kennt
 wiewohl sie täglich auf seinen allen Gullys der Stadt
 eingepägten Namenszug treten
 und die prachtvolle Schweizergarde
 an die sich Roms Vorstadtrüpel nicht gewöhnt haben in
 fünfhundert Jahren.

Anamorphotisch

Anamorfotisch
Aduri le au citat in tre ape
 Die Wälder stiegen in die Fluten
 oder wuchsen ihnen die Meere über die Schultern
 – ich weiß es nicht –
 stiegen still hinab
 wie die blinden Raupen auf ihrem warmen Leib kriechen
 hinan zur Kühle der Blätter
 wie du dich verlierst in der traumversklavten Nacht

Die Fische schlüpfen weiter stumm
 zwischen den mondbeglänzten Weiden hindurch
 die Algen fuhren fort unter den verirrtten Bäumen zu wachen

Ohne Unterlaß lösten sich die Erinnerungen von uns
 wie ein fremdes Kleid gleitend
 ins endlose Vergessen der See

Wir warteten brav an die Reihe zu kommen
 wußten wie wir bald schwimmen würden
 (die Toten und die Lebenden beieinander)
 namenlos und immer fadenscheiniger
 Medusen

Zeremonie

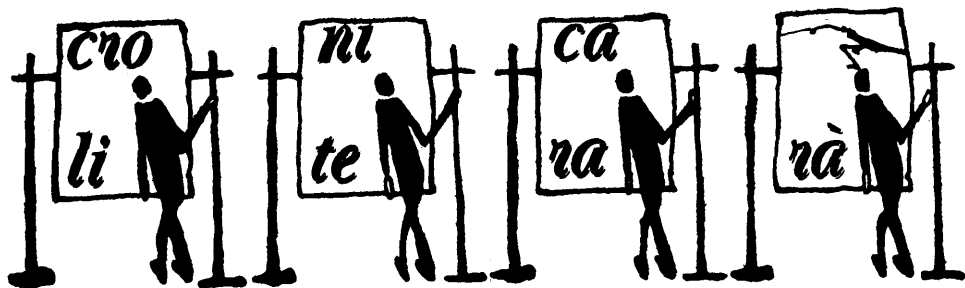
Wer ist es der mir zuruft:
 „Wende den Kopf
 aber laß deinen Blick nicht lospreschen irre
 bleib in der Rostspur auf dem weißen Teppich
 bis an ihr Ende (das jäh so nahe)
 wo du sehen wirst
 wie sie hart mit dem Schneehaufen kämpft
 – die Füchsin von Glut und Asche
 die Schwester Füchsin – die dir den Weg weist“

Wer ist es der mir zuraunt (so nah ist er):
 „Klapp zu die Augen und bewahr sie in dir;
 VERLIERST DU SIE, VERLIERST DU DICH SELBST“

Posti ai
 Kaum spüre ich sie an den Schläfen die unsichtbaren Finger
 die mir sanft den Kopf drehen
 zur Stelle hin wo mit dem Schnee ringt die Füchsin

Posti ai
 Bis zum Morgengrauen
 wenn ich von neuem einsam sein werde
 ins Leere starrend
 mit großen, weit aufgerissenen Augen.

Deutsch von ROLF-FRIEDER MARMONT

Raftul cu tineri scriitori

Ioana Leșcu

LA FILIALA clujeană a Uniunii Scriitorilor există un raft cu tineri scriitori. Se află acolo volumul *Literatură tânără 2007*, editat cu prilejul ediției clujene a Colocviului Tinerilor Scriitori. Dar se află, mai ales, volumele din Colecția *Biblioteca tânărului scriitor* (concursul anual de debut al filialei). Anul trecut au fost editate primele trei numere: Adrian Tudurachi, *Destinul precar al ideilor literare: Despre instabilitatea valorilor în poezia lui Mihail Dragomirescu*; Oana Pughineanu, *Plictiseală. Ratare. Proxie: Biobibliografie selectivă*. Laura Husti-Răduț, *Proze de după-amiază*. Mențiune specială, Grațian Cormoș, *Femei în regimul concentraționar românesc*.

În 2007, câștigătorii au fost: Magda Wächter, Iulia Micu și Andrei Simuț. O mențiune specială, Tatiana Dragomir. Iată-le, în simple fișe-semnal, cărțile:

Magda Wächter, A. E. Baconsky: Scriitorul și măștile (364 p.). Autoarea (n. 12 decembrie 1968, la Sibiu) este licențiată a Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” (1992) și a Facultății de Istorie și Filosofie a aceleiași universități (2000).

Doctor magna cum laudae al Universității București, cu o teză despre A. E. Baconsky. Cercetător științific la Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu” din Cluj-Napoca. A colaborat cu studii și articole la *Tribuna*, *Vatra* etc. Coautoare la *Dicționarul general al literaturii române*, 2004-2006 (vol. I-V), și la *Dicționarul cronologic al romanului tradus în România de la origini până în 1989*, 2005. Volumul de debut (însoțit de aprecieri superlative semnate de Eugen Simion, Dumitru Micu, Michaela Șchiopu, Nicolae Mecu) este o foarte serioasă, aproape pedantă, dar nicidecum seacă monografie. Statura omului și cea a scriitorului sunt reconstituite printr-o radiografie pe cât de sobră, pe atât de deschisă la interpretări inedite, gata să încorporeze portretului „tradițional” detalii rebele, uneori șocante, mereu expresive. Un scurt excurs biografic este urmat de secțiuni inteligente în operă, urmărind *Poezia măștilor conformiste*, *Revenirea la modernitate*, *Poezia măștilor revelatoare*, *Metamorfoza poemului istoric*, *Parantezele realismului*, *Poezia zorilor de zi, între imn și elegie*, *Risipirea – o poetică a limitei*, *Poetica antipoezului*, *Antiutopia comunistă*, *Falsul jurnal: o sinteză a măștilor* etc. Cititorul este purtat spre încheierea că, la A. E. B., „pecetea inconfundabilă rezidă în aceste măști revelatoare, plurimorfe și unorii contradictorii... Sub semnul măștilor

se află întreaga creație a poetului, ca expresie a unui climat politic dual, dar și ca ipostaziere a unei dualități constitutive”. La 40 de ani de la moarte, A. E. Baconsky a fost subiect privilegiat al unor remarcabile cărți de debut: cea semnată de Magda Wächter, dar și cea a Crinei Bud, câștigătoare a unui premiu al filialei clujene pe 2006.

Iulia Micu, Thomas Mann: Istoria unei partituri literare (150 p.). Autoarea (n. octombrie 1981, la Alba Iulia) este absolventă a Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” (2004).

Studii aprofundate în istoria imaginilor – istoria ideilor (2005), doctorand în literatură universală și comparată. A publicat în *Steaua*, *Tribuna*, *Contemporanul*, *Studii literare*, în *Caietele „Lucian Blaga”* și în *Caietele Echinox*. Ștefan Borbély, care semnează textul-escortă, vorbește despre „falanga cea mai tânără a școlii comparatiste clujene, pregătită de timpuriu să-și asume opțiuni editoriale dificile într-un climat exegetic suplu și interdisciplinar, care presupune, pe lângă abordarea profundă a unor teme culturale specializate, și excursuri interpretative complementare în domenii conexe literaturii”. Cartea Iuliei Micu reprezintă „o remarcabilă analiză a modului în care preocuparea pentru muzică estetizează thanatic frenezia culturală decadentă trăită de către postromantici în prima jumătate a veacului trecut și o foarte bună abordare a lui Thomas Mann din chiar perspectiva din care el și-ar fi dorit dintotdeauna să fie decriptat, și anume aceea a thanatologiei compoziționale, simfonice”. Principala ambiție a Iuliei Micu – aceea de a-l „izbăvi” pe Thomas Mann de bănuiala de angajare politică: „El este apoliticul, cel mult democratul. Opțiunea pentru Wagner și, apoi, pentru tendințele analizate de noua sociologie a muzicii nu sugerează altceva decât expresia unui rafinement muzical permanent decantat, un prim pas spre criza modernă a artistului, spre existențialism și chiar mai departe, spre deconstrucție și diseminare”. Însă, mai presus de toate acestea, lucrarea e „fondată pe o permanentă sărbătoare a lecturii”.

Andrei Simuț, Literatura traumei: Război, totalitarism și dilemele intelectualilor în anii '40 (158 p.). Autorul (n. 2 august 1981) este absolvent al Facultății de Litere a Universității „Babeș-Bolyai” (2004), al masteratului *Istoria ideilor-istoria imaginilor* (2005). Din 2005, preparator, apoi asistent la Facultatea de Litere din Oradea.

Doctorand UBB, secția Literatură comparată. A publicat eseuri și cronici literare în *Echinox*, *Tribuna*, *Steaua*, *Euphorion*, *Familia*, *Caietele*

Echinox, *Observator cultural* și *Cuvântul*. Membru, din 2007, al Asociației de Literatură Generală și Comparată din România. Prezent în volume colective: *Dicționar Echinox* (2005) și *Literatură tânără* (2007). Textul-escortă îl semnează Sanda Cordoș: „Prețuiesc la Andrei Simuț atitudinea comprehensivă, atenția pentru nuanță, subtilitatea analizei de text, claritatea expresivă a limbajului critic [...] Plecând de la literatură (de la scrierile și biografiile lui G. Orwell, S. Zweig, J. Green, E. Jünger, E. Ionescu, C. Milosz, V. Voiculescu, M. Sebastian și alții), autorul are forța să însuflețească un deceniu crucial (anii '40) din convulsiva istorie a secolului XX, să aducă la viață «o lume bastardă în care nu mai este loc pentru actul literar, dar totodată acesta rămâne o strategie unică de refugiu în fața terorii războiului». *Literatura traumei* devine astfel un eseu pasionant ce dovedește înzestrarea specială a acestui tânăr critic ce trăiește febril și exprimă epic ideile”. Iată și o secvență, lămuritoare, din argumentul autorului: „Scrierea oricărei cărți pornește dintr-o reacție naturală de uimire în fața unui subiect, roman, epocă. În cazul de față, plăcerea de a reciti *1984* se combină cu fascinația pentru cel mai tulburător deceniu al secolului XX (anii '40) și cu pasiunea pentru istorie. La toate acestea se mai adaugă un vechi și plăcut obicei de a citi jurnale intime și preferința pentru subiecte apocaliptice [...]. Titlul este mai degrabă metaforic și se referă strict la perspectiva scriitorilor și intelectualilor confrunțați în anii '40 cu dezastrul produs de război culturii și civilizației europene, cu natura inedită la acea vreme a fenomenului totalitar și cu perspectiva sfârșitului literaturii”.

Tatiana Dragomir, Fotografie, roman (220 p.). Autoarea (n. 1963) este prezentă de ani buni în presa literară cu povestiri și fragmente de roman. Romanul său de debut oarecum târziu vorbește despre un prozator format, cu mână sigură, stăpân pe instrumentele sale și în stare să creeze o lume

vie, convingătoare estetic. Ca-n *Dimineața pierdută* a Gabrielei Adameșteanu, de pildă, sau ca în *Îngereasa cu pălărie verde* a Adinei Keneres – alăturarea se susține, chiar fără modificarea proporțiilor –, știe să povestească și să „joace” vieți cu un har cuceritor. Excelent ochiul prozatoarei și uimitor slujit de cuvintele gata să se muleze pe cele mai infime detalii încărcate de sens existențial. Toate măruntele fețe cotidiene și cotinocturne ale personajelor sale – minore, gureșe, colorate, fără stare și fără direcție, îndurând viața, dar nerenunțând la ideea de a descoperi măcar o urmă a Vieții cu majusculă – sunt scrutate cu o privire pe cât de pedantă, cu vagi accente cinice, uneori, pe atât de capricioasă, așa zice, în stare să prindă esența lucrurilor, miezul lor omenesc, dar și să le nimicnicească, să le scoată la suprafață derizoriul, și el extrem omenesc. Vocile romanului, cele mai multe feminine, traduc psihologii diverse și complicate. Cititorul se lasă purtat într-o lume forfotind de limbaje și gesturi, toate pe cât de insignifiante, pe atât de memorabile, de „grele”, gata să facă și chiar făcând sens.

Concursul continuă!

Oișteanu despre Eliade și Culianu

STIVAL BOROBY

ÎN VOLUMUL compozit *Religie, politică și mit: Texte despre Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu* (Iași: Ed. Polirom, 2007), Andrei Oișteanu rememorează întreaga cronologie a relației sale cu cei doi autori menționați în subtitlu, de la primele întâlniri epistolare cu profesorul de istoria religiilor de la Chicago până la memoria postumă a lui Culianu. Caracterul compozit – dar nu și eclectic! – al volumului e dat de asamblarea unor texte care sosesc în grupaj din mai multe surse: unele sunt prefețe, altele conferințe sau intervenții publice susținute pe teme incitante (halucinogenele în opera și viața lui Eliade, legătura lui circumspectă cu contracultura anilor '60 și cu mișcarea hippy), în finalul volumului apar și considerații circumstanțiale legate de organizarea la București a Congresului de Istoria Religiilor (2006), o masă rotundă la GDS prilejuită de apariția cărții lui Matei Călinescu despre cei doi autori (despre care, în treacăt fie spus, vorbesc prea puțin participanții..., fiecare fiind luat de valul derapajelor politice pe care le deschide tema). Majoritatea paginilor din volum au ca laitmotiv dilema apartenenței lui Mircea Eliade la legionarism și circumspecția exasperată cu care Ioan Petru Culianu s-a apropiat de această realitate pe care ar fi dorit-o evitată, în primul rând din dorința de a-și menaja maestrul care nu prea părea dispus să îi ofere elucidările necesare, deși Culianu inițiasă un volum de *Convorbiri* dedicat biograficului și metodologiei, „îngropat” de către Eliade din rațiuni care fiecăruia dintre noi îi sunt acum evidente, dar care atunci rămâneau de neînțeles pentru un om tânăr lipsit de datele istorice concrete necesare și de memorie.

Cartea lui Oișteanu e foarte vie, în primul rând fiindcă ne aflăm în fața unui savant decomplexat, deloc scoțos sau aulic, a cărui implicare politică în cotidian – prin intermediul GDS-ului – e exemplară, și-n al doilea fiindcă relația sa cu Mircea Eliade și Ioan Petru Culianu a reprezentat o experiență de viață. Specializat în antropologie românească și folclor (cu un volum de debut, *Gândina de dincolo*, foarte bine primit în 1980, când a apărut, și citit de către toată lumea), Oișteanu i-a scris lui Eliade din interes profesional, trimițându-i cărți și primind de la el altele, pentru ca un studiu al său despre potop în reprezentările folclorice românești, foarte bine argumentat, să trezească interesul științific al lui Eliade, care-l recomandă pentru publicare. Cum se întâmplă aproape inevitabil, corespondența lui Oișteanu cu profesorul de la Chicago pune discret filtrată de către Securitate, care pune pe urmele cercetătorului bucureștean câteva „cărțițe” prietenești, parazitându-i și telefonul. În cele din urmă, calitatea umană impecabilă a preopinentei, apreciată de către Eliade și răsfântă pozitiv asupra câtorva români din exil cu care acesta colabora, le sugerează ofițerilor că el ar putea deveni un... bun agent de legătură și om de influență (!!!), dacă

ar fi implantat la Chicago sub aparențe decente, strict profesionale. După consultarea dosarului său de la CNSAS, redactat în parte de către un foarte harnic „tovarăș Andrei”, a cărui identitate reală ni se și dezvăluie, Oișteanu povestește spumos (în cap. *Încercare de racolare: „agent de influență” pe lângă Mircea Eliade*) întâlnirea avută cu „organele” epoleților ascunși și reacția acestora la refuzul său de a pleca la Chicago pentru a „lucra” cu Mircea Eliade. „Nu se pretează pentru munca informativă” – este concluzia tardivă a dosarului închis de securist, dar povestea lui Oișteanu confirmă indirect și o demitizare a instituției: securistul se prezintă oarecum nepregătit la întâlnire (nu același lucru mi s-a întâmplat mie atunci când am fost sechestrat...), nu știe detalii relevante și cedează ușor, dovadă că intelectualismul nu era latura lui forte; pe de altă parte, întrevederea confirmă soluția alternativă prostească pe care autoritățile o aveau în vedere pentru a-l aborda pieziș pe Eliade, scăpând din calcul calea abordării directe și a eventualei francheți, plauzibilă ca strategie dacă ținem cont de afirmația șocantă a lui Adrian Marino (susceptibilă de interpretări, totuși), potrivit căreia Eliade ar fi fost mai dispus să reia o colaborare cu România decât erau autoritățile române dispuse (și capabile) să o recunoască.

Oișteanu nu discută motivele, suntem și într-un domeniu ucronic, dar calculele discrete se pot decela: atacat din Israel și de către evreii de pe mapamond pentru asocierea cu Corneliu Zelea Codreanu, ceea ce zdruncină întrucâtva poziția științifică a foarte prudentului – în ce privește propria biografie – profesor de la Chicago, Eliade intuiește strategic că un armistițiu public cu România ar fi un bun exemplu de memorie iertată. Pe acest fond vine editarea câtorva dintre cărțile sale științifice în România (*Istoria credințelor și ideilor religioase* apare în '81, fiind vândută preponderent pe liste de privilegier), dar e evident că autoritățile române au pierdut, atunci, un moment favorabil, semnificativ însă doar pe linia prestigiului simbolic. Personal, nu cred că Eliade ar fi putut influența himera candidaturii lui Ceaușescu la Premiul Nobel *pentru pace*, pe simplul motiv că el se afla într-un segment biografic delicat, istoria „venind peste el” din trecut, așa cum apare în multe dintre prozele sale; pe de altă parte, privind retroactiv lucrurile, cu ochii unuia care a trăit vremurile respective, mă gândesc că scăparea prin sită a lui Eliade a avut drept rezultat și evitarea racordării sale la tracomania galopantă din epocă, ceea ce a fost un câștig indirect și ironic.

În privința lui Culianu, Andrei Oișteanu are merite istorice, fiind cel care l-a reintrodus în circuitul public românesc prin intermediul unui interviu – reprodus și în volum –, apărut după mici fricțiuni administrative în nr. 3/1985 al *Revistei de istorie și teorie literară*, care avea, chipurile, o circulație mai restrânsă. Din nou, ca martor al timpurilor respective, îmi amintesc că el a circulat „în samizdat”, reprodus la mașina de scris, fiindcă xeroxuri încă nu erau, legitimând o descendență spirituală spre optzecism, care multora le părea ca fiind de domeniul fanteziei. „Discipolatul” voluntar al lui Culianu, discutat foarte nuanțat de către Oișteanu cu prilejul câtorva intervenții publice, se împarte între suspiciunea crispată a lui Eliade (topită ulterior în bunăvoiență cir-

cumspectă, selectivă, mai ales în privința biografiei de care „elevul” începuse să se intereseze), declasarea tehnică a lui Sorin Alexandrescu și hagiografia derapată a lui Nicu Gavriluță: pe Oișteanu problema îl interesează cu predilecție ca tipologie intelectuală disociativă, întrezărind în relația *Culianu versus Eliade* nu numai o diferență strict umană, ci și una științifică, Eliade mergând preponderent înspre mari scheme universaliste integraliste, pe când preocupările lui Culianu sunt mai specializate pe subiecte punctuale.

Foarte subtilă e observația lui Oișteanu potrivit căreia, în discutarea temelor șamanice ale *Călătoriilor în lumea de dincolo*, Culianu *ignomă* ca referință bibliografică *Le Chamanisme...* a lui Eliade (p. 112): „cu siguranță că nu este vorba de o simplă lacună bibliografică, ci de o atitudine polemică. Autorul polemizează cu Eliade, fără să-l numească însă, nevrând probabil să facă «despărțirea» explicită”. Motivul, demonstrează cu acuratețe Oișteanu, este unul pur științific: Eliade acreditase o posibilă influență exercitată de către șamanismul indian asupra celui tungus și caucazian, pe când Culianu merge în direcție inversă. Multe disociații de acest fel sunt remarcabile în cartea lui Oișteanu: evoluăm, se pare, înspre o demitizare științifică, erudită, respectuoasă a lui Eliade, una dintre comparații putând fi chiar Culianu. Pe de altă parte, ceea ce nu se discută în carte e schimbarea de paradigmă culturală, Eliade fiind un *modern* prin excelență, bine contaminat de structuralismul universalist ateu, pe când Culianu aparține mai degrabă unei amprente culturale *post-moderne*.

Ne place, nu ne place (sper să nu agonizeze Alex Ștefănescu...), Culianu a fost un optzecist. Și Oișteanu este. L-am simțit solidar în gesturile sale *anti-Establishment*, în textul despre halucinogenele din opera lui Eliade sau în cel despre relația profesorului de la Chicago cu mișcarea hippy, unde, cum bine se știe, el preferă să rămână echidistant și profesoral, refuzând postura de guru. Aceste două eseuri scrise de către Oișteanu sunt de pionierat și pe ele se poate construi; personal însă, așa cum am sugerat de altfel și în *Proza fantastică a lui Mircea Eliade*, sunt de părere că Eliade a rămas, spiritual vorbind, adept al legionarismului până la sfârșitul vieții, numai că și-a *sublimat* apartenența în simboluri beletristice și formule științifice foarte sofisticat disimulate. Nu spun mai multe, fiindcă intrăm pe nisipuri mișcătoare...

De la istorie proprie la istorie

Andrei Marga

ÎN SCRIEREA istoriei din România s-a ajuns, ca și în alte țări, odată cu formarea statului național, la istorie proprie – adică la reconstituirea trecutului românilor în mijlocul lumii. De la Bălcescu, trecând prin Xenopol, apoi Iorga, Giurescu, la David Prodan, Ștefan Pascu, s-a exploatat această perspectivă, ce avea deja realizări impunătoare în Franța, Italia, Germania. Implicația formulei a fost însă relativă: tăcere în ceea ce privește istoria comunităților etnice care au trăit împreună cu românii în regiunea Carpaților și care au intrat în statul român. De aceea, în vreme ce în primii ani '90 încă se mai lansa manualele de *Istoria românilor* în locul *Istoriei României*, în contrapondere s-au intensificat preocupările de reconstituire a istoriei proprii de către alte comunități etnice. Printr-o bună cooperare cu cercetători și institute de la Cluj și Sibiu, sașii și șvabii au lămurit multe laturi ale milenarelor lor istorii din arcul Carpaților. Printr-o la fel de bună cooperare cu cercetători și institute din Cluj și București, evreii au reconstituit momente majore ale străvechii lor prezențe la Dunăre și Carpați. Alte comunități au făcut eforturi corespunzătoare. În orice caz, atâta vreme cât nu apare o sinteză deschisă spre istoria efectivă, cel care vrea să câștige o imagine asupra istoriei României are de lecturat și de integrat, dintr-o perspectivă cât mai obiectivă cu putință, istorii proprii.

Pe de altă parte, este mereu profitabil să citești nu doar ce scriu despre istoria proprie istoricii acesteia, ci și cum ne văd alții. În 1991-'92, fiind în stagiul de cercetare la Centrul „Woodrow Wilson” din Washington D.C., am avut curiozitatea să consult documentele Departamentului de Stat al SUA privind România primei părți a secolului al XX-lea. Mi-am dat seama atunci, din nou, de diferența dintre istoria proprie și istoria efectivă. Mai târziu am căutat să iau decizii practice în consecință: astfel s-au născut proiectul universității plurilingve la Cluj, ca reflex al structurii istorice multiculturale a Transilvaniei, proiectul reconstrucției culturii germane în arcul carpatic și proiectul reconstituirii istoriei evreiești și al reafirmării simbiozei culturale în această parte a Europei – proiecte pe care le-am concretizat instituțional în anii următori.

Aceste reflecții, ca și multe altele, mi le-a suscitât ediția revizuită și adăugită a volumului lui Carol Iancu, *Evreii din România (1866-1919): De la excludere la emancipare* (București: Hasefer, 2006, 480 p.), carte ce-și câștigă valoarea excepțională sub mai

multe aspecte: documentarea exhaustivă și calificarea competitivă a autorului; metodologia de interpretare a faptelor istorice; semnificarea sistematică; folosirea adevărului pentru a construi viitorul. Mă voi referi succint la aceste aspecte și voi încheia cu o observație asupra scrierii istoriei României.

După ce Franța (acordând cetățenilor drepturi civice și politice egale, indiferent de credința lor) – în 1791, Anglia în 1860, Italia în 1866, Austro-Ungaria în 1867, Imperiul German în 1870 au emancipat evreii, România a făcut acest pas în 1919, evident printre ultimele țări. Carol Iancu – cu o temeinică pregătire în cercetarea istorică, făcută la Ierusalim și în Franța – și-a propus să reconstituie și să explice întârziatul proces al emancipării evreilor din Moldova și Țara Românească, concentrându-se asupra perioadei 1866-1919. El face o incursiune cuprinzătoare în istoria anterioară, dar reconstituie, pe o bază documentară orientată spre epuizarea izvoarelor majore (folosind arhivele românești, evreiești, franceze și din alte locuri), datele eminate juridice ale emancipării evreilor (supuși până atunci interdicțiilor rezultate din dreptul roman și din canoane religioase și, desigur, din prejudecățile moștenite). Carol Iancu dă, într-un subiect tratat deja de intelectuali evrei de prim-plan (Léon Poliakov, Hannah Arendt, Bernard Lazare sunt citați dintre cei relativ recentii), dar în România prea puțin abordat (fapt remarcat pe drept în Cuvântul-înainte), nu doar principala monografie istorică, ci o monografie de referință, ce devine parte a așteptatei istorii a României epocii moderne.

Carol Iancu vine în fața faptelor istorice cu formația unui istoric bine articulat, ca urmare a cunoașterii nu doar a datelor istorice, ci și a conceptualizărilor consacrate societății moderne. El stăpânește teoriile explicative ale antisemitismului (teoria corelației dintre înflorirea capitalismului și proliferarea antisemitismului a lui Lazare; teoria „tentației spirituale” a lui Lovsky etc.) și le pune la probă pe terenul istoriei românești. Voința sa sesizabilă este să ajungă la realitatea istorică însăși, iar în acest scop procedează cu meticulozitate la a capta deopotrivă „atitudinea față de evrei a societății neevreiești” și „reacția evreilor”, pe fondul „interdependenței” istoriei naționale și a istoriei europene. Ceea ce, grație metodologiei fertile de cercetare, Carol Iancu a putut astfel aduce în dezbateră internațională asupra antisemitismului sunt pătrunderea în stratificarea socială lăuntrică a comunității evreilor și preluarea mai precisă a datelor stării de fapt.

În volumul *Evreii din România (1866-1919): De la excludere la emancipare*, Carol Iancu prezintă, inspirat de Burston, *a line of development*: de la Regulamentul organic

(1831-'32), care a proclamat apartenența la creștinism drept condiție a drepturilor civile și politice (p. 45), trecând prin Proclamația de la Islaz (1848), în care s-a vorbit de „drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință” (p. 51), prin legislația lui Alexandru Ioan Cuza, care a asigurat drepturi civile pentru evreii indigeni (p. 59), prin Constituția din 1866, care a reactivat optica discriminatorie a Regulamentului organic (p. 69), prin Tratatul de la Berlin (1878), care interzice discriminările civile și politice pe motive religioase (p. 169), la Tratatul de pace de la București (1918), care proclamă egalitatea confesiunilor religioase din România. Acum, „pentru prima dată, sunt prezentate mijloacele de aplicare a egalității civice și politice: sistemul de naturalizare în bloc ia locul naturalizării individuale; naturalizările de drept înlocuiesc naturalizările speciale; în sfârșit, instituția judiciară care judecă în ultimă instanță naturalizarea nu mai are de acum decât un simplu rol de înregistrare” (p. 287). Această evoluție este documentată concludent și urmărită cu precizie. Concluzia este demnă de atenție: „meritul soluției echitabile a emancipării evreilor din România dată în cadrul *Tratatului de pace de la Paris* (1919) revine, în primul rând, diplomației franceze” (p. 290).

Pe traseul reconstituirii acestei linii de dezvoltare, Carol Iancu pune întrebările grave: cum se explică opoziția durabilă la emanciparea evreilor? De unde provine antisemitismul ce alimenta această opoziție? Teza sa este că „dacă înainte de 1878, lipsa asimilării pare a fi ceea ce justifica ostilitatea față de evrei, după această dată, ceea ce explică gravele măsuri legislative luate împotriva lor este mai curând teama că se vor asimila” (p. 293). Și în România, evreii au fost pionierii economiei capitaliste, dar au fost discriminați de îndată ce indigenii au putut face opoziția. Astfel s-a ajuns, în 1866-1919, la împiedicarea emancipării prin acțiunea autorităților și a organizațiilor extreme, susținute de presa timpului (p. 293). Ca efect, antisemitismul a devenit „instituție de stat”, fiind „politica dificilă”, consacrată de legislație (p. 21 și urm.). O țară care îi primise pe evreii alungați din Spania și în care se refugiaseră mulți imigranți, de-a lungul secolelor, a rămas captivă, în legislație, clișeului „națiunii străine” dinăuntrul României (p. 19).

Carol Iancu identifică mai mulți factori care explică antisemitismul ce a luat formă în Constituția din 1866 și în prelungirile acestuia: „tensiunea religioasă” față de cei care urbanizaseră în mare parte Moldova și Țara Românească (p. 130), preluarea emancipării în luptele politice curente (p. 134), atitudinea xenofobă a unor catego-

→

Cartea de la Bologna

Carla Teușan

„**R**EALISM FABULOS“ – Riată o posibilă definiție a celui mai recent volum de proză al Mariane Bojan, intitulat *Povestiri bologheze* (Cluj: Limes, 2007). Cele 22 de povestiri pe care le cuprinde se înscriu coerent în linia imaginării literare, dar și plastice, prin care autoarea s-a consacrat. O lume deopotrivă accesibilă, eternă, dar și particulară, în detaliile sale, ni se deschide prin lectura acestei cărți. Lirismul implicit, bine temperat prin ironia și autoironia inteligentă, precum și o capacitate aparte de a naște/consemna epic întâmplări mici cu semnificații mari sunt elemente definitorii ale stilului autoarei. Când și când, în pasta realistă a narațiunii, irumpe fabulosul. Acesta din urmă se bazează pe interpretări subiective ale datelor realului, devenind, astfel, „realitate“ paralelă a ființei narative. Conștiința epică (dar și cea a lectorului) se lasă „participată“ astfel la un alt joc al lumii, pe care-l acceptă aproape necondiționat, în calitatea lui de propunere/de ipoteză de real. Este, de pildă, cazul povestirii *Spaima*, unde un pui de liliac, intrat noaptea în camera naratoarei, îi provoacă revelația „frumuseții diavolului“ și a fragilității lui. Prilej, de asemenea, pentru o mică parabolă a libertății.

Toposul privilegiat în care se petrec întâmplările din cartea Mariane Bojan este Bologna – un sat din nord, sub ale cărui aparențe banale se ascund sensuri eterne. Sensuri subiective, în primul rând, sensuri ale interpretării. Nu vetustul peisaj cu „niște țărani“ este în centrul imaginării epic, ci anacronica temă a satului etern. O temă mitologică, antropologică, al cărei tratament epic indică, la Mariana Bojan, o formulă neomodernistă.

Povestirile bologheze au certe inflexiuni autobiografice. Ceea ce nu impietează cu nimic asupra autonomiei estetice/stilistice a măștii auctoriale. Naratoarea/naratorul (o ambiguitate păstrată pe parcursul cărții dintr-o foarte corectă intuiție epică) nu recurge la formula jurnalieră de discurs. Dimpotrivă, uneori se pierde cu totul în culisele relatării, ce capătă, astfel, obiectivitate exem-

plară. Opțiunea e firească și legitimă, câtă vreme miza epică principală o constituie aici nu doar valorile particulare ale subiectivității, ci și valorile particulare ale lumii cu care subiectul intră în relație. Din această conjuncție a formelor particularului rezultă, deloc paradoxal, tocmai valoarea de generalitate, de arhetipal pe care o degajă povestirile Mariane Bojan. De pildă, visul din povestirea *Coșmarul* verifică o schemă psihanalitică a carnagiului și a morții, dar se înscrie, deopotrivă, într-o serie a imaginării culturale cu precursori iluștri în Bosch și Bruegel (formația plastică a scriitoarei își arată aici semnele de netăgăduit). Lui, „filmului“ oniric, i se suprapune coșmarul „micului infern“ cotidian, obiectiv, care traduce în durerosul derizoriu frescele grandioase și colorate ale visului.

Ironia, spuneam, stă la pândă mereu în prozele Mariane Bojan. Șarjată uneori, ironia deconstruiește fantasmalele umanului, inclusiv fantasma „artisticității“. În *Happening*, de exemplu, un act scenic cu pretenții postmoderne se desfășoară ridicol în fața unei asistențe provinciale contrariate. Recuzita „trădează“ spectacolul (o actriță rămâne prizonieră într-un balon cu intrarea blocată și intră în panică), iar scena degenerază într-o isterie colectivă amintind de *Contrapagină* ironică a lui Eminescu. Caragialescul episodului este evident, lumea din *Happening* pare a se afla într-o eternă petrecere burlescă, terminată (cum altfel!) la crâșmă. *Happening* devine o fabulă despre noncontiguitățile realului și despre sensurile ratate – teză care trimite fie înspre suprarealitate, fie înspre hiperrealism. Oricum, în *Povestiri bologheze*, realul reprezintă mereu doar o trambulină către spații ale sensului care îl transcend, către „meta“. Realul este interpretarea sa, aparținând fie vocii auctoriale, fie, cel mai adesea, cititorului, care e „silit“, discret și implacabil totuși, la hermeneutică.

Să exemplificăm: povestirea *Femeia în verde* este simptomatică pentru primul caz, acela în care interpretarea auctorială e inserată în discursul narativ. În *Femeia în verde*, confruntată cu moartea soțului, protagonista se trezește năpădită de ură. O ură față de viața petrecută împreună („singurătate

în doi“, cum o definește „supraviețuitoarea“), de însingurarea și izolarea la care se văzuse întotdeauna condamnată. Într-o tranșă abulică, femeia îmbracă o rochie verde, pe care defunctul o detestase, pleacă să-și caute sora, rătăcește prin oraș fără să-i găsească locuința și moare pe o bancă, imaginându-și, în ultimele clipe, că e somată de soț să-l urmeze. Cu cruzime, păpușarul auctorial divulgă două viziuni contradictorii asupra mariajului celor doi: pe de o parte nefericirea femeii, al cărei adevăr intim rămâne o „necunoscută tragică“, iar pe de altă imaginea unui cuplu aproape perfect, dată de scurta lamentație a surorii îndoliate: „Știam că n-o să-i supraviețuiască, tare s-au mai iubit“.

În ceea ce privește mecanismele implicite ale comentariului auctorial, acelea care obligă lectorul la propriile interpretări, ele se văd în construcțiile realismului fabulos din *Pagasinul*. Animal straniu, pagasinul e descris exclusiv prin atitudinile sale în raport cu omul. Din această „fișă caracterială“ reiese o ființă între câine și inorog, cu toate semnificațiile simbolice ale celor două animale totemice. Imaginația lectorului, captivă în spațiul epic, e stimulată, fără greș, a stabili semnificațiile individuale și subiective pe care fapta pagasinului le-ar putea avea. Pagasinul este deci o potențialitate absolută, o prezență ca *posibilitate înfinită*, un *sens* elastic, mobil, adaptabil.

Cartea Mariane Bojan, pe a cărei copertă se poate admira o operă plastică a autoarei (din seria *Phantasticon*-ului imaginar, devenit deja un *brand* cunoscut al viziunilor sale picturale), constituie o lectură intimă, încărcată afectiv. Un univers la care ești tentat mereu să revii, ca la un paradis pierdut, dar oricând regăsibil. ■

→ rii ce trăiau teama de concurență (p. 138). Acest antisemitism a fost – argumentează Carol Iancu – „un fenomen propagat de sus în jos de către Guvern“ și a căpătat „aspect popular“, uneori violent, rezultat al unui patrimoniu spiritual antievreiesc de lungă durată, căruia i s-a adăugat, pe de o parte, frustrarea unor pături de meseriași și negustori români și, pe de altă parte, poziția unei anumite pături de evrei ca agenții cei mai vizibili ai exploatării țăranilor (p. 21). Cartea *Evreii din România (1866-1919): De la excludere la emancipare* oferă un tablou complex al edificiului economic și social al politicii antisemite a epocii din cele două principate.

Pe baza unui astfel de tablou, istoricul Carol Iancu a luat distanță față de distincții maniheiste între „buni“ și „răi“ și de ontologizări hazardate. El captează cauzele antisemitismului în jocul complicat al factorilor economici, sociali, culturali, al interacțiunii grupurilor, controlate de forțele politice. Carol Iancu încheie cu observația că „în România, în condițiile de neemancipare politică și de lipsă de multe drepturi civile, antisemitismul a purtat în sine propriul său leac, deoarece el n-a făcut decât să fortifice conștiința unicității evreiești“ (p. 293-294). Aceasta a făcut ca din principatele dunărene să se ridice una din ramurile sioniste majore și una din marile emigrări spre Eretz Israel în secolul XX.

Închei cu o observație asupra scrierii istoriei României. Deocamdată avem încercări de sinteză istorică și, paralel, istorii – mai ales ale evreilor și germanilor din spațiul carpato-danubian. A venit deja de mult timpul de a integra aceste sinteze și istorii. Carol Iancu a dat, cu *Evreii din România (1866-1919): De la excludere la emancipare*, o carte care – trebuie subliniat – interesează în cel mai înalt grad nu doar istoria comunității evreilor, ci istoria României în întregimea ei. ■

Identitate, identități...

Gelu Ionescu

LA NOI, cel puțin pînă la acum, impunerea unui nume în critica, exegeza literară se face – sau se făcea – printr-o prezență cît mai frecventă și mai frapantă în acea diviziune a criticii numită „de întîmpinare“ sau, rareori, prin eseu. Au comentat și alții această caracteristică din tradiția noastră. Impunerea prin teorie sau istorie literară e rarismă, iar cele mai cunoscute nume în critică sînt, de obicei, ale unor cadre universitare – sau, altfel spus, foarte mulți universitari s-au impus prin critică de întîmpinare, prin jurnalistică literară de bună calitate. Ierarhia și autoritatea așa se obțin, cel puțin pînă azi. E de asemeni cunoscut că în alte culturi, mai vechi și mult mai notorii, nu aceasta mai e calea spre recunoaștere, impunere, celebritate; pentru că un nume se poate impune și numai prin operele sale de teorie literară, sau numai de istorie literară – deci, nu cronică face legea, scurtele prezentări din mari cotidiane sînt destinate mai ales cititorilor obișnuiți, cititorilor potențiali. Cu siguranță, excepții nu sînt puține, iar marile reviste comandă pentru succese sau autori consacrați articole unor personalități care nu s-au impus prin cronică de întîmpinare.

Se întîmplă și la noi, nu în multe cazuri, ca teoreticieni cunoscuți în străinătate mai mult decît în țară, unde nu sînt considerați „autorități“, să aibă parte de... tăcere. „Întîmpinarea“ îi evită, fie pentru că există o nedezmințită și tradițională „alergie“ pentru teoretic, fie pentru că nu sînt interese la mijloc, fie pentru că e incapabilă să judece calitatea, valoarea unei astfel de cărți, a unei originalități teoretice, deși ar fi de presupus că orice tip de demers în interpretare ar trebui să intereseze pe cel care se consideră a face parte din domeniul atît de larg (din ce mai larg) al criticii. Notorii sînt cazurile lui Tudor Vianu, cărui nu altul decît Lovinescu îi reproșă că a părăsit actualitatea. Sau al lui Adrian Marino, autor publicat mult în străinătate – în țară, de cele mai multe ori, expediat cel mult în câteva rînduri de circumstanță.

La fel se întîmplă cu textele pe care le scrie, le publică sau le comunică la importante congrese internaționale Monica Spiridon, cunoscută aproape numai în mediul universitar. Făcînd parte din importante „comitete și comisii“ internaționale în domeniul literaturii comparate și al teoriei literare, cărțile sale, nu puține, apărute și în țară au fost slab semnalate – nu pentru că ar fi neinteresante, ci pentru că ele sînt scrise într-un limbaj sec, teoretic, foarte clar, dar deloc pe placul „metaforiștilor“ sau „stilștilor“ recomandabili și salutați chiar și în critica literară. (O precizare: a fi „membru în numeroase comitete și comisii“, a fi „președinte...“ etc. trimite direct la Trahanache, deci la stupiditate, fanfaronadă, chiar tîmpenie. Prejudecata și bășcălia contează mai mult decît o importanță internațională reală,

„nombrișmul“ național nu piere, ci dimpotrivă, prosperă. Concluzia bancului cu țaranul cărui i se adresează un automobilist străin, încercînd să afle cîte ceva despre drumul pe care înaintează, folosind cîteva limbi străine, urmată de uimirea fiului – legitimă – se izbește de rezistența de beton a ignoranței: „Ei și, la ce i-au folosit?!“ Cam așa este, cam așa a fost. Nu sînt deloc puțini cei care, în domenii extrem de variate, izbindu-se de zidul ignoranței sau geloziei etc., preferă să părăsească România, pentru totdeauna sau pentru mai mult sau mai puțin timp, ducîndu-se în țări unde prestația profesională le este prețuită cum trebuie. Nu e acesta cazul autoarei noastre...)

Monica Spiridon adună în recenta sa carte intitulată „Cum poți să fii român?“ *Variațiuni pe teme identitare* (Craiova: Scrisul Românesc, 2006), pornind de la o celebră interogație care a făcut înconjurul lumii, o seamă de comunicări la congrese și colocvii internaționale, cîteva articole apărute și în țară, avînd ca țintă – cum arată și numele – clarificarea termenului de identitate, conceptele și delimitările aferente, critica modului aleatoriu, aproximativ în care problema identității (naționale) preocupă mult în ultimii ani, mai cu seamă în preajma aderării României la Uniunea Europeană. După 50 de ani de comunism, discuțiile despre identitatea noastră și repunerea ei în chestiune era normal să revină în prim-plan, să preocupe pe mulți și importanți intelectuali. Ce se putea reține din acei imbecilizanți ani erau imbecilitățile exprimate în clișee, cum ar fi, de pildă, fraza lui Ion Dodu Bălan, pronunțată la nu știu care ocazie festivă, cum că „românii sînt un popor mic, dar harnic și demn“... (țintă lovită în plin!!!)

Dacă interogațiile din ultimii ani au fost și sînt interesante, unele originale sau incitante, marea majoritate punînd între paranteze încercările cel puțin discutabile ale unor intelectuali din epoca interbelică, formularea și precizarea lor au fost lipsite de concepte clare, delimitări teoretice formulate și în multe discuțiile internaționale – care s-au înmulțit în anii globalizării. Cu alte cuvinte, împrăștierea discuțiilor și polemicii lor din țară cu o sumă de precizări și analize și o terminologie care ar restrînge limitele amatorismului, chiar ale celui inspirat. Așa de pildă dubla subordonare chiar a conceptului de identitate – una ideologică, cealaltă simbolică –, spațiile reale sau imaginare în care sînt formulate idei despre „specific“ sau identitate, frontierele delimitării așa cum pot fi ele înțelese de „băștinași“ sau de exilați, bilanțul și punerea în discuție a faimoasei caracterizări a Bucureștiului ca fiind „micul Paris“, felul cum ea e înțeleasă de diverse comunități sociale în epocă, modul diferit, dar simptomatic al înțelegerii descendenței bizantine a statului român etc. Să mai adăugăm cîteva constante de preocupare prezente în această carte – și anume: interpretarea simbolică a termenului *Europa*, un construct eminentemente intelectual, cartografia prezenței lui, delimitări identitare și de frontieră

ale noțiunii, comunitățile și divergențele între confini, felul cum sînt înțelese și caracterizate diverse spații și frontiere; înțelesurile diferite, unori contradictorii, a ceea ce noi numim „balcanism“, concluzii extrem de interesante ale opozițiilor binare: centru-periferie, Est-Vest, interior-exterior, național-extranațional, european-neeuropean etc. De asemeni, aflăm și o analiză atentă a capcanelor ce se ascund în termenul de „multiculturalism“, o analiză a ceea ce reprezintă Banatul ca loc de conviețuire a cîtorva identități etc. Sumarul studiilor, comunicărilor și eseurilor Monicăi Spiridon antologate sub titlul sus-menționat arată unitatea unei concepții și preocupări, chiar dacă titlurile sau problemele par a fi divergente sau adunate strict conjunctural. Spirit de sinteză, cu o bibliografie demnă de cei mai reputeți specialiști, pe care îi citează (obicei nu prea frecvent în lumea românească), Monica Spiridon e un nume prea rar întîlnit în presa culturală din țară.

Pentru mine a fost o lectură deosebit de interesantă – n-am a face obiecții sau analize teoretice, din simplul motiv că nu e specialitatea mea; lectura acestei cărți mi-a folosit mult în înțelegerea unor fenomene culturale preocupînd intens prezentul. Aș face observația că, trecînd cu aplomb și vie înțelegere prin multe mode teoretice, cu siguranță ele îmbogățind gîndirea și interpretarea critică din ultimele decenii, Monica Spiridon știe să se despartă de „dogmatismul“ lor: de n-ar fi să menționăm decît ofensiva textualistă din Franța anilor '70 sau intermitenta strălucire – acum mai obosită – a haloului postmodernist. Însemnarea de față este deci mai mult un gest de semnalare și de avertizare a unui public, nu prea numeros, interesat de identitate și problemele ei. Iar din ceea ce Monica Spiridon a publicat în ultimul deceniu, unele din observațiile sale, interpretările unora din operele lui Eminescu, Preda și Sadoveanu mi se par inevitabile, oricît de „compromis“ sau „demodat“ ar fi termenul acesta pentru noua critică „de întîmpinare“...

Închei cu o nedumerire: mi se pare inadmisibil, de-a dreptul scandalos modul de editare și tipărire a acestui volum – la Editura Scrisul Românesc din Craiova. ■

Fosforescența clipei

Julian Kolda

POET AL notației concise, și totuși învăluitoare, parcimonios cu aparițiile editoriale, Dumitru Chioaru ne oferă, în *Clipe fosforescente* (Editura Limes, 2007), o antologie cuprinzătoare, ce îi recapitulează principalele trepte ale devenirii poetice, de la *Seară adolescentină* la *Viața și opiniile profesorului Mouse*, trecând prin *Biblioteca genetică*, *Noaptea din zi* și *Scene din orașul-vitraliu*. Antologia e dotată și cu o *Addenda*, *Poesia (1)* și *Poesia (2)*, în care autorul își explicitează, nu fără o umbră de didacticism, propria poetică. O încadrare justă a lui Dumitru Chioaru într-o anume tipologie lirică execută Al. Cistelean, în prefața cărții:

Școlar al melancoliei (dar al melancoliei strict de cabinet), Dumitru Chioaru e din specia „blândă” a echinoxistilor [...]. Temperamentul lui e inhibat și retractil și traduce reflex realul în reverberații lăuntrice caligrafiate apoi migălos, aproape pedant, și, pe deasupra, cu notațiile hieratizate în rituri de stampă, deopotrivă reflexive și anamnetice. Și notațiile și evocările, cel mai adesea suprapuse, de nu de-a binelea contopite, se deplasează pe registrul unei grafii de reverie și sfârșesc într-o ambianță de nostalgie iluminată sau măcar vag pozitivă. Melancolia lui e o devoțiune depusă cu sobrietate înfiorată și expusă din iluminări delicate, din fulgurații diafane. Pe gramatica diafanului și a inefabilului, pe sintaxa aurei mai degrabă decât a directității se bizuie poezia lui Chioaru: pură ecuație de ecou interiorizat, simplă transmisie de rezonanțe murmurate în marginea cotidianului și a biografiei. Melancolia lui Chioaru nu e una de peripeții, de experiență, de epuizare concluzivă a entuziasmelor; ea e una substanțială, structurală, de pornire – origine și cauză (și eficientă și finală) a poemului.

Una dintre obsesiile poeziei lui Dumitru Chioaru e timpul, cu reflexele și aromele lui livești, cu filigranul memoriei ce îi diminuează ponderea, cu gesticulația eului temperată de revelațiile așteptării și de aporiile unei amintiri dezafectate. Aproape că nu există poem din acest volum care să nu conțină o referire, cât de vagă, la timp, cu toate avatarurile sale. Clipă, anotimp, trup, carte, mormânt, memorie, umbră, burg etc. – toate aceste toposuri ale liricii lui Dumitru Chioaru refac traseul unui poet pentru care evanescența clipelor formulează arhitectura grațioasă a unui univers alcătuit din șoaptă, miraj al amintirii și frântură de ima-

gine esențializată. *Poemul memoriei*, de exemplu, reduce chipul poetului la statutul unei măști în care trecutul și prezentul sunt ca fața și reversul unei medalii: „Prietene,/ în memoria limpede avem/ puțină veșnicie./ Împotrivește-te unui copil să se joace:/ prin porumb am pierdut odată un inel/ și-am ieșit pe marginea drumului/ rugându-l să mi-l înapoieze – de fapt/ nu era nimeni acolo./ Ai văzut liliacul zburând/ seara: câtă frică-mi era când deodată/ îl auzeam – fâlfâit cunoscut –/ Nu pot, prietene, să spun mai departe/ memoria se tulbură; frânturile/ numai rămân. Dacă vii ai să vezi/ la țară lângă lan boabe împrăștiate de grâu/ un spor părăsit de lumină. Cuvintele/ nu pot să participe. Amintește-ți/ un drum de iarnă pe care mergeam amândoi/ tăcuți până când am strigat:/ ce-am strigat, prietene? – fulgii/ se topeau în gură. Dacă strigam/ ar fi auzit pădurea liniștită/ poate prea liniștită/ poate prea liniștită:/ hotarele pe care ningea/ nu puteau să răspundă iar tu/ simțeau aceeași apăsare ca mine”. Revelatoare pentru lirismul lui Dumitru Chioaru mi se par nu atât figurile prezenței și ale concretitudinii lumii, cât, mai curând, sugestiile absenței, recurențele misteriozității lumii, epifaniile insurmontabile ale tăcerii și ale golurilor, deficitul de materie, mai pe scurt. Toate acestea, în ciuda unei aparente aglomerări de obiecte, suprafețe, linii ale universului vizibil. Chiar apelul, frecvent, la simbolurile livești nu presupune nimic altceva decât o eufemizare a realului, după cum „discursul monocord” (Andrei Bodiș) al poetului nu are drept sursă o epuizare a substanței poetice, a resurselor expresive, ci, mai curând, prezența recurentă a acelorași toposuri și obsesii ce sunt cristalizate într-o formă particulară de lirism confesiv. *Umbre în jurul umbrei mele* e un astfel de poem în care reflexele realului sunt filtrate de filigranul emoției livești, iar detaliile cărnii și ale lucrurilor se estompează până la o simbolică dispariție în vitraliile amintirii: „Amurg în bibliotecă –/ privirea s-a scurs în adânc: lumânare/ lent mișcându-și lenea/ de pisici a secundelor/ arcuiește labirintul de hârtie/ poate că-n urmă am lăsat din mine un mort/ poate a crescut iarbă peste el/ ca o duminică din copilărie și poate/ eu nu-i mai sunt decât umbra ținută/ pe-acești pereți de iarnă maculată de cărți:/ umbre în jurul umbrei mele – bocet matern/ mă învață/ cum se poate trăi într-un poem/ cum se poate muri și învia într-un poem”.

Nu puține din versurile lui Dumitru Chioaru stau sub semnul spectacularului și

al unei teatralități grave, prin care viețuirea se transformă în semn și convenție estetizantă, în simulacru al afectelor schematizate de prezența rolului, a măștii, a unei scenografii dominate de resorturile artificialului și arbitrarului: „Scena s-a luminat și deodată/ spectatorii și-au intrat în roluri/ îndrăgostiții se sinuciseră/ bătrânul rege – cel ce văzuse *la vie en rose*/ singur/ ochii și-a scos/ cântăreața cheală s-a spânzurat de cortina/ de sânge/ în cădere –/ «când am vrut să mi-l prezinte pe zeus/ tata mi l-a arătat/ ca tatăl său și tatăl tatălui său/ pe homer» striga orb și el/ cel din urmă poet/ din flăcările operelor sale –/ îmbătrânind/ murind/ înviind/ un copil bătea cu pumnii în ușa regizorului:/ deschide deschide deschide”. Livrescul se manifestă, în poemele lui Dumitru Chioaru, în multiple reprezentări și avatururi, de la aluziile culturale la sugestiile unor toposuri sau reprezentările unui spațiu prin excelență cultural, cum este burgul transilvan în care viețuiește făptura reală a autorului. Un astfel de avatar al livrescului e reprezentat de referirile la trupul delicat, alcătuit din transparențe esențiale și din irizări ideale al poemului, cu făptură diafană și fragilă precum lumina („Nume cu o ființă înafară/ poem adus pe lume-n albe foi/ ca într-un scutec/ la început/ pe când –/ dintr-o ființă eram cu mestecănul/ dintr-o limbă cu focul ce mănâncă mestecănul/ în auz își răsuca spirala/ un vaier/ din lemnul descârnat de lemn: «ceea ce vezi și ceea ce auzi/ e numele înainte de a se despărți/ de trup/ strigă după altul» – și vai/ un nume eram scrijelit de altul/ pe lemnul alb înverzit/ puteam să-l scriu pe coajă ascultându-l/ cum urcă luminoase-n țevi de orgă/ până la frunze – coroană/ verde pentru verticalul/ poem adus pe lume-n albe foi/ și ieri/ l-a mai scris cineva –/ dintr-o ființă eram cu mestecănul/ dintr-o limbă cu focul ce mănâncă mestecănul”).

Conștient de fragilitatea propriei condiții, blagian pe alocuri (ca într-un *Autoportret* sugestiv prin revelațiile trupului și ale cuvântului), Dumitru Chioaru e un poet al melancoliilor difuze filtrate prin vitraliile amintirii, asumându-și gravitatea și teatralitatea austeră ca pe tot atâtea măști ale unui eu liric neliniștit, pândit deopotrivă de fervorile interogațiilor acute asupra propriului destin, dar și de ritualul expunerii unei simbolici neoexpressioniste. E vorba însă de un neoexpressionism „îmblânzit”, ca să-l parafrazez pe Virgil Nemoianu, unul ritualizat, teatralizat, pândit de calofilie și de livresc, de retrășări subite și fervori delicate.

Cărți primite la redacție

• Ion Brad,
Aicea, printre ardeleni, Cluj:
Casa Cărții de Știință, 2007

• Ruxandra
Cesereanu și Călin
Stegorean, *Veneția
cu poduri de cuvinte/Venezia con
ponti di parole*,
București: Institutul
Cultural Român,
2007

• Nicolae Tzone,
*Capodopera maxi-
ma, o carte dese-
nată de Mihaela
Șchiopu*, București:
Vinea, 2007

Revista Revistelor

• *Cultura* îmi pare a fi, la ora actuală, unul din cele mai viioaie săptămânale culturale din țară. Număr de număr, e ceva interesant de citit în această revistă. Sotesc că nu e puțin lucru. În numărul 41, de exemplu, prezentarea pe care Alex. Cistelean o face celei mai recente lucrări a lui Giorgio Agamben, *Il regno e la gloria*. Tot aici e tipărit în avangardă un fragment din volumul lui Agamben, *Starea de excepție*, care urmează să apară la Editura Idea.

• În numărul din septembrie al *Convorbirilor literare* am remarcat prezentarea, din care se citează amplu, a monografiei *Georges Enesco* a lui Alain Cophignon, publicată în 2006 la editura pariziană Fayard. Asemeni recenzentului, Dan Burcea, sperăm ca lucrarea să apară și în românește, întrucât „prin monografia sa [...], Alain Cophignon nu se adresează numai iubitorilor de muzică din Occident [...], ci și nouă înșine, ajutându-ne să-l înțelegem mai bine pe marele compozitor și să ne desolidarizăm de toate confiscările reductoare exercitate de trecutul comunist și de toate clișeele folclorizante care ne pîneau pînă nu demult“.

• Am primit la redacție și o altă revistă ieșeană, *Dacia literară*. Am citit cu interes dialogul realizat de Călin Ciobotari cu istoricul Alexandru Zub, care deschide numărul 71 (martie 2007). Rezumată cumva în chiar titlul ei, „Istoria reclamă bun-simț“, convorbirea cu Al. Zub e deosebit de instructivă. Iată câteva remarci despre actualitatea spiritului critic junimist: „Cultura presupune spirit critic oriînd și oriunde, iar progresul în orice cultură se realizează tocmai pe baza acestui spi-

rit, a reflecției sistematice. Spiritul moldovenesc, ironizat de unii, are și partea sa bună. Nu e numai delăsare și contemplație mioritică, ci deopotrivă act critic, iar actul critic stă la baza disocierilor, a opțiunilor, a creației înseși“.

• În *Vatra* (nr. 8/2007) mi-a plăcut cronica lui Alex. Goldiș, un critic dotat cu inteligență și gust, care are mereu curajul unor judecăți de valoare categorice, trăsături nu lesne de identificat la majoritatea colegilor săi de breaslă. În același număr al revistei din Târgu-Mureș am găsit plin de învățăminte textul lui Alain Badiou, „Treizeci de moduri de a recunoaște cu ușurință un marxist de modă veche“ (traducere de Alex. Cistelean). Cîteva „moduri“: „16. Pentru marxistul de modă veche, universitatea este o problemă foarte importantă. El acceptă sarcina dificilă a organizării acesteia (în comitete și comiții) doar pentru a putea purta în interiorul ei lupta de clasă ideologică. [...] 24. Marxitul de modă veche n-a văzut în viața lui un muncitor, cel mult câte un funcționar sindical minor. [...] 30. Marxitul de modă veche are între treizeci și cincizeci de ani. Marxitul de modă veche este destul de tânăr“.

• În nr. 10/2007 al *Vieții românești* mi-a atras atenția grupajul Pessoa realizat de Dinu Flămând. Este vorba de un studiu consistent care prefațează transpunerea a patru fragmente din poemul *Paznicul turmelor*, atribuit lui Alberto Caeiro, „prima mare revelație a lui Fernando Pessoa“ și „prima operație de ipostaziere în «heteronimi»“. Reproduc ultimul fragment: „Clarul de lună printre sumeștele ramuri, / Toți poeții spun că el e ceva mai mult / Decît un clar de lună printre sumeștele ramuri. // Însă pentru mine, care nu știu ce gîndesc, / Ceea ce este un clar de lună printre sumeștele ramuri / Dincolo de faptul că este / Clarul de lună printre sumeștele ramuri, / Este că nu e decît un / Clar de lună printre sumeștele ramuri“.

G. S.

Circulara Uniunii Scriitorilor din România

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Comitetul Director
al Uniunii Scriitorilor
5 iunie 2003

Către cititorii din țară ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2008, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*. Pentru aceasta, vă rugăm să plătiți contravaloarea abonamentului, prin *mandat poștal*, pe adresa:

Lukács Iosif
Fundăția Culturală *Apostrof*
Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22
Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 9 lei
pentru 6 luni: 18 lei
pentru 1 an: 36 lei

Taxele de expediere sînt incluse în această sumă.
Pentru cei care se abonează prin această modalitate, asigurăm expedierea promptă a revistei. Cei care se abonează pe 1 an primesc revista fără majorările de preț provocate de inflație.

Către cititorii din străinătate ai revistei *Apostrof*

Pentru anul 2008, vă rugăm să vă abonați *direct la redacție*, trimițînd contravaloarea abonamentului printr-un cec (*money order*) în contul:

Fundăția Culturală *Apostrof*
Cont euro: RO73BRDE130SV06534401300
Cont USD: RO58BRDE130SV06674381300
Banca Română pentru Dezvoltare – Groupe Sociétés Générales – Sucursala Cluj, Bd. 21 Decembrie 1989, nr. 81-83, SWIFT BRDEROBU

Prețul abonamentului este:
pentru 3 luni: 13 US\$
pentru 6 luni: 26 US\$
pentru 1 an: 52 US\$
În costul abonamentului sînt incluse și taxele de expediere par avion.

Cuprins

• CAFÉ APOSTROF

Comunicat	2
Remember Laurențiu Ulici	2
<i>Filosofie și Cabală</i>	2
Centenar Sebastian la Ierusalim	2

• PUNCTE DE REPER

Insula lui Mihail Sebastian. București, 1939-1944	Leon Volovici	3

• ANCHETA APOSTROF

Mihail Sebastian (anchetă realizată de Ovidiu Pecican)	Liviu Antonesei, Romulus Bucur, Sanda Cordoș, Sabina Fatı, Michael Finkenthal, Dan C. Mihăilescu, Victor Neumann, Ion Pop	7

• ESEU

Portret de scriitor în depresie severă	Marta Petreu	12

• POEME

Sixtina, Ordine, Ora, Messa, Dioptrii, Un fel de elegie, La ocazii	Ion Pop	18

• DOSAR: NICOLAE BALOTĂ

Se năruie Casa Domnului	Nicolae Balotă	19

• BIBLIOTECI ÎN AER LIBER

Gedichte von (Deutsch von Rolf-Frieder Marmont)	Alexandru Vona	27

• CRONICA LITERARĂ

Raftul cu tineri scriitori	Irina Petraș	28
Oișteanu despre Eliade și Culianu	Ștefan Borbély	29

• CU OCHIUL LIBER

De la istorie proprie la istorie	Andrei Marga	30
Cartea de la Bologna	Călin Teuțișan	31
Identitate, identități...	Gelu Ionescu	32
Fosforescența clipei	Iulian Boldea	33

• VESTIAR

Revista revistelor		34

Editura Biblioteca Apostrof vă oferă următoarele cărți:

- MIRCEA ZACIU, **Jucătorul de rezervă**
poezie, 2000, 88 p. 5 lei
- Colecția „**Filosofie contemporană**”
- GABRIEL MARCEL, **A fi și a avea**
traducere de CIPRIAN MIHALI, 1997, 192 p. 3 lei
- Colecția „**Filosofie modernă**”
- FRIEDRICH NIETZSCHE, **Antichristul**
traducere de VASILE MUSCĂ, 2003, 128 p. 10 lei
- Colecția „**Filosofie extrem-contemporană**”
- JÜRGEN HABERMAS, JOSEPH RATZINGER,
**Dialectica secularizării: Despre rațiune
și religie**, traducere de DELIA MARGA,
prefață de ANDREI MARGA, 2005, 120 p. 20 lei
- Colecția „**Filosofie medievală**”
- SF. ANSELM DIN CANTERBURY,
Monologion despre esența divinității
traducere de ALEXANDER BAUMGARTEN, 1998, 162 p. 3,50 lei
- Colecția „**Filosofia religiei**”
- HENRY CORBIN, **Paradoxul monoteismului**
traducere de JANINA IANOȘI, 1997, 216 p. 4 lei
- Colecția „**Filosofie românească**”
- ION IANOȘI, **O istorie a filosofiei românești**,
1996, 392 p. 10 lei
- VASILE MUSCĂ, **Spusul și de nespusul**,
2003, 146 p. 10 lei
- N. STEINHARDT,
Cartea împărțirii, ediție gândită și alcătuită de
ION VARTIC, ed. a IV-ă, 2004, 140 p. 8 lei
- D. D. ROȘCA,
Introducere la „Viața lui Isus”. Mitul utilului
traducere de DUMITRU ȚEPENEAG, ediție și postfață
de MARTA PETREU, 1999, 138 p. 3,50 lei
- BUCUR ȚINCU, **Apărarea civilizației**
ediție îngrijită și prefață de MARTA PETREU,
2000, 132 p. 5 lei
- LAURA PAMFIL, **Noica necunoscut**,
2007, 288 p. 8,75 lei
- Colecția „**Ianus**”
- OVIDIU PECICAN, **Trasee culturale
Nord-Sud**, 2006, 228 p. 15 lei
- CĂLIN TEUȚIȘAN, **Textul în oglindă:
Reflexii ale imaginarului eminescian**,
2006, 202 p. 15 lei
- PETRU POANTĂ, **Efectul „Echinoc” sau
despre echilibru**, 2003, 176 p. 10 lei
- DORLI BLAGA, **Tatăl meu, Lucian Blaga**,
2004, 380 p. 20 lei
- GEORGE BANU, **Uitarea**, 2003, 80 p. 5 lei
- NORMAN MANEA, **Despre clovni
eseuri**, 1997, 230 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Octombrie, ora opt**
proză, 1997, 186 p. 4 lei
- NORMAN MANEA, **Fericirea obligatorie**
proză, 1999, 192 p. 5 lei
- FLORIN SICOIE, **Simbăta engleză și alte
povestiri**, 1998, 130 p. 2 lei
- RAMIRO DE MAEZTU, **Don Quijote, Don Juan
și Celestina**, traducere de MARIANA VARTIC,
prefață de ION VARTIC, 1999, 264 p. 6 lei
- LIVIU BLEOCA, **Biblioteca de buzunar**
roman, 2001, 128 p. 5 lei
- PHILIP ROTH, **Animal pe moarte**
roman, traducere de IRINA PETRAȘ, 2001, 132 p. 9,90 lei
- SANDA CORDOȘ, **Literatura între revoluție
și reacțiune**, ediția a II-a, adăugită, 2002, 284 p. 15 lei
- LEV TOLSTOI, **Moartea lui Ivan Ilici**
traducere de JANINA IANOȘI, prefață de ION VARTIC,
2003, 96 p. 7,50 lei
- LUKÁCS JÓZSEF, **Povestea „orașului-comoară”:
Scurtă istorie a Clujului
și a monumentelor sale**, volum ilustrat
cu fotografii de VÁRDAI LEVENTE, 2005, 146 p. 20 lei
- GEORGETA HORODINĂ, **Duminică seara**,
2006, 231 p. 20 lei
- ALEXANDRU VONA, **Să mai fiu o dată
îndrăgostit**, carte gândită și alcătuită
de MARTA PETREU, 2005, 188 p. 20 lei
- ȘTEFAN BORBÉLY, **Despre Thomas Mann
și alte eseuri**, 2005, 172 p. 20 lei
- MARTA PETREU, **Conversații cu...**, vol. II,
2006, 132 p. 20 lei
- RUXANDRA CESEREANU, MARTA PETREU,
CORIN BRAGA, VIRGIL MIHAIU,
OVIDIU PECICAN, ION VARTIC,
Sadovaia 302 bis, 2006, 204 p. 20 lei
- EUGEN PAVEL, **Între filologie
și bibliofilie**, 2007, 170 p. 20 lei
- IRINA PETRAȘ, **Teoria literaturii.
Dicționar-antologie**, 2002, 288 p. 20 lei
- ȘTEFAN BORBÉLY, **Proza fantastică a lui
Mircea Eliade**, 2003, 224 p. 20 lei
- **Scriitorul și trupul său**, carte gândită
și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 264 p. 8,75 lei
- **Cele 10 porunci**, carte gândită
și alcătuită de MARTA PETREU, 2007, 276 p. 8,75 lei
- NICOLAE BĂRNA, **Dumitru Țepeneag**,
2007, 304 p. 7 lei
- Colecția „**Scrinul negru**”
- ZAHARIA BOILĂ, **Amintiri și considerații
asupra mișcării legionare**
prefață de LIVIA TITIENI BOILĂ, ediție îngrijită de
MARTA PETREU și ANA CORNEA, notă asupra ediției
de MARTA PETREU, 2002, 160 p. 10 lei
- ZAHARIA BOILĂ, **Memorii**, 2003, 256 p. 12 lei
- **Procesul „tovarășului Camil”**, ediție îngrijită
de ION VARTIC, prefață de MIRCEA ZACIU, 1998, 96 p. 2 lei
- I. D. SÎRBU, **Scrisori către bunul Dumnezeu**
ediție îngrijită de ION VARTIC, 1998, 244 p. 5 lei
- LUDOVICA REBREANU,
**Adio pînă la a doua Venire:
Epistolar matern**, ediție îngrijită, prefață și note
de LIVIU MAUȚA, 1998, 288 p. 5 lei
- ARTHUR DAN, **Mituri căzute (Din jurnalul
unui psihiatru): Aforisme**, prefețe de
I. NEGOȚESCU, ION VIANU, ALEXANDRU PALEOLOGU; ediție
și notă asupra ediției de MARTA PETREU, 1999, 96 p. 3 lei
- RADU STANCA, **Aquarium**
selecția textelor și cuvînt-înainte de ION VARTIC,
ediție de MARTA PETREU, 2000, 202 p. 5 lei
- DUMITRU ȚEPENEAG, **Destin cu poești.
Șotroane** (în colaborare cu Editura Dacia),
2001, 144 p. 6,30 lei
- ALEXANDRU VONA, **Esmeralda**, fișă de dicționar
de FLORIN MANOLESCU, desene de GABRIELA MELINESCU,
2003, 112 p. 7,50 lei
- Colecția „**Mica bibliotecă critică**”
- IRINA PETRAȘ, **Camil Petrescu: Schițe
pentru un portret**, 2003, 150 p. 8 lei
- Colecția „**Istoria filosofiei**”
- CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU,
F. W. Nietzsche: Viața și filosofia sa
2003, 128 p. 10 lei
- Colecția „**Poeme**”
- TRISTAN JANCO, **Memoriile Șoahului**,
2006, 84 p. 15 lei
- JACQUES JOUET, **Poeme de metrou**
traducere de LETIȚIA ILEA, 2006, 164 p. 5 lei

Cărți în coeditare cu Ed. Polirom (le puteți comanda la www.polirom.ro):

- ION VARTIC, **Bulgakov și secretul lui
Koroviev: Interpretare figurată la
Maestrul și Margareta**,
ed. a II-a, adăugită, 2006, 160 p. 17,95 lei
- ION VIANU, **Blestem și Binecuvântare**,
2007, 182 p. 19,95 lei

REDACȚIA:

MARTA PETREU
(redactor-șef)

LUKÁCS JÓZSEF
VIRGIL LEON
IRINA PETRAȘ
OANA MORUȚAN
Tehnoredactare:
FOGARASI EDITH

Vignetele revistei reprezintă
variațiuni grafice de Mihai Barbu
după desene de Franz Kafka.

ANA POP
(contabilitate)

MIHAI MAGA
(întreținerea calculatoarelor)

EDITORI:

- Uniunea Scriitorilor
din România
- Fundația Culturală Apostrof

Cont la BRD Cluj:

în lei: SV7853701300

în euro: SV6534401300

Revista apare cu sprijinul:

- Fondului Cultural Național
- Consiliului Local și al Primăriei
Cluj-Napoca

ADRESA REDACȚIEI:

Cluj-Napoca
Str. I. C. Brătianu, nr. 22
cod 400079
Tel., fax: 0264/432.444
e-mail: apostrof@revista-apostrof.ro

Pentru corespondență:
Revista Apostrof, cp 1095, op 1,
Cluj-Napoca, 400750

• Revista APOSTROF figurează
în Lista-catalog a publicațiilor
interne, editată de RODIPEȚ SA,
la poziția 4251.

Manuscrisele primite la redacție
nu se înapoiază.

ISSN 1220-3122
Revista este înregistrată la OSIM
cu nr. 45630/22.05.1996.

Revista APOSTROF este membră a
Asociației Revistelor, Imprimeriilor
și Editorilor Literare (ARIEL),
asociație cu statut juridic, recu-
noscută de Ministerul Culturii
și Cultelor.

Tiparul:
Centrul de Presă Reformat

Unica responsabilitate a re-
vistei *Apostrof* este de a găzdui
opiniile, oricît de diverse, ale
colaboratorilor noștri. Respon-
sabilitatea pentru conținutul fi-
ecărui text aparține, în exclu-
sivitate, autorului.

Apostrof

Puteți comanda orice carte la adresa: Cluj-Napoca, 400079, Str. I. C. Brătianu, nr. 22, tel. 0264/432.444 sau prin www.revista-apostrof.ro